

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ALEKSANDAR BOGDANOVIĆ

KONCEPT SLOVENSKE POLITIČNE DESNICE
MED LETI 1929–1941 TER 1990–2000 -
PRIMERJALNA ANALIZA IDEOLOGIJE SLS

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ALEKSANDAR BOGDANOVIĆ

MENTORICA: doc. dr. Alenka Krašovec
SOMENTOR: red. prof. dr. Janko Prunk

KONCEPT SLOVENSKE POLITIČNE DESNICE
MED 1929–1941 TER 1990–2000 -
PRIMERJALNA ANALIZA IDEOLOGIJE SLS

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

KONCEPT SLOVENSKE POLITIČNE DESNICE MED LETI 1929–1941 TER 1990–2000 - PRIMERJALNA ANALIZA IDEOLOGIJE SLS

Delo primerjalno obravnava oziroma analizira ideologijo desnih političnih strank na Slovenskem v dveh obdobjih dvajsetega stoletja. V obdobju pred drugo svetovno vojno, ki obsega čas med leti 1929 in 1941 ter v obdobju ob koncu stoletja, med leti 1990 in 2000. Obravnavani obdobji predstavljata prehodni obdobji oziroma prehodni dobi tako s slovenskega kot širšega vidika. Njun začetek je zaznamovala kriza oziroma zlom do takrat prevladujočega načina mišljenja in delovanja, kar je posledično omogočilo razreševanje dolgo perečih vprašanj, delavskega vprašanja na eni ter vprašanja družbene ureditve in narodnega vprašanja na drugi strani. Omogočeno je bilo uveljavljanje drugačnega pogleda na razmerje med družbo in državo. Analiza idejnih usmeritev je potekala na primeru idejnih usmeritev neposrednega intelektualnega podmladka Slovenske ljudske stranke Stražarjev v prvem obdobju ter same stranke v drugem obdobju. Pri tem se je osredotočila na dve ožji področji, in sicer na upoštevanje korporativnih elementov in vloge mladine pri vzpostavljanju nove ureditve.

Ključne besede: desne stranke/Slovenska ljudska stranka/ideologija/korporativizem/mladina.

CONCEPT OF POLITICAL RIGHT IN SLOVENIA IN YEARS 1929–1941 AND 1990–2000 - COMPARATIVE ANALYSIS OF IDEOLOGY OF SPP

Work comparatively analyses ideology of the right wing parties in Slovenia in two periods of the twentieth century. In a period before the second World War, which embraces the time between 1929 and 1941 and in a period at the end of the century, between 1990 and 2000. The two periods can be characterized as a transitional ones from a Slovenian and also from a wider perspective. The beginning of both periods was marked by a crisis, a breakdown of until then a prevailing way of looking at things and performing, and what in consequence enabled the salvation of several for some time burning questions, the labour question on the one hand and the national state question and regime question on the other hand. With the change different views of the state-society relationship were enabled to come to the forefront. As a subject of analysis of the right wing ideology in the first period SPP's direct intellectual youth designated as »Stražarji« was picked, in the second period the subject was the SPP. The analysis focused on two fields of the ideology. It focused on corporative elements and party's consideration of those elements in creating the new political and social system, and on the role of youth in the mentioned process.

Key words: right wing parties/Slovenian Peoples's Party/ideology/corporativism/youth.

KAZALO

1. UVOD IN HIPOTEZE	6
2. PROCES EVOLUCIJE IDEOLOGIJE POLITIČNIH STRANK	11
KONCEPT SLOVENSKE POLITIČNE DESNICE V OBDOBJU 1929–1941	
3. ZGODOVINSKI OKVIR	15
3. 1 Nastanek in razvoj strank na Slovenskem	15
3. 2 Politične, ekonomske in socialne spremembe med leti 1929–1941	18
4. IDEOLOGIJA SLOVENSKE LJUDSKE STRANKE MED LETI 1929–1941	23
4.1 Katoliški tabor	23
4.2 Stražarji	29
4. 2. 1 Katoliška akcija	38
4. 2. 2 Korporativno-stanovska država (Krščanska ljudska država)	43
4. 3 Zaključek	47
KONCEPT SLOVENSKE POLITIČNE DESNICE V OBDOBJU 1990–2000	
5. ZGODOVINSKI IN VREDNOSTNI OKVIR	52
5. 1 Politične, socialne in ekonomske spremembe med leti 1990–2000	52
5. 1. 1 Splošno	52
5. 1. 2 Slovenija	55
6. IDEOLOGIJA SLOVENSKE LJUDSKE STRANKE MED LETI 1990–2000	61
6. 1 Slovenska ljudska stranka	61
6. 1. 1 Načelo subsidiarnosti	75
6. 1. 2 Vloga mladine v SLS	78
6. 2 Zaključek	80
7. ZAKLJUČEK	86
8. BIBLIOGRAFIJA	89

SEZNAM KRATIC:

- AK- Akademski klub
- AO- Austro-Ogrska
- AZ- Akademska zveza
- DEMOS- Demokratična opozicija Slovenije
- DSSS- Delavska socialistična stranka za Slovenijo
- DSSJ- Delavska socialistična stranka za Jugoslavijo
- ELS- Evropska ljudska stranka
- EPP- European People' s Party (Evropska ljudska stranka)
- JRZ- Jugoslovanska radikalna zajednica (Jugoslovanska radikalna skupnost)
- JSDS- Jugoslovanska socialdemokratska stranka
- JSZ- Jugoslovanska strokovna zveza
- JUGORAS- Jugoslovanski radnički savez (Jugoslovanska delavska zveza)
- KA- Katoliška akcija
- KGZ- Kmetijsko-gozdarska zbornica
- KI- Komunistična internacionala
- KMI- Komunistična mladinska internacionala
- KPJ- Komunistična partija Jugoslavije
- LDS- Liberalna demokracija Slovenije
- MZ- Mladinska zveza
- SDZ- Slovenska dijaška zveza
- SDSS- Socialdemokratska stranka Slovenije
- SKD- Slovenski krščanski demokrati
- SKZ- Slovenska kmečka zveza
- SKZ-LS- Slovenska kmečka zveza-Ljudska stranka
- SLS- Slovenska ljudska stranka
- SPP- Slovenian People' s Party (Slovenska ljudska stranka)
- SZ- Sovjetska zveza
- SZDL- Socialistična zveza delovnega ljudstva
- ZKMJ- Zveza komunistične mladine Jugoslavije
- ZSKM- Zveza slovenske kmečke mladine
- ZSPM- Zveza slovenske podeželske mladine

1. UVOD

V svojem diplomskem delu se bom ukvarjal s primerjalnim preučevanjem idejne usmeritve, ideologije desnih političnih strank v Sloveniji v dveh zgodovinskih obdobjih 20. stoletja, v obdobju med leti 1929 in 1941 ter v obdobju med letom 1990 in 2000. Natančneje opredeljeno, primerjalno bom analiziral ideološke usmeritve in njihovo izražanje skozi različne dejavnosti in delovanja neposrednega intelektualnega podmladka, edine desno usmerjene politične stranke na Slovenskem v prvem opredeljenem obdobju, Slovenske ljudske stranke (SLS), katoliškega Akademskega kluba Straža (imenovanih Stražarji) in SLS v drugem obdobju. Ugotavljal bom spremembe med dvema zgodovinskima obdobjema v zastopanih idejah in posledično, kakšne so nastale spremembe oziroma kako so se idejne usmeritve spremenile ter vzroke za njihov nastanek. V obdobju 90. let sem se odločil za SLS med desnimi strankami, ker se ta idejno, vrednostno navezuje na predvojno stranko in je kot taka najrelevantnejša za primerjavo.

Zgodovinski obdobji sta bili izbrani, ker predstavljata tako imenovani prehodni obdobji. Dobi, v katerih je nastala kriza in se je zgodil prelom z do tedaj veljavnim načinom razmišljanja in pogledom na stvari. Obdobji reševanja že dolgo obstoječega socialnega vprašanja, delavskega vprašanja na eni strani in vprašanja socialistične ureditve na splošno ter narodnega vprašanja na drugi strani. Začetek obdobja pred drugo svetovno vojno je zaznamoval nastop velike svetovne gospodarske krize, ki je v Jugoslaviji in ožje gledano v Sloveniji nastopila leta 1931. Gospodarska kriza je s svojimi posledicami, hiperprodukcijo in posledično veliko brezposelnostjo razkrila pomanjkljivosti do tedaj veljavnega liberalnega teoretičnega pogleda na gospodarstvo in težkega socialnega položaja delavstva. Izpostavila je potrebo po večji socialni naravnosti. Pogled na gospodarsko politiko se je spremenil, saj je postalo poseganje države na ekonomsko področje samoumevno, ločili pa sta se tudi gospodarska in socialna politika – socialna politika je postala samostojna državna politika.

Pogledi različnih ideoloških usmeritev na reševanje delavskega vprašanja so bili različni. Pri nas je treba izpostaviti dve medsebojno nasprotni in po svojem strogem prepričanju popolnoma nezdržljivi in izključujoči si ideologiji, ki sta posledično oblikovali dva idejna tabora, katolicizem in komunizem. Katoliška usmeritev je v skladu s krščansko socialno doktrino videla rešitev v gospodarskih in socialnih reformah, v oblikovanju novega pravičnejšega družbenega reda, temelječega na naravnem pravu. V skladu s tem je treba obstoječo liberalistično družbeno ureditev postopoma preoblikovati v stanovsko-korporativno, kar bo zaradi krščanske solidarnosti med stanovi privedlo do odprave nasprotij oblikovanih v

liberalizmu. Začeti je treba pri sebi, pri vsakem posamezniku. Preobraziti je treba duhovnost. Postati celovit katoličan in zavreči preostale zmote v obliki individualizma in komunizma. Kot osrednji nosilci in ustvarjalci novega družbenega reda so bili videni mladi oziroma mladina, zato je bila njim posvečena tudi največja pozornost. Zelo intenzivno se je uveljavljala predvsem prek različnih mladinskih verskih in katoliških društev ter organizacij. Osrednja organizacija tega novega katoliškega gibanja je bila Katoliška akcija (KA). Ta je bila univerzalna, vseobsegajoča organizacija, oblikovana s strani Cerkve, njen namen je bila katoliška obnova na vseh področjih, člani pa so lahko postali tudi starejši. Neposredno v političnem delovanju se je usmeritev uveljavljala prek SLS, ki je bila zelo tesno povezana s Cerkvijo in njeno hierarhijo.

Komunistična usmeritev je prav tako kot katoliška videla rešitev delavskega vprašanja, izboljšanje položaja delavcev v spremembi družbenega reda, družbene ureditve. Za pridobivanje somišljenikov in širjenje svojih prepričanj je oblikovala malo drugačno pot. V boju proti preteči fašistični nevarnosti je po spremembi politike v Komunistični internacionali (KI) leta 1935, ko je bil kot novi glavni nasprotnik namesto socialnedemokracije določen fašizem, so tako komunistične stranke, predvsem komunistična mladina, začele v enotni protifašistični fronti zbirati zatirano delavsko in kmečko prebivalstvo različnih usmeritev. V ospredju je bila predvsem mladinska populacija. Z namenom pridobitve čim večjega števila somišljenikov je Komunistična mladinska internacionala (KMI) pozivala vsa mladinska komunistična gibanja, naj sodelujejo z religiozno mladino, predvsem s katoliško, in naj se vključujejo v njihova društva, jih skušajo pridobiti ter s prevzgojo vključiti v protifašistično fronto. S takšno usmeritvijo so trčili ob interese in delovanje katoličanov. Komunistična stranka in komunistično delovanje je bili na Slovenskem prepovedano že od leta 1920, kar je komuniste potisnilo v ilegalo in podrejeni položaj. Oblast jih je posledično intenzivno preganjala in zatirala, kar se je v prihodnje tudi odrazilo.

Drugo obdobje je na samem začetku zaznamovano z reševanjem nacionalnega vprašanja in vzpostavljanjem temeljnih elementov demokratične družbene ureditve. Začetki tega procesa segajo v leto 1987, ko so bili v 57. številki Nove revije objavljeni prispevki k slovenskemu narodnemu programu. Rešitev nacionalnega vprašanja so videli v popolni suverenosti slovenskega naroda. Za njeno dosego pa je potrebna primarna neodvisnost, h kateri vodijo politične in socialne spremembe – sprememba družbenega reda z uvedbo elementov demokracije. Končni cilj procesa bi bila konfederativna zveza Slovenije z Jugoslavijo. Navedene usmeritve so se začele uveljavljati skozi že obstoječe družbenopolitične organizacije kot frakcije, ob vprašanjih sprememb slovenske ustave leta 1988 pa so se

oblikovali tudi zametki novih političnih strank. Stališča in usmeritve slovenske vladajoče politične elite so se sprva glede ureditve in končnega cilja nekoliko razlikovala, saj si je prizadevala za ohranitev Slovenije znotraj Jugoslavije ter njeno postopno demokratizacijo. Ob povečevanju pritiska s strani zveznih oblasti in vojske ter posledične neizvedljivosti zamišljene poti je delovanje aktualne oblasti in opozicije postalo bolj poenoteno in usmerjeno k zastopanju slovenskih interesov. Ob koncu leta 1989 je bil tako formalno vzpostavljen strankarski pluralizem. Na prihajajočih večstrankarskih volitvah v marcu 1990 je opozicija nastopila združena v koaliciji, imenovani Demokratična opozicija Slovenije (DEMOS), in pridobila večino glasov ter sestavila vlado. Čeprav so bila zaradi očitne raznorodnosti nasprotja znotraj koalicije prisotna že od samega začetka, so se ideološke razlike med samimi skupinami po doseženem cilju, oblikovanju suverene države, a zaradi nezmožnosti dogovora z zveznimi oblastmi – ta ni bila konfederativna v odnosu do Jugoslavije, ampak popolnoma samostojna – intenzivneje izrazila, kar je oteževalo delovanje vlade in povzročilo njen razpad. Velike ideološke razlike med predvsem bolj katoliško konservativno usmerjenimi strankami in strankami drugih ideološko političnih družin se kazale tudi pozneje, pri oblikovanju smernic in gradnji nove družbene ureditve, ki je zaznamovala naslednji del obdobja. Katoliški del si je namreč prizadeval za večje uveljavljanje krščanskega etosa, slovenske tradicije in posledično tesnejšo povezanost katoliške Cerkve z državo, njen večji vpliv ter aktivnejšo vlogo na vseh področjih življenja. Takšna usmeritev se je izrazila predvsem pri kulturnih vprašanjih, ter pri vprašanjih vzgoje in izobraževanja. Izpostavilo se je vprašanje uveljavljanja in prenašanja krščanskih načel in vrednot v vsakdanje življenje.

Naslednji del obdobja je zaznamovalo tudi utrjevanje, konsolidacija samega političnega življenja, ki se je odražala v preoblikovanju in spreminjanju strankarske arene. Nastajali oziroma oblikovali so se različni strankarski grozdi. Že po prvih demokratičnih volitvah se je tako vzpostavila dvopolna oziroma bipolarna struktura v strankarskem sistemu, ki jo je izražala delitev na komunistični in protikomunistični del. Po naslednjih volitvah se je vzpostavila nova tripolna s tremi grozdi: liberalnim, socialdemokratskim in konservativnim. Z volitvami leta 1996 se je znova vrnila dvodelna slika, z levo- in desnosedinskim grozdom političnih strank. Z naslednjimi volitvami leta 2000 se je predhodno vzpostavljeno krhko ravnotežje nagnilo na stran prvega grozda strank.

V prvem poglavju svojega dela, ki zavzema teoretični del, bom z idealno tipskim modelom razvoja oziroma evolucije političnih strank prikazal glavne značilnosti in spremembe, ki jih doživi organizacijska ideologija, in iz nje izhajajoče cilje skozi različna obdobja oziroma faze razvoja politična stranke.

Osrednji del, ki je namenjen analizi, je razdeljen na dva, medsebojno povezana dela, notranje razčlenjena na manjše enote. Prvi del zajema drugo in tretje poglavje. V drugem poglavju bom z uporabo zgodovinske analize, deskripcije in analize sekundarnih virov kronološko orisal nastanek političnih strank na Slovenskem ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja, pri tem bo posebna pozornost namenjena organizacijskemu razvoju SLS. Del istega poglavja tvori tudi oris ekonomskih, političnih ter socialnih razmer in dogajanj na splošno, ki so vplivala na razmere in dogajanja v Jugoslaviji, pozornost pa bo predvsem na Jugoslaviji oziroma Sloveniji.

V tretjem poglavju bom z enakimi metodami opredelil katoliški tabor in z bolj splošnega vidika njihove idejne usmeritve. Podrobneje bom ideologijo katoliško usmerjenega dela slovenskega prebivalstva prikazal z analizo idej in delovanja neposrednega političnega podmladka stranke SLS Akademskega kluba Straža (Stražarjev). Predstavil bom katoliško socialno akcijo, krščanski solidarizem po posameznih fazah njenega poteka od versko-obnovitvene do socialno-reformne akcije. V celotnem procesu obnove krščanskega življenja je imela pomembno, celo osrednjo vlogo Katoliška akcija. Predstavljala je nosilko novega katoliškega gibanja. S KA je bila uvedena nova oblika apostolata, širjenja Kristusovega nauka s sodelovanjem organiziranih laičnih katoličanov. Natančno bom opisal njeno vlogo, proces in značilnosti njenega vzpostavljanja na Slovenskem. Prvi del analize bom sklenil s prikazom ideje vzpostavljanja stanovsko-korporativnega družbenega reda, torej potek socialno-reformne akcije.

Drugi del je namenjen ugotavljanju morebitnih sprememb, prilagoditev ideoloških značilnosti. Enako kot prvi je razčlenjen na dve poglavji. V četrtem poglavju, ki predstavlja krajši uvod, bom na kratko z deskriptivno metodo, zgodovinsko analizo in analizo sekundarnih virov orisal politične razmere ter dogajanja, ki so vladali v Sloveniji ob koncu 80. let 20. stoletja, ter kronološko prikazal oblikovanje in razvoj političnih strank, s poudarkom na SLS. Kot kriterij za določitev desnih političnih strank bom uporabil članstvo strank v nadsocialni strankarski povezavi evropskih konservativno usmerjenih političnih strank, imenovani Evropska ljudska stranka. Z analizo primarnih virov, statuta oziroma programa evropske stranke bom opredelil vrednotne značilnosti, usmeritve, ki so skupne političnim strankam članicam nadsocialne strankarske povezave.

V petem poglavju bom z analizo strankarskega glasila SLS prikazal strankine ideološke usmeritve, delovanja in dejavnosti, skozi katere se izražajo idejne usmeritve. Prikazal bom vlogo, ki jo je imela mladina pri vzpostavljanju nove politične in družbene ureditve, in sicer skozi strankine usmeritve in njeno vlogo v sami politični stranki. Konkretno strankine

usmeritve mi bodo služile tudi kot orientacija pri analizi pomembnosti videnja interesnega združevanja in povezovanja pri doseganju ciljev posameznih interesnih skupin in stanov ter uveljavljanja načela subsidiarnosti. Upoštevanja izvornih pristojnosti in podeljevanja, vračanja pristojnosti posameznim občestvom.

Hipoteze, ki bodo vodile moje raziskovanje, zbiranje virov, literature in poznejšo analizo sem oblikoval na sledeči način. Sprva sem oblikoval osrednjo hipotezo, nato pa zaradi zamejitve in konkretizacije tematike še dve sicer relativno kompleksni delovni hipotezi.

Koncept slovenske politične desnice, ki se izraža v obdobju 1990–2000, se razlikuje od koncepta politične desnice, ki je veljal med leti 1929–1941.

Značilnosti koncepta slovenske politične desnice so se v drugem obdobju spremenile:

- korporativni elementi, kot so interesno združevanje, povezovanje, zastopanje in načelo subsidiarnosti, so manj upoštevani in uveljavljeni;
- mladini v procesu oblikovanja in ustvarjanja nove družbene in politične ureditve ni bila več namenjena osrednja vloga.

2. PROCES EVOLUCIJE IDEOLOGIJE POLITIČNIH STRANK

Proces evolucije političnih strank od njihovega nastanka, prek konsolidacije do politične stranke kot »zrele« bi lahko, kot opredeljuje Panebianco, razdelili na tri faze, in sicer na tako imenovano genetsko fazo, fazo institucionalizacije in fazo zrelosti. S prehajanjem političnih strank skozi navedene faze se njihove značilnosti spreminjajo, preoblikujejo oziroma prilagajajo, tako njihova organizacijska struktura kot njihova ideologija oziroma na njej temelječi, iz nje izhajajoči cilji (Panebianco 1988: 16, 19). Za konkretno obravnavo je pomemben razvoj zadnjega, torej ideologije in z njo povezanih ciljev, zato se bom temu v nadaljevanju tudi posvetil.

Politične stranke lahko pojmujeemo kot organizacije. V skladu z racionalnim modelom pojmovanja organizacij so organizacije primarno instrumenti oziroma orodja za doseg določenih ciljev. Posledično je mogoče njihovo notranjo ureditev razumeti samo z vidika njihovih ciljev (Parsons v Panebianco 1988: 7). Člani organizacije sodelujejo pri doseganju ciljev organizacije skozi svoje natančno določene vloge v notranji delitvi dela organizacije. Vloga vsakega posameznega člana organizacije je usmerjena, podrejena samo doseganju njenih ciljev. Če je organizacija hkrati tudi prostovoljna organizacija, jo je v skladu s pojmovanjem, identifikacijo članov mogoče razumeti z vidika t. i. skupnega »vzroka« nastanka same organizacije (Panebianco 1988: 7). Kot alternativni, a hkrati komplementaren, model racionalnemu lahko postavimo naraven model. Ta vidi organizacijo kot strukturo, ki se odziva in prilagaja množtvu različnih zahtev s strani različnih deležnikov in posledično ohranja ravnotežje z njihovim usklajevanjem (Abrahamsson v Panebianco 1988: 7). Cilji organizacije so tako rezultat »kompleksnih procesov znotraj sistema« (Abrahamsson v Panebianco 1988: 8).

Politične stranke so birokratske organizacije, ki zahtevajo organizacijsko kontinuiteto in hierarhično stabilnost (Panebianco 1988: 10), hkrati pa so tudi prostovoljne organizacije, ki temeljijo na vsaj minimalni stopnji neobvezne participacije. Zato morajo, če si želijo zagotoviti tako prvo kot drugo, svojim članom in simpatizerjem distribuirati t. i. spodbude (Panebianco 1988: 9), in sicer spodbude kot ugodnosti ali obljube o prihodnjih ugodnostih (Wilson v Panebianco 1988: 9). Tako ločimo kolektivne in selektivne spodbude; kolektivne so tiste, ki jih mora organizacija razdeliti med vse člane in tudi simpatizerje enako (Lange v Panebianco 1988: 9). Ločimo lahko identitetne spodbude (incentives of identity), ki prinašajo identifikacijo z organizacijo, solidarnostne spodbude (incentives of solidarity), ki prinašajo sodelovanje zaradi solidarizacije s političnimi ali socialnimi cilji z drugimi člani organizacije,

in ideološke spodbude (ideological incentives), ki prinašajo identifikacijo z »vzrokom« nastanka organizacije. Kolektivne spodbude so v celoti vezane na ideologijo stranke in na njene izvirne cilje ter jih lahko opredelimo kot identitetne spodbude (Panebianco 1988: 10, 24, 41). Te so spodbude, ki jih razdeljuje organizacija samo med določene člane in v različnem obsegu, v obliki politične moči, statusa ali materialnih spodbud (Gaxie v Panebianco 1988: 9; Panebianco 1988: 10). Opredeljena delitev je bolj teoretična, saj morajo politične stranke za ustvaritev kolektivne identitete in za zagotovitev prepotrebne participacije ter stabilnosti organizacije razdeljevati kolektivne in selektivne spodbude med vse člane in simpatizerje, razlika je le v tem, da je sodelovanje nekaterih bolj vezano na prve, drugih na druge. Njihova distribucija se razlikuje tudi po razvojnih fazah političnih strank, saj se z evolucijo spreminjajo tudi njihove potrebe. Genetsko fazo, v kateri lahko politično stranko in njeno delovanje opredelimo v skladu z realističnim modelom, s svojo prevlado zaznamujejo ene potrebe, naslednjo fazo institucionalizacije, ki jo je z vidika politične stranke mogoče opredeliti z naravnim modelom, pa s svojo prevlado zaznamujejo druge (Panebianco 1988: 17–19, 24).

Michels v svoji teoriji poudarja, da se z institucionalizacijo, s preходом stranke iz genetske faze v institucionalno, izvirni cilji organizacije spremenijo, zgodi se t. i. »zamenjava ciljev«. Kot opozarja Panebianco, se z institucionalizacijo ne zamenjajo, ampak nastane proces, kot poudarja Theodore Lowi, njihove artikulacije oziroma njihovega preoblikovanja. Izvirni cilji organizacije niso nikoli povsem opuščeni in nikdar ne postanejo samo »fasada«, ampak so prilagojeni organizacijskim potrebam in posledično izgubijo nekaj svoje izvirnosti (Lowi v Panebianco 1988: 16). V procesu artikulacije postanejo izvirni cilji, glede na genetsko fazo, manj jasni. Enako lahko opredelimo tudi organizacijsko ideologijo, ki je bila veliko bolj manifestna, z jasnimi in koherentnimi cilji. Z institucionalizacijo postane veliko bolj latentna, z implicitno in kontradiktorno oblikovanimi cilji (Lange v Panebianco 1988: 16). Stranke še naprej izvajajo dejavnosti, ki so povezane z uresničevanjem izvirnih ciljev, na katerih temelji utrjevanje kolektivne identitete, le da jih izvajajo sedaj nekoliko bolj previdno. Temeljne cilje uresničujejo samo pod pogojem, da njihovo uresničevanje ne ogroža obstoja same organizacije (Panebianco 1988: 16). Med cilji in dejavnostjo stranke se oblikuje trajen razkorak. Povezanost sicer nikoli popolnoma ne izgine, a zaradi navedenega postane bolj ohlapna, oslabi (Panebianco 1988: 16–17). Institucionalizacija prinese torej prehod od politične stranke kot organizacije, ki je usmerjena k realizaciji svojih izvirnih ciljev, v skladu z racionalnim modelom, k organizaciji s primarnim ciljem zagotovitve lastnega preživetja ter posredovanja med različnimi cilji in zahtevami, kar odgovarja naravnemu modelu. Stranka

preide iz faze, v kateri so prevladovale kolektivne spodbude, povezane z oblikovanjem organizacijske identitete, v fazo, v kateri so v ospredju selektivne spodbude, kar je povezano z oblikovanjem strankarske birokracije. Ideologija se preoblikuje iz manifestne, konkretno opredeljene, oprijemljive v latentno, rahlo zamegljeno, implicitno. Opredeljene spremembe oziroma prilagoditve strankarskih značilnosti predstavljajo idealno teoretično evolucijo, idealno usmeritev njihovega poteka zaradi vpliva specifičnih okoliščin njihovega nastanka ter vpliva okolja, v katerem so nastale, se lahko razvijajo tudi malo drugače (Panebianco 1988: 164, 168). Nekatere značilnosti iz genetske faze se namreč lahko ohranijo tudi v nadaljnjem razvoju. Ideologija in izvorni cilj organizacije imajo kljub temu še vedno veliko vlogo in pomen še zelo dolgo po njihovem nastanku (Panebianco 1988: 9).

V tretji fazi, fazi zrelosti, ko lahko opredelimo politično stranko kot »zrelo«, lahko kriza identitete, ki nastopi v stranki, povzroči spremembe v njeni vladajoči strukturi in posledično tudi temeljne spremembe v organizaciji. Rezultat modifikacij v dominantni koaliciji organizacije so tako delne spremembe oziroma modifikacije organizacijske ideologije, lahko se spremenijo tudi sami izvorni cilji organizacije, se zamenja »vzrok« nastanka organizacije. Veliko pogostejše spremembe niso tako radikalno usmerjene (Panebianco 1988: 248), saj nastane t. i. sukcesija ciljev, njihova zamenjava z novimi (Panebianco 1988: 248), ali pa se spremeni samo njihova strategija delovanja (Panebianco 1988: 248).

Ideologija političnih strank in na njej temelječi cilji se v toku njihovega razvoja spreminjajo, preoblikujejo, se prilagajajo strankinim potrebam, s čimer pa izgubljajo nekatere svoje primarne, izvirne značilnosti. Izhajajoč iz navedenih teoretičnih predpostavk oz. na njihovi osnovi, pričakujem, da bo nadaljnja analiza potrdila spremembe v ideologiji v raziskovalnih izhodiščih med obdobjema.

KONCEPT SLOVENSKE POLITIČNE

DESNICE

V OBDOBJU 1929-1941

3. ZGODOVINSKI OKVIR

3.1 Nastanek in razvoj strank na Slovenskem

Nastanek in razvoj političnih strank v Sloveniji je nekoliko zaostajal in je bil tudi nekoliko drugačen od nastanka ter razvoja političnih strank v zahodnem delu sveta. S procesi nastanka in razvoja strank v zahodnem delu sveta so procesi, ki so potekali pri nas, imeli kljub temu številne podobnosti oziroma značilnosti. Razhajanja so bila v veliki meri pogojena s posebnimi zgodovinskimi razmerami in posebnim zgodovinskim razvojem slovenskega prostora.

Sredi 19. stoletja so se na Slovenskem začeli razvijati politični procesi in pojavi, ki jih lahko štejemo za predhodnico modernih političnih strank. Prva predmoderna politična gibanja so se zgodila v obdobju marčne revolucije, v okoliščinah tako imenovane pomladi narodov, leta 1848. Te ideološkopolične pripadnosti so bile v zgodovinopisju označene kot spopad med mladoslovenci in staroslovenci, zaznamovale pa so slovensko politično zgodovino vse do druge svetovne vojne. Mladoslovenske politične ideje so izhajale iz liberalizma, njihova prizadevanja so bila usmerjena k Zedinjeni Sloveniji, združitvi vseh etničnih slovenskih ozemelj v eni državi, ter k boju za enakopravnost slovenskega jezika v avstrijski državi. Staroslovenci na drugi strani pa so se spustili v konflikt z njimi zaradi svojih konservativnejših pogledov, saj je bil mladoslovenski liberalizem za njih preveč radikalen ter tudi zaradi kritike domnevno preveč avtoritarnega političnega voditelja dr. Janeza Bleiweisa (Grdina v Fink Hafner 2001: 80). S tem konfliktom, ideološkimi razlikami, med mlado- in staroslovenci so bili že deloma oblikovani zametki političnih cepitev med liberalizmom in političnim katolištvom, konservativizmom (Fink Hafner 2001: 81).

Naslednjo stopnjo v razvoju odnosov in političnega življenja na Slovenskem je predstavljala ločitev na dva idejna in politična kroga v 70. letih, ki se je izrazila v oblikovanju lastnega in popolnoma ločenega širokega spektra, političnega tiska, v obliki dnevnikov, liberalnega Slovenskega naroda in katoliškega Slovenca ter katoliškim kmetom namenjenih tednikov in štirinajstdnevnikov (Zver 1996: 16; Gestrin in Melik v Fink Hafner 2001: 81). Tako sta oba tabora »postopoma oblikovala svoj politični profil, a obenem tudi razdelila slovensko javno mnenje«, ki se je posledično začelo oblikovati. V 80. letih je postal ideološki spopad povsem odkrit in se je z ravni kulturnega boja prenesel na politično raven (Zver 1996: 16). Katoliški kritik in urednik Anton Mahnič je namreč leta 1884, v časniku Slovenec začel

objavljati serijo 12 člankov, v katerih se je zavzemal za »ločitev duhov na Slovenskem in za uveljavljanje strogo katoliških načel /.../«, saj je njihovo prevzemanje in upoštevanje v vsakdanjem življenju »bistveni kriterij za pripadnost slovenstvu« (Rozman v Slovencih skozi čas 1998: 181). S tem se je začel politični razkol med obema taboroma. V tem času so začela nastajati tudi prva politična društva, iz katerih so se posledično razvile poznejše politične stranke. Leta 1890 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Katoliško politično društvo, ki je »pomenilo formalno osnovo za katoliško politično gibanje /.../«, ki je sicer že obstajalo v obliki velikih ljudskih shodov. Na prvem slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani, 1892, ki je v svoji resoluciji, dejanskem slovenskem katoliškem programu zahteval, »naj bodo katoliška načela glavni temelj javno pravnemu razvoju slovenskega naroda /.../«, so bila potrjena Mahničeva prizadevanja in ustvarjeni temelji katoliškega gibanja na Slovenskem v prihodnje. Razkol »v slovenskem političnem življenju« je bil tako dokončen (Rozman v Slovencih skozi čas 1998: 181, 187). Katoliško politično društvo je istega leta preraslo v politično stranko, imenovano Katoliška narodna stranka, leta 1905 pa je iz nje nastala Slovenska ljudska stranka, ki je tako postala tudi vodilna stranka katoliške konservativne usmeritve (Gestrin in Melik v Fink Hafner 2001: 81). Štiri leta zatem (1909) se je stranka združila z drugimi sorodnimi strankami, ki so delovale po deželah, v Vseslovensko ljudsko stranko. (Fink Hafner, 2001: 111) Liberalni tabor je svoje politično društvo oblikoval leta 1891 in ga poimenoval Slovensko društvo (Gestrin in Melik v Fink Hafner 2001: 81). Naslednji korak na poti k oblikovanju politične stranke je predstavljala kot odgovor na že omenjeni prvi slovenski katoliški shod, konsolidacija znotraj liberalnega tabora v obliki združitve dveh do tedaj ločenih političnih smeri, t. i. liberalne Hribar-Tavčarjeve in Šukljetove elastične 1892. leta. Ob koncu leta 1894 je bil na shodu zaupnikov v Ljubljani, na katerem so sodelovali liberalci vseh slovenskih dežel, postavljen »temelj liberalni stranki na Kranjskem« (Rozman v Slovencih skozi čas 1998: 187), poimenovani Napredna stranka. Pozneje je bila preimenovana v Narodno napredno stranko (Gestrin in Melik v Fink Hafner 2001: 81). Zaporedje oblikovanja konservativnega in liberalnega tabora pri nas ne odstopa bistveno od njihovega nastanka v zahodnoevropskih državah, časovno pa so nastale malo pozneje. V zahodnoevropskih državah so namreč stranke nastale približno 40 let prej, konservativne bodisi kot odgovor na nastanek domačih liberalnih strank bodisi so bile oblikovane malo pred njimi (Fink Hafner 2001: 32, 81).

Nastanek tretjega idejnopolitičnega tabora na Slovenskem, socialdemokratskega, je bil zelo tesno povezan z razvojem avstrijske socialdemokracije. Ob koncu 60. let (1867) je bil v monarhiji sprejet tako imenovani društveni zakon, »ki je legaliziral vrsto delavskih

strokovnih, izobraževalnih, zavarovalniških in drugih društev /.../« in tako omogočil nekoliko svobodnejše povezovanje in delovanje delavcev. Prostor delovanja je bil sicer zelo ozko in natančno določenem, a je takšen ukrep gibanju dal vseeno velik zagon (Zver 1996: 17, 18) V Ljubljani je bilo tako leta 1868 ustanovljeno Izobraževalno društvo tiskarjev, kmalu nato pa so izobraževalna in socialno podporna društva ustanavljali še v drugih slovenskih mestih, kot so Maribor, Celovec, Trst, Slovenska Bistrica, Prevalje in Ptuj. Društva so do ustanovitve stranke predstavljala edino organizacijsko obliko socialnega oziroma socialdemokratskega gibanja. »V glavnem so združevala obrtnike in kvalificirane delavce, še posebej železničarje« (Zver 1996: 18). Socialdemokratska stranka je bila v Avstro-Ogrski (AO) monarhiji prvič vzpostavljena že leta 1874, a je bila zaradi svojega preveč radikalnega programa, v katerem se je zavzela za pravico narodov do samoodločbe, takoj prepovedana. Na ustanovnem kongresu stranke so bili takrat prisotni tudi zastopniki iz Maribora (Rozman v Slovencih skozi čas 1998: 177). V prvem obdobju razvoja gibanja je bilo to dokaj radikalno in posledično bolj omejeno v svojih možnostih delovanja.

Z uspešno vzpostavitvijo stranke ob koncu leta 1888 v Hainfeldu so bila na široko odprta »vrata nastanku in razvoju zmerne socialdemokracije«. Tudi tu so bili prisotni slovenski predstavniki, predvsem z namenom pridobitev gnotne podpore strankine centrale za slovenski socialdemokratski list, ki bi pripomogel k preoblikovanju podobe stranke doma, saj je tu veljala za pronemško. Začeli so izdajati Delavski list in Delavec, ki pa se nista ustalila. Podobne težave je imel tudi Rdeči prapor v Trstu, ki je šele z letom 1901 postal tednik (Zver 1996: 19). Leta 1896 je bila na ustanovnem kongresu v Ljubljani oblikovana končno tudi Jugoslovanska socialdemokratska stranka (JSDS). Ustanovljena je bila samo zaradi dejstva, ker se je avstrijska stranka reorganizirala po nacionalnem načelu. Delovala naj bi v vseh jugoslovanskih deželah AO, a je bila dejansko omejena samo na slovenske dežele. Socialdemokracija, kot je nastala in se razvijala na Slovenskem, je bila veliko bolj usklajena s trendi v zahodni Evropi, tako glede časovnega zaporedja kot realnega časa nastanka, saj so stranke nastale »s časovnim zamikom za konservativnimi in liberalnimi« (Fink Hafner 2001: 81).

Do 20. let 20. stoletja, ko je na Slovenskem potekalo oblikovanje zametkov modernih političnih strank, se je poleg že omenjenih taborov oblikoval še četrti, in sicer komunistični (Fink Hafner 2001: 81). Leta 1920 je iz JSDS izstopil radikalnejši levi del stranke, ki je ustanovila svojo stranko Delavsko socialistično stranko za Slovenijo (DSSS), saj naj bi članstvo v JSDS onemogočalo združitev vsega jugoslovanskega proletariata, in se pridružila DSS za Jugoslavijo. Ta se je nato preimenovala v Komunistično partijo Jugoslavije (Prunk v

Slovenci skozi čas 1998: 237–239) Z zakonodajo je bila zaradi svojih zelo revolucionarnih zahtev enako kot vsa komunistična dejavnost takoj prepovedana (Fink Hafner, 2001: 82). Podrobnejši obravnavi zgodovinske situacije prvega obdobja in značilnostim delovanja gibanja je namenjen naslednji razdelek.

3. 2 Politične, ekonomske in socialne spremembe med leti 1929–1941

Prvo obdobje mojega preučevanja v 30. letih 20. stoletja so zaznamovale številne politične in socialne spremembe tako v širšem evropskem kot ožjem jugoslovanskem in slovenskem kontekstu. Začetek obdobja je zaznamovala uvedba diktature kralja Aleksandra, 6. januarja 1929, tako imenovana šestojanuarska, ki se je zgodila po krizi parlamentarizma (Vidovič Miklavčič 1994: XV) kot posledica zelo zaostrenih odnosov med srbskimi in hrvaškimi političnimi vodji na narodno-politični ravni in notranjih političnih nasprotij v srbski politiki (nasprotja med posameznimi razmeroma demokratičnimi, vodilnimi strujami v srbski politiki, ki so pod kraljevim vodstvom odločale o usodi države) (Prunk 1998: 98). V obdobju čiste diktature, ki je trajala do leta 1931 in je bila zaključena z uvedbo oktroirane ustave, kar je bil odgovor na notranjepolitično nezadovoljstvo dela srbske politike in na pritiske velikih zaveznic Francije in Češke (Prunk 1998: 99), je bilo v ospredju predvsem utrjevanje narodnega in državnega unitarizma. Socialno-ekonomska, politično-strankarska in nacionalna nasprotja so se skozi celotno obdobje 30. let vse bolj zaostrovala. Globalno gledano je začetek tega obdobja tudi začetek velike ekonomske in politične krize v svetu. Krize liberalno-kapitalističnih teorij o stabilizaciji kapitalizma, tradicionalnega mehanizma kapitalističnega gospodarstva (Vidovič Miklavčič 1994: XV). Posledično so se pojavljali tudi poskusi reševanja nastalega položaja, in sicer v različnih oblikah državnih intervencij, ki so vodile v utrjevanje državnega kapitalizma.

Svetovna gospodarska kriza, ki se je v svetu pojavila leta 1929 in je trajala do 1934, je s svojimi posledicami (veliko brezposelnostjo, revščino celotnega ne samo delavskega prebivalstva) porajala vprašanje reševanja nastale krize in preprečevanja prihodnjih. Prinesla je spremembe v pristopu tako v gospodarski kot socialni politiki. Socialna politika, do tedaj samo ena izmed gospodarskih politik, je postala samostojna politika, panoga in nič več samo njen »privesek«. Poseganje države v gospodarstvo in s tem utrjevanje državnega kapitalizma je postalo sestavni del novega gledanja na stvari. Različne države so si to razlagale oziroma udejanjale različno: demokratične države na eni strani in avtoritarne ter diktatorske na drugi. Države so vse bolj težile k samozadostnosti, zato so se bolj agrarno usmerjene države lotile

izgradnje industrije, industrijske pa so se bolj posvečale agrarnim panogam. V obdobju 30. letih je bila za nekatere zelo značilna ekspanzivna gospodarska politika. Nastale razmere so bile zelo primerne, ugodne za razvoj oziroma nastanek poleg nekoliko radikalnejših gospodarskih tudi za razvoj takšnih socialnih nazorov. V bolj avtoritarnih in diktatorskih državah se je vse bolj uveljavljala ideja o načrtnem ali dirigiranem gospodarstvu. Torej, upravljati gospodarstvo smotno v skladu z narodnimi interesi in vidiki. Na socialnem področju se pojavi novo, tako imenovano sociološko pojmovanje naroda in države. Tako eno kot drugo utrjuje razmišljanja o stanovsko-korporativno urejeni državi, kjer sta država in stranka vse bolj enovit instrument, ki s sistemom strankarsko-državnega reguliranja uravnavata odnose med delom in kapitalom (Vidovič Miklavčič 1994: XVI), ter o »/.../ novem človeku, ki bo sposoben sodelovati pri graditvi novega reda /.../« (Vidovič Miklavčič 1994: XVI). Italija je začela udeleževati takšne zamisli že ob koncu 20. let. Po papeževi okrožnici *Quadragesimo anno* (1931) so sledile še Avstrija, Portugalska, Švica in Belgija z manjšimi ali večjimi uspehi. Med prvo omenjene države bi lahko uvrstili na primer Združene države Amerike, kjer so na osnovi ekonomske teorije J. M. Keynesa oblikovali posebno obliko državnega reševanja gospodarskih in socialnih težav, Rooseveltov 'New Deal' /.../«, ki pomeni globalne spremembe v socialno-političnem življenju delovnih slojev« (Vidovič Miklavčič 1994: XVI). Opisani primeri so diametralno nasprotni. Reforme so se v tem času vrstile tudi v drugih državah, katerih usmeritev je bila kritična do obstoječe kapitalistične liberalno-demokratske ureditve, a ni bila tako radikalna. V središču reformnih prizadevanj je bilo videnje »/.../države kot nosilke gospodarske in socialne funkcije oziroma njene avtoritarnosti, da klasična demokracija nima več prave moči, da liberalna država ni več sposobna povsem vzdrževati socialnega sožitja« (Vidovič Miklavčič 1994: XVI). Rešitev je bila videna, enako kot v drugih avtoritarnih državah, Jugoslaviji in še nekaterih, v dirigiranem gospodarstvu, okrepljeni vlogi ene stranke in v korporacijskem sistemu na različni idejni osnovi.

Jugoslavijo je gospodarska kriza zajela nekoliko pozneje kot druge države, in sicer šele ob koncu leta 1931, a posledice niso bile zato nič manj prizanesljive, še posebej zaradi nekoliko nižje razvitosti v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Posledice so bile vidne tako v kmetijstvu kot v večini drugih gospodarskih področjih, kjer se je zlomil zasebni kapital. Jugoslavija je bila namreč zelo odvisna od tujega kapitala in zunanje, mednarodne trgovine z zahodnoevropskimi državami. Mednarodna trgovina se je močno zmanjšala, iz države pa se je intenzivno umikal tudi tuji kapital (Vučković v Vidovič Miklavčič 1994: XVI). Posledično je vse večji pomen pridobival državni kapital, predvsem na finančnem področju in na različnih gospodarskih področjih. Glavno korist od državnega intervencionizma, ki je zamenjal

svobodno kapitalistično konkurenco, sta imela predvsem vladajoča srbska buržoazija in dvor, ki sta s tem pridobila tudi politično moč. Med gospodarsko krizo so oblasti z različnimi zakonodajnimi rešitvami skušale izboljšati položaj kmečkega prebivalstva in tako preprečiti notranje migracije in nadaljnje izseljevanje v tujino (Kresal v Vidovič Miklavčič 1994: XVII). Slovensko industrijo oziroma industrijo Dravske banovine, kot se je v tem času Slovenija že imenovala, je kriza prizadela leta 1931. Med leti 1932–1934 je ta dosegla svoj višek, kar je imelo predvsem velik vpliv na življenje delavskega prebivalstva, saj se je brezposelnost hitro povečevala, čemur je sledilo veliko znižanje njihovega eksistenčnega minimuma. Leta 1935 so se gospodarske razmere nekoliko izboljšale, a ne dovolj, da bi to zmanjšalo napetosti med delavstvom in lastniki kapitala ter preprečilo množična mezdna in stavkovna gibanja z začetkom v tem letu in vrhuncem v letu 1937 ter nadalje še v drugem »valu« v letu 1939. Posledično se je z bolj organiziranim gibanjem za pravice delavcev oblikovala tudi bolj represivna zakonodaja z represivnimi državnimi institucijami. (Vidovič Miklavčič 1994: XVII, XVIII). Uredba o kolektivnih pogodbah, o minimalnih mezdah iz 1937 leta uvaja ».../ poleg sodelovanja delavskih sindikatov pri nekaterih postopkih še skupno zastopstvo delodajalcev in delojemalcev in tudi državnih oblasti /.../« (Vidovič Miklavčič 1994: XVIII). Po mnenju Kresala to zelo odkrito nakazuje težnjo po korporativističnem urejanju odnosov. Treba je omeniti še prizadevanje države za okrepitev avtoritarnih režimskih delavskih sindikatov JUGORAS (Jugoslovenski radnički savez), predvsem leta 1938, ki naj bi po zgledu italijanskih fašističnih sindikatov postali edini zastopnik delavcev. (Vidovič Miklavčič 1994: XVIII). Svobodne delavske strokovne organizacije različnih ideoloških usmeritev, ki so bile po večini uspešne v svojem poslanstvu, so bile tarča zatiranja ali pa je bilo njihovo delovanje ovirano.

Kot reakcija na fašizem se je že v 20. letih pojavil protifašizem, po prihodu nacizma na oblast v Nemčiji leta 1933 pa se z namenom obrambe demokracije pred političnim nasiljem in za ohranitev miru oblikujejo pacifistična gibanja, vzpodbujena s strani številnih literatov in znanstvenih delavcev, ki so pozneje dobila nekoliko bolj politično konotacijo. Osrednja vloga v teh gibanjih je pripadla komunistični usmeritvi, znotraj te pa je bila posebna pozornost posvečena predvsem mladini. Komunistična mladinska internacionala (KMI) je v letih 1933 in 1936 organizirala številne konference proti vojni in fašizmu, na eni izmed teh leta 1936 pa je mladinsko mirovno gibanje postalo del mladinskega protifašističnega gibanja. V drugi polovici 30. let sta grobo rečeno v Evropi in splošno obstajala dva idejno nasprotujoča si tabora, in sicer fašistični, protikomunistični in protifašistični, ki ni bil v celoti ali popolnoma komunistično usmerjen. Glavni nasprotnik komunistične usmeritve je s povečevanjem

agresivnosti in s svojim napredovanjem v različnih evropskih državah namesto socialdemokratov postajal fašizem (Vidovič Miklavčič 1994: XVIII–XIX). Komunistična internacionala in KMI sta posledično spremenili tudi svojo politiko, taktiko in strategijo delovanja. V boju proti fašizmu je bilo vredno zbirati vse napredne demokratične sile, tudi zunaj internacionale, od delavskih organizacij in pogojno meščanskih strank. Osrednja pozornost pa je bila usmerjena k mladinskim organizacijam religiozne mladine. Cilj je bil odvrniti religiozno mladino, katoliško mladino od Cerkve in vodstva meščanskih strank ter jo s prevzgojo vključevati v protifašistično fronto. Mladinski del komunistično usmerjenega tabora KMI se je s svojo reorganizacijo, sprejeto na svoji konferenci leta 1935, po metodah dela in boja ločil od komunistične stranke KI in se skušal približati meščanskim ter socialističnim mladinskim organizacijam in mladino tako pritegniti v boj za rešitev perečih socialno-ekonomskih vprašanj ter za uresničenje političnih in kulturnih interesov mladine. Pri tem ima velik pomen tudi krepitev mednarodne solidarnosti in enotnosti mladih. Geslo »Za mir, svobodo in napredek« je komunističnim strankam in mladinskim organizacijam v veliki meri pripomoglo pri pridobivanju mladih (Vasić v Vidovič Miklavčič 1994: XIX, XX).

Vloga Cerkve v protikomunističnem boju se razlikuje od vloge nekaterih držav in se z njo ne istoveti. Boj Cerkve zoper komunistično ideologijo poteka na duhovni ravni in je s strani Vatikana označen kot boj proti brezbožnemu komunizmu, komunističnemu nasprotovanju in zaničevanju religije. Kot pravi urednik Slovenca (političnega časopisa katoliškega tabora) dr. Ahčin, naj bi se Cerkev osredotočila na duhovno področje, ki je veri in Cerkvi lastno (Vidovič Miklavčič 1994: XXI).

Delovanje Komunistične stranke in z njo komunistične mladine je bilo v Jugoslaviji od leta 1920 ilegalno. Zato je proces oblikovanja, graditve protifašistične fronte in povezovanja mladine potekal nekoliko drugače. Še pred sprejemom sprememb v delovanju komunističnih strank in komunistične mladine na globalni ravni leta 1935, je Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) sprejela načelo samoodločbe naroda, ki ni pomenilo brezpogojne odcepitve, ampak je bil tako določen samo nov odnos do reševanja nacionalnega vprašanja (Vidovič Miklavčič 1994: XXI). Nacionalno vprašanje je bilo obravnavano tudi v manifestu »Delavci, delovno ljudstvo, Slovenci« ob ustanovitvi Komunistične partije Slovenije maja 1937. V skladu s spremenjenimi mednarodnimi političnimi razmerami so opustili idejno usmeritev razbitja Jugoslavije in podpirali uresničenje načela samoodločbe naroda v okviru federativne države. Zagotovili so spoštovanje svobode izpovedovanja svetovnega nazora in demokratičnosti ter izpostavili pomembnost svobodno izvoljenega parlamenta, skrb za slovenske narodne manjšine in zavzemanje za združeno in svobodno Slovenijo (Prunk v

Vidovič Miklavčič 1994: XXII). Navedene zahteve in prizadevanja so imeli v tem času velik pomen, saj so skupaj s spremenjenim odnosom komunistov do organizacij v meščanskih taborih, da množice ne gre enačiti z vodstvom strank in organizacij, zbliževale z ideološko nasprotnimi skupinami in si pridobivale pristaše (Filipič v Vidovič Miklavčič 1994: XXII). Mladina komunistične usmeritve, združena v Zvezi komunistične mladine Jugoslavije (ZKMJ), ki je bila po spremembah videna kot vzgojna komunistična organizacija, ki bo zbirala mladino v protifašistično gibanje – v Ljudsko fronto svobode, si mora zato prizadevati za pridobitev zanesljivih zaveznikov v mladini drugih političnih taborov. V ta namen se mora vključevati v sindikalne organizacije, v kulturno-prosvetne, telesno-vzgojne, športne in druge organizacije. Združevala naj bi predvsem nacionalno zatirano delavsko in kmečko mladino v boju za demokratizacijo političnega življenja v okviru protifašističnega gibanja (Vasič v Vidovič Miklavčič 1994: XXI). Med njihovimi dejavnostmi je treba omeniti tudi stavkovna gibanja in akcije na ljubljanski univerzi. Med leti 1936 in 1938 so v Sloveniji organizirali zelo obsežno mirovno gibanje, ki se je vključevalo v mednarodno demokratično protifašistično gibanje. V povezavi s tem so v letu 1936 potekale številne dejavnosti od zborovanj, predavanj do akademij, ki so jih organizirali iniciativni odbori po državi. Namen različnih dejavnosti je bil osveščati mladino in izbrati slovenske predstavnike na mirovni konferenci v Ženevi, ki je bila sklicana na pobudo Mednarodne zveze združenj za društvo narodov. Kljub osrednji vlogi komunistične mladine so sprva v dejavnostih sodelovali različno ideološko usmerjeni predstavniki. Kot poudarja Filipič, je politični tisk obeh meščanskih taborov, vsak s svojega pogleda, mirovnim prizadevanjem v izvedeni obliki nasprotoval, saj naj bi bil kongres v rokah levičarjev in se bo vsekakor prelevil v propagandni komunistični kongres (Vidovič Miklavčič 1994: XXIII). Prav tako je popolnoma neustrezen iz razloga, ker je povezovanje v boljševiško fronto izdajstvo slovenske preteklosti in celotne slovenske katoliške skupnosti. Prava ljudska fronta je samo katoliška fronta (Slovenec v Vidovič Miklavčič 1994: XXIV). Do nje lahko pridemo samo s popolno duhovno obnovo pripadnikov slovenske katoliške skupnosti in oblikovanjem novega socialno usmerjenega katoličana, ki bo sposoben nositi breme vzpostavljanja novega družbenega reda, krščanske demokracije, temelječe na poklicno organiziranih stanovih in korporacijah. Za ta del obdobja je značilna radikalizacija ideoloških pogledov tako pri komunistih, ki so se vse bolj navezovali na Sovjetsko zvezo in s tem oddaljevali od svojih nekdanjih zaveznikov, kot v katoliškem taboru, kjer so se obračali na drugo stran, in sicer še bolj na desno. V poglavju, ki sledi, bo opredeljeno videnje katoliške usmeritve obravnavanega zgodovinskega obdobja in podrobneje predstavljene ideje ter proces reševanja in uvajanja sprememb.

4. IDEOLOGIJA SLOVENSKE LJUDSKE STRANKE MED LETI 1929–1941

4.1 Katoliški tabor

Katoliški tabor je bil z organizacijskega vidika zelo raznolik in tudi medsebojno zelo močno prepleten. Kot je že bilo navedeno, so bile zaradi tako imenovane simbolne, na različnih ideoloških usmeritvah temelječe, delitve (Vehovar 1994: 53–54) na Slovenskem, ki se je zgodila v 19. stoletju, vzpostavljene zelo raznolike organizacije, institucije in povezave na vseh področjih življenja in dejavnosti od družbeno-političnega, socialno-ekonomskega do kulturno-prosvetnega delovanja.

V družbeno-političnem delovanju lahko govorimo o raznolikih politično-strokovnih in stanovskih organizacijah, ki so glede na okolje, industrijska središča, agrarno podeželje, združevale delavce kot krščanskosocialistična Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ), organizacija Združenih zasebnih in trgovskih nameščencev Slovenije ter krščanska delavska Zveza združenih delavcev, kmete v Jugoslovanski kmečki zvezi ter obrtnike v Obrtni zvezi. Socialno-ekonomsko področje oziroma gospodarsko-zadružno področje, kot ga lahko tudi imenujemo, je bilo zaznamovano s številnimi hranilnicami in posojilnicami, ki jih je upravljala centralna finančna in revizijska ustanova Zadružna zveza, gospodarske zadruga je posebej urejala Gospodarska zveza. Z Zadružno gospodarsko banko se je strankin kapital stekal v številna podjetja in obrate v Sloveniji ter celotni državi (Vidovič-Miklavčič 1994: 36).

Prosvetna zveza je bila organizacija, ki je zrasla iz pristnega slovenskega fanta (Kres, 11. 1940 v Vidovič-Miklavčič 1994: 38) in je združevala fantovsko ter dekliško, predvsem kmečko, a tudi obrtniško in delavsko, mladino v zelo raznovrstnih katoliških društvih in zvezah ter je bila kot taka središče kulturnega in izobraževalnega dogajanja katoliškega tabora. Omeniti je treba še številna verska fantovska in dekliška društva in organizacije, kot so bile na primer Marijine kongregacije (Vidovič-Miklavčič 1994: 46, 47).

Mladina je bila posebej organizirana tudi v reprezentančnih organizacijah. Tako je Slovenska dijaška zveza zastopala dijake na srednjih šolah in študentske organizacije na ljubljanski univerzi. Na tej je bila poleg nje ustanovljena tudi Akademska zveza, ki je združevala različna katoliška akademska društva. Krekova mladina je združevala in zastopala delavsko mladino, bila je tako imenovana krščanskosocialna matica, a je v svojih idejah v 30. letih idejno postajala vse bolj radikalna, krščanskosocialistična in se tako oddaljevala od

strome katoliške linije in se predvsem pri družbenoekonomskih vprašanjih vse bolj približevala levici (Vidovič-Miklavčič 1994: 36, 37; Prunk, 1977: 88).

Področje političnega delovanja je bilo v domeni Slovenske ljudske stranke, ki je bila osrednja organizacija na tem področju ne samo katoliškega tabora, ampak tudi na področju Slovenije, takrat imenovane že Dravska banovina. Dobršen vpliv ji je po zaslugi vodje stranke in slovenskega naroda dr. Antona Korošca pripadal tudi na območju širše države. Do leta 1927, ko se je za parlamentarne volitve z blejskim sporazumom povezala s srbskimi radikali Velje Vukičevića, je pri centralni oblasti sodeloval drugi ideološko-politični tabor slovenskih liberalcev, ki so se redno povezovali z najmočnejšimi srbskimi strankami in jim je posledično kljub splošno manjši ljudski podpori pripadala tudi oblast v Sloveniji. To je bila značilnost takratne ureditve, ki je omogočala pridobitev oblasti tudi brez širše ljudske podpore. Od takrat dalje vse do druge svetovne vojne – z izjemo obdobja med 1931 in 1935 – je stranka redno sodelovala pri centralni oblasti v Beogradu, dr. Korošec pa je zasedal vidna politična mesta v izvršilni in zakonodajni veji oblasti. Obdobje med leti 1931 in 1935 bi lahko imenovali čas izgnanstva za SLS in njene člane ter številne organizacije katoliškega tabora, saj po izstopu iz vlade leta 1931 v novi vladi ni sodelovala, bila pa je tudi prepovedana. Ob koncu leta 1932 je stranka kot višek takratnih protirežimskih dejavnosti predstavila radikalen narodnopolitični program v obliki Slovenske deklaracije, v katerem je ugotavljala

da je slovenski narod razkosan na štiri države. Zato je njegova temeljna zahteva, naj se združi v eno samo politično enoto, ker se lahko le tako obvaruje in si zagotovi splošen napredek. Glavnemu delu naroda v Jugoslaviji je postavljena naloga, naj za ta ideal dela, dokler ne bo uresničen. Zato si mora slovenski narod v Jugoslaviji pridobiti samostojen položaj in bo neprestano privlačna sila vsem drugim delom naroda v sosednjih državah. Zato so slovenskemu narodu potrebne: nacionalna individualnost, ime, zastava, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna svoboda, radikalna socialna zakonodaja, ki lahko zagotovi življenjske koristi in harmonično razvijanje vseh potrebnih produktivnih poklicev, posebno kmečkega in delavskega razreda. Za dosego tega je potrebno, da si Slovenci, Hrvati in Srbi ustvarijo po svobodnem narodnem sporazumu in na demokratični podlagi državo »samoupravnih enot«, katerih ena naj bo Slovenija (Prunk 1998: 99–101).

Oblasti se je odzvala z ukinitvijo Krekove mladine in Prosvetne zveze, ki je po strankini prepovedi igrala tudi bolj politično vlogo, vidne politične predstavnike so obsodili ter jih izgnali na različne dele države (Vidovič-Miklavčič 1994: 39). Leta 1935, ko se je dr. Korošec vrnil iz izgnanstva, stranka sicer ni sodelovala na parlamentarnih volitvah, a je bila vseeno

udeležena pri izvajanju oblasti, saj je bila tega leta ustanovljena vsedrjavna stranka Jugoslovanska radikalna zajednica (JRZ), ki je obvladovala politično dejavnost naslednjega obdobja, v kateri se je SLS spet povezala z delom že razdeljene srbske radikalne stranke, muslimansko politično organizacijo in v njej vztrajala do začetka vojne (Vidovič-Miklavčič 1994: 40).

Večkratno sodelovanje in povezovanje stranke z radikalno stranko v obdobju med obema vojnama je v delu SLS zbuvalo dvom, češ da bi takšen nastop pomenil odstop od oblikovanih in zastopanih zahtev po avtonomističnem statusu Slovenije znotraj Jugoslavije ter zahtev po spremembah znotraj same države, predsednik stranke in vodilna osebnost katoliškega tabora dr. Korošec je takšno usmeritev priporočal in utemeljeval kot glede na razmere zelo visoke centralizacije države nujno potrebno in politično smiselno, saj je mogoče le tako zagotoviti ohranitev vsaj nekaterih pravic Slovencev (Ahčin v Godeša in Dolenc 1999). Vzpostavitev avtonomije kljub prizadevanjem in obljubam ter sodelovanju s Hrvaško, ki je imela enaka prizadevanja, ni bilo, je pa avtonomijo leta 1939 dobila Hrvaška, kar je posledično navedeno politiko stranke postavilo v slabo luč.

Na Slovenskem je imela SLS v primerjavi z drugimi političnimi strankami predvsem pa pred slovenskimi liberalci, ki so formalno predstavljali drugi idejnopolitični tabor po moči, »veliko močnejše pozicije in nesporno prednost«, in sicer predvsem po zaslugi »zgodovinske danosti, ki se kaže v tedanji socialni strukturi z značilno socialno diferenciacijo, s pretežnim agrarnim prebivalstvom in skromnim slojem izobraženstva in še to predvsem katoliške duhovščine« (Vidovič Miklavčič 1994: 46). Prav tako je treba izpostaviti tudi zelo močno povezanost z rimskokatoliško Cerkvijo in njeno hierarhijo, ki se je kazala v tem, »da so skupaj s katoliškimi laiki na znamenitih petih katoliških shodih opredeljevali smernice za kulturno-prosvetno, socialno-gospodarsko in politično življenje katoličanov na Slovenskem« (Vidovič-Miklavčič 1994: 42). Takšna tesna povezanost je razumljiva, saj je po prepričanju dr. Ušeničnika, apologeta neotomizma, katoliških načel in katoliške kulture v obravnavanem času, kot je izpostavila Vidovič-Miklavčič, krščanstvo bistveni del slovenske narodnosti, krščanska vera je namreč »kot tisočletna kulturna dediščina z vsem našim mišljenjem in življenjem tako tesno spojena, da nam je Slovenec-brezverec docela tuj in mu ni v ničemer moč zaupati« (Vidovič-Miklavčič 1994: 45). Kako tanka je bila v obravnavanem obdobju meja med Cerkvijo in državo ter posledično tesna povezanost Cerkve s stranko, je mogoče videti tudi v aktivnem političnem udejstvovanju in članstvu religioznih dostojanstvenikov v politični stranki. Predsednik Slovenske ljudske stranke in voditelj slovenskega naroda dr. Korošec je bil duhovnik po izobrazbi in poslanstvu, prav tako tudi dr. Franc Kulovec, ki je dr.

Korošca nasledil na mestu predsednika stranke po njegovi smrti. Kot je izpostavljala dr. Ahčin, duhovnik in vidni član stranke, bi bilo v tem času zelo nenavadno, ne predstavljivo, če ne celo praktično nemogoče, da bi predsednik SLS ne bil duhovnik (Ahčin v Godeša in Dolenc 1999: 18). Kot je zapisano v delu dr. Ušeničnika, duhovnikom sicer ni absolutno prepovedano, da bi se udeleževali v politiki ali bi se dali izvoliti v narodne poslance v politični parlament, vendar vselej ob odobritvi škofa. Prav tako kot vsak drug državljani »sme in tudi mora vršiti svoje dolžnosti v javnem, političnem življenju« (Ušeničnik v Vidovič-Miklavčič 1994: 54–55) tudi duhovnik. Duhovnik se sicer v politiko ne bo posebej vmešaval, dokler je politika povsem posvetno opravilo. »Ne more biti indiferenten nasproti oni politiki, ki odločuje o vzgoji otrok in o pravici staršev do vzgoje, o razporoki, o razmerju med Cerkvijo in državo.« Tam, kjer je to urejeno s konkordatom in so opredeljena vprašanja, izločena iz politike, se duhovniku ni treba vmešavati v politiko. »Drugače pa je v primeru, ko je v nevarnosti vera in nравnost družbe.« Takrat bi duhovnik moral svoje župljane tudi o tem »poučiti, kakšne verske in nравne dolžnosti jih vežejo v političnem življenju; kaj jim velewa božja zapoved, če je v nevarnosti krščanska vzgoja otrok, krščanski nauk v šoli, svetost zakona in družine, javna nравnost.« Duhovnik bi o tem lahko govoril odločno in jasno »brez vsakega strankarskega, političnega namena.« Če bi molčal, ne bi izpolnil svoje dolžnosti kot dušni pastir (Ušeničnik v Vidovič-Miklavčič 1994: 54).

Slovenska ljudska stranka je predstavnica krščanske demokracije, opredelimo jo lahko kot krščanskodemokratsko politično stranko. Stranko, ki v moderni dobi nosi in razvija krščansko socialno doktrino (Prunk 1977: 22). Pojem krščanske socialne doktrine opredeljujemo kot socialne nazore, ki so jih razvijale krščanske cerkve kot odgovor na moderno socialno vprašanje v sodobni industrijski družbi, ki se je kazalo predvsem kot delavsko vprašanje. Krščanske cerkve so nenehno razvijale socialne nazore, ki temeljijo na krščanskem nauku o človeškem zemeljskem bivanju kot o kazni za izvirni greh, iz katerega je edina prava rešitev z božjo milostjo v onostranstvu (Troeltsch, Weber v Prunk 1977: 19). Na moderna socialna vprašanja krščanske cerkve kljub temu niso našle primernih odgovorov. V zadnji tretjini 19. stoletja se je sicer z veliko zamudo postopoma začela oblikovati moderna krščanskosocialna doktrina, ki je po svojem temeljnem hotenju nasprotovala individualističnemu liberalizmu in še veliko bolj kolektivističnemu revolucionarnemu socializmu. Tako je nastal že na samem začetku konflikt med tremi ideologijami, predvsem zaradi temeljnega pogleda, nazora krščanske socialne doktrine na socialni red kot na moralno nalogo, pri kateri ima Cerkev odločilno vlogo (Messner v Prunk 1977: 19). Temeljno in prevladujoče načelo, ki je bilo vodilo katoliške cerkve pri reševanju socialnega vprašanja, je, »da se mora Cerkev pri

socialnem vprašanju neposredno zavzemati za socialno in gospodarsko reformo /.../«, zaradi česar je dobilo ime socialno krščanstvo. Na osnovi krščanskih socialnih načel so bili na predlog različnih katoliških mislecev oblikovani novi krščanski socialni modeli, ki so predstavljali poti, kako ublažiti vse bolj žgoče socialno vprašanje (Prunk 1977: 19, 20, 21). Opremljena načela so naslednja: načelo bistvene družbene narave človeka, utemeljeno v vsestranski odvisnosti od družbene povezanosti pri izpolnitvi bistvenega življenjskega namena; načelo nadčasovne potrditve človeka v bogu; načelo nadčloveške avtoritete naravnega moralnega zakona, ki trdi, da brezpogojno obvezno bistvo moralnega zakona izvira iz božje stvariteljske volje; načelo bratske ljubezni do soljudi; načelo države kot sistema oblasti v službi vsestranskega skupnega blagra; načelo moralne utemeljitve in odvisnosti državne oblasti, kar pomeni, da je vsa oblast od boga; načelo lastne pristojnosti in lastnih pravic družbenih skupin, kot so družina, združenje, združništvo, sindikat itd.; načelo dualizma med družbo in državo; načelo človeškega dostojanstva za delo; načelo zasebne lastnine kot funkcije reda v družbi; načelo pravice in dolžnosti države do vmešavanja v gospodarstvo za skupni blagor družbe ter načelo vsesplošne pristojnosti cerkve v religiji in morali (Messner v Prunk 1977: 20). Katoličani so predlagali v svojih socialnih modelih ustvaritev solidarne družbe, kjer ne bi veljali zakoni liberalnega kapitalizma. Pri tem so odločno zavračali poseganje v zasebno lastnino in razredni boj, kar so pri svoji socialni in gospodarski reformi zagovarjali socialisti. Idealna rešitev bi bila stanovsko urejena družba s solidarnostjo med stanovi in uveljavljenim načelom subsidiarnosti. Nekatere katoliške mislece je treba posebej izpostaviti, in sicer očeta modernih katoliških pogledov nemškega škofa Kettelerja in njegovega učenca Avstrijca Vogelsanga. Prvi se je zavzemal za pot, ki bi vodila prek oblikovanja zadrug, združništva, ki naj ga podpira država do trenutka, ko bo dovolj razvito, da bo prevzelo njeno vlogo. Vogelsang, ki je prav tako zagovarjal združništvo, se je poleg tega zavzemal še za poklicna stanovska združenja, nasprotoval je borzam in delniškimi družbam. Njune ideje so se prek različnih somišljenikov prenesle tudi v Italijo, Švico, Francijo in Belgijo. Socialni nauk katoliške cerkve je bil v strnjeni obliki podan leta 1891 v obliki okrožnice papeža Leona XIII. *Rerum novarum* (Calvez, Perrin v Prunk 1977: 20). Okrožnica *Rerum novarum* je postala temeljni krščanskosocialni program za obdobje prihodnjih 40 let (Prunk 1977: 21), ko je papež Pij XI. oblikoval okrožnico *Quadragesimo anno*, ki je natančneje opredelila nekatere vidike krščanskega socialnega nauka. Leon XIII. je v svoji okrožnici obsodil oderuški kapitalizem, problematiziral je razmerje, ki vlada v kapitalizmu med delavci in delodajalci, ni pa obsodil kapitalizma kot družbenega reda oz. ni obsodil »vsakega kapitalističnega gospodarstva /.../«, ki ga vidi kot gospodarstvo, kjer »dajejo

za skupno gospodarjenje eni smer, drugi delo.« A takšno razmerje ni nujno oderuško in bi ga bilo mogoče urediti po pravih načelih, kar poudarja tudi Pij XI. (Straža v viharju 20. 12. 1934: 29) Pij XI. je v svoji encikliki prav tako obsodil oderuški kapitalizem, kapitalizem, v katerem »kapital najema delavce ali proletarski razred za ta namen in pod tem pogojem, da bi se podjetje in sploh vse gospodarstvo ravnalo samo po njegovi volji in v njegov prid, brez ozira na človeško dostojanstvo delavcev, na socialni značaj gospodarstva, na socialno pravičnost in občo blaginjo« (Quadragesimo anno v Straži v viharju 20. 12. 1934: 29). Kar se najbolj kaže, kot poudarja Leon XIII., v tem, da so delavci prepuščeni brezsrčnosti in pohlepu delodajalcev brez obrambe in da je nekaj mogočnjakov in bogatinov naložilo skoraj sužnji jarem neštevilnim množicam proletarcev (Rerum novarum v Straži v viharju 20. 12. 1934: 29). Pij XI. dodaja, da je »število bednih proletarcev neizmerno naraslo in njih ječanje vpije z zemlje k Bogu,« saj je gospodarstvo »strašno trdo, kruto in brezsrčno.« Stanje je takšno, da je celo »država izročena in zaslužnjena pohlepu ljudi« (Quadragesimo anno v Straži v viharju 20. 12. 1934: 29). Proti takšnemu kapitalizmu se borita oba papeža v svojih okrožnicah in kličeta, »da je reforma nujna in da gorje človeški družbi, če se ne bo skoraj izvršila.« Pot iz teh strašnih razmer ni tista, ki kaže v socializem in komunizem, ampak tista, ki jo je pokazal Kristus za vse čase: krščanska preosnova družbe in gospodarstva! (Straža v viharju 20. 12. 1934: 29). Socialna pravičnost mora ustvariti nov pravni in socialni red in socialna ljubezen mora biti duša tega reda (Quadragesimo anno v Straži v viharju 20. 12. 1934: 29). Ker je po naravnem pravu človek svobodno in socialno bitje, bi bila najboljša konkretna oblika socialne in gospodarske preuredbe v samoupravne korporacije (Straža v viharju, 20. 12. 1934: 29). Reševanje socialnega vprašanja ali bolje opredeljeno socialna akcija katoličanov, tudi krščanski solidarizem, kar opredelimo kot zavzemanje za realizacijo krščanske socialne doktrine, je bilo ena izmed poglobitvenih nalog katoliškega gibanja v svetu. Z odmevnimi 'socialnimi tedni' ali 'socialnimi dnevi', ki so bili pogosti predvsem v 30. letih v različnih katoliških državah, v Italiji, Franciji in Španiji, je dobilo posebno mesto tudi v Sloveniji, in sicer v okviru katoliškega prosvetnega delovanja in v okviru mladinskih organizacij s sistematičnim delom (Vidovič-Miklavčič 1994: 92; Prunk 1977: 86). Sistematično delo prek mladinskih organizacij je bilo za obdobje ključno, saj je bila mladini dodeljena osrednja vloga, vloga nosilke procesa socialnih in gospodarskih reform, ki bodo prinesle pravičnejši družbeni red. Podrobneje bom vlogo dela katoliške akademske mladine, Stražarjev, članov AK Straža v omenjenem procesu in njene usmeritve opredeljeval v naslednjem delu.

4.2 Stražarji

Katoliški tabor ni bil samo organizacijsko zelo raznolik, kot sem navedel v prejšnjem delu, ampak ga je zaznamovala tudi frakcijska, idejno-usmeritvena oziroma vrednotna pestrost. Opredeliti je mogoče levo usmeritev katoliškega tabora, ki so jo zastopali oziroma predstavljali krščanski socialisti in se je uveljavila predvsem med katoliškim delavstvom, prevladujočo desno klerikalno usmeritev ter bolj sredinsko, a kljub temu bližjo krščanskemu socializmu kot desnemu polu, in križarstvo, ki je bilo prevladujoče med katoliškim izobraženstvom. Tako križarstvo kot tudi krščanski socializem sta bili gibanji in sta nastopili kot odgovor, kot izraz nezadovoljstva med delom krščanskega občestva z delovanjem katoliške cerkvene hierarhije.

Križarsko gibanje je na Slovenskem nastalo dokaj samoniklo, brez večjega tujega vpliva. Nastalo je leta 1924 kot odraz problematike tedanje slovenske družbe, kot odpor proti kapitalistični politiki klerikalne stranke (Kremenšek, Mikuž v Prunk 1977: 80). Katoliška mladina je, kot pravi Vodušek (Prunk 1977: 80), »opazila nasprotja med načeli, ki jih je ljubila, spoštovala in doživljala do zadnjih neizprososti, in pa tisto okolico, ki se je nanje sklicevala.« Križarji so želeli ustvariti nov tip religioznega človeka. Človeka, ki bi tudi v vsakdanjem življenju živel krščansko življenje, saj so spoznali bistveno vrednost religioznosti in želeli tej osnovni vrednosti podrediti vse druge. Vse kulturno življenje so želeli preplesti z religioznimi vidiki (Gogala v Prunk 1977: 81, 82), ki so se nekoliko razlikovali od tradicionalnega pojmovanja katoliške cerkve (Križ na gori III 1926/27 v Prunk 1977: 82). Zavzemali so se namreč za neposredno doživljanje boga brez posrednika, brez posredovanja cerkvene hierarhije (Križ na gori II 1926 v Prunk 1977: 82). Križarji so bili »bolj versko reformatorsko kot politično gibanje« (B. Kreft v Prunk 1977: 82).

»Krščanskosocialistično gibanje na Slovenskem se je razvilo po prvi svetovni vojni iz krščanskosocialnega delavskega gibanja, ki je imelo že dolgo zgodovino« (Prunk 1977: 8). Drugod po Evropi se je močneje začel razvijati v enakem času, čeprav njegovi moderni začetki segajo že na začetek 20. stoletja. »Krščanski socializem« lahko opredelimo kot »prizadevanje, ki poskuša socializem pomiriti s krščanstvom oziroma socializem utemeljiti na religioznih temeljih.« Nazor ni enoten, a »/n/jegovim privržencem sta skupna krščansko etično religiozni ideal in prepričanje, da je kapitalistični gospodarski sistem nezdržljiv z nauki krščanstva.« (Prunk 1977: 13). Tillich o krščanskem socializmu pravi: »Pri razlagi zgodovine išče krščanski socializem neko vmesno pot, ki ne bi vodila niti v tostransko utopijo niti v neživljenjsko, svetu tujo onostranskost«. V času po prvi svetovni vojni navedeno

pomeni niti sledenja politično revolucionarnemu socializmu niti konservativnim cerkvenim doktrinom, ampak pot »da je treba določene socialne zahteve v določenem položaju postavljati in reševati s stališča večnostnih vrednot« (Prunk 1977: 13). »Verjame v tostranskost božjega kraljestva, v razum in v preseganje takšne človeške ureditve, ki temelji zgolj na boju za vsakdanji obstoj« (Troeltsch v Prunk 1977: 18).

Delitev se je odražala, zrcalila tudi pri akademski oziroma študirajoči mladini. Akademsko mladina je bila organizirana v številnih klubih oziroma društvih, na večino katoliških študentov, ki je bila organizirana pa so spomladi 1933 še vedno vplivali krščanski socialisti (Kremenšek v Prunk 1977: 126). Njihove možnosti delovanja so postajale vse bolj omejene. Delovanje drugače mislečih znotraj katoliškega tabora je namreč po objavi okrožnice *Quadragesimo anno* postajalo vse težje, vse bolj zapleteno in vse manj zaželeno, saj so se odnosi radikalno desno usmerjenega dela katoliškega tabora do različno mislečih, predvsem bolj levo usmerjenih, tako znotraj katoliškega tabora predvsem pa do tistih zunaj njega, začeli vse bolj zaostrovanje. Osrednja vloga med akademsko mladino v tem boju je pripadala krogu katoliških študentov, tako imenovani Ehrlich-Mihaelovi skupini, skupini študentov, »ki jih je idejno vodil univerzitetni profesor dr. Lambert Ehrlich« (Vidovič-Miklavčič 1994: 148). Zbirali so se okrog glasila *Straža v viharju*, ki je izhajalo med leti 1934/35 ter 1940/41 ter so pozneje po odobritvi društvenih pravil leta 1937 ustanovili AK *Straža* (Kremenšek v Vidovič-Miklavčič 1994: 148). Stražarji so bili predstavniki desnega klerikalnega dela katoliškega tabora, predstavniki KA na univerzi v tem času in »uradni izobraženski naraščaj klerikalne stranke« (Prunk 1977: 158) ter so se kot takšni pripravljali »tudi za neposredno delovanje v politiki« (Vidovič-Miklavčič 1994: 160). Prizadevali so si, da bi dobili vplivna in odgovorna mesta. (Lavrič v Vidovič-Miklavčič 1994: 161) »/I/meli so veliko zaslombo pri voditelju slovenskega naroda dr. A. Korošcu in njegovem krogu oziroma pri nekaterih prvakah slovenskega dela JRZ /.../« (Vidovič-Miklavčič 1994: 150). Predsednik dr. Korošec jih je, kot je bilo znano, tudi materialno podpiral (Lavrič v Vidovič-Miklavčič 1994: 161). Sodeloval je pri oblikovanju samega programa kluba in prenovi druge organizacije, v kateri so še delovali stražarji Slovenske dijaške zveze (SDZ), saj je, ko je bil v internaciji na Hvaru, s t. i. »hvarskimi točkami« usmerjal skupino stražarjev v taktiki boja proti idejnim nasprotnikom. S katoliškimi študenti je imel večurne seminarje, ko se je mudil v Ljubljani. Tesne stike je ohranil tudi, ko je bil v Beogradu (Žebot v Vidovič-Miklavčič 1994: 152). Vedno je rad poudarjal »oni so moji fantje« (Lavrič v Vidovič-Miklavčič 1994: 161). Znotraj same desne usmeritve katoliškega tabora ni bilo popolne enotnosti, kot so si njeni vrhovi prizadevali in želeli, saj je v obdobju od začetka 30. let obstajalo tako stražarsko gibanje, pod vodstvom

zagrizenega katoliškega laika prof. Ernesta Tomca in pod pokroviteljstvom ljubljanskega nadškofa dr. Gregorija Rožmana pa se je od leta 1932 oblikovala skrajno klerofašistična dijaška skupina, imenovana Mladci Kristusa kralja, pozneje preoblikovana in preimenovana v Zvezo katoliških dijakov. Oblikovana je bila z namenom, da »bi idejno obračunali s socialističnimi nazori med katoliškimi akademiki« (Kremenšek v Prunk 1977: 126). Z njihovim prihodom na ljubljansko univerzo, kamor je prva generacija mladcev prišla v letu 1933/34, so zaradi svoje metode dela prišli v nasprotje s stražarji, saj sta bili na univerzi tako dve organizaciji Katoliške akcije (Vidovič-Miklavčič 1994: 162). Nasprotje med dvema skupinama je sicer trajalo že nekaj let, predvsem zaradi »idejnega boja« med prof. Tomcem in dr. Ehrlichom, ki sta vsak zase različno videla vlogo, vpliv duhovščine na laični apostolat in sta namenjala različno pozornost pomembnosti organizacijske strukture oziroma pomembnosti organizacijskih prijemov. V drugi polovici 30. let se je nasprotje med obema skupinama zreduciralo, osredotočilo bolj na organizacijsko vprašanje, na vprašanje pravilnosti organizacije katoliških akademskih društev po načelu stanovske ureditve po fakultetah, za kar so se zavzemali mladci, stražarji pa so temu nasprotovali (Komar v Vidovič-Miklavčič 1994: 126).

V dosedanji obravnavi sem se malo že dotaknil usmeritev stražarjev, nadalje pa bom njihov pogled na nastale razmere in njihovo rešitev natančneje preučil. Kot je zapisala Straža, je nastale razmere, stanje omogočila francoska revolucija, s katero se je na celini začela doba formalne demokracije z volitvami in parlamentom. Ljudstvo je spet smelo vsaj deloma sodelovati v javnem življenju in ga tako nadzorovati. Izhodišče formalne demokracije predstavlja nadziranje liberalizma in individualizma, ki pojmuje človeka kot samostojen, popolnoma neodvisen in svoboden individuum, »ki išče samo sebe s svojimi interesi in zase sebi zadošča. V popolnoma svobodni tekmi vodi brezobzirno borbo proti vsem.« V državi, ki »je le zunanja, mehanična združitev poedincev, se kot državljani na znotraj ne približajo drug drugemu in se duševno ne dopolnjujejo« (Straža v viharju 10. 11. 1934: 5). »Ljudje so upali, da jih bo svoboda res osvobodila. A so se hudo varali. Svoboda je zanesla v družbo in gospodarstvo le anarhijo« (Straža v viharju 1. 12. 1934: 15).

»V gospodarskem življenju se nam javlja ta liberalizem kot brezsrdni kapitalizem, ki si je zaslužnil človeka in napravil iz njega brezdušni stroj za proizvodnjo čim večjega dobička. Kapitalizem je postavil celo vrsto novih problemov,« saj je »bistveno vplival na preoblikovanje evropskega človeka« (Straža v viharju 10. 12. 1934: 21). Sedanji kapitalizem pod vplivom gospodarskega liberalizma »ne priznava nobene meje, nobene socialne vezanosti in ga vodi le osebna korist in nebrzdana konkurenca« (Straža v viharju 5. 11. 1936: 23).

Kapitalizem je ustvaril revščino in brezposelnost, ki ustvarja milijone in milijone lačnih ljudi. Ljudi, potrebnih najnujnejše obleke ter spodobnega stanovanja. Današnja družba je »umeten spaček liberalizma, ki mu je priskočil na pomoč še materializem. Današnji družabni ustroj, razdelitev dobrin itd. z naravnimi zakonitostmi nima ničesar skupnega« (Straža v viharju 20. 12. 1934: 29).

»Človek je naravno bitje in kot tak ni suveren gospodar samemu sebi, temveč je podvržen zakonom prirode, saj je vse dogajanje urejeno po nekem stalnem redu, ki mu pravimo prirodni zakon.« Na drugi strani je človek razumno bitje in je kot tak glede svojega ravnanja podrejen zakonom, »ki se javljajo v npravstvenem redu in mu pravimo npravstvenost ali etika.« Človek je kljub temu tudi svobodno bitje in kot tak lahko v svoji zaslepljenosti in strasti krši ali gazi ta ali oni red, »toda ne brez kazni, ki za vsako tako kršitev nujno slej ali prej nastopijo.« Človek lahko nasprotno povsem »povoljno uspeva, ako se drži prirodnih in npravnih zakonitosti.« Življenje po teh zakonih je naravno stanje in tako vidimo, »da človek nima prave svobode ne v telesnem ne v duševnem svetu. Prestopanja prirodnih ali naravnih zakonov pač ne moremo smatrati za svobodo, temveč za pravo suženjstvo, v katero je vklenjen svojim slepim gonom in nagnjenjem služeči človek« (Straža v viharju 10. 12. 1934: 21). »Kadar pa je dejanski položaj v konfliktu z naravnimi zakoni, ki jih je Stvarnik položil v stvarstvo /.../,« (Straža v viharju 20. 12. 1934: 29) ko se »človeštvo izgublja v materializmu in kleči na kolenih pred mrtvo snovjo, malikuje stroje, tehniko in denar, ali pa se zateka v mistiko bajeslovne dobe in išče starih bogov /.../,« (Straža v viharju 5. 11. 1936: 23) »b/lodi v osnovni zmoti, ne priznavajoč in odklanjajoč Boga, v zmoti, ki je vir vsega današnjega zla, ki nas zajema in ki se kaže /.../,« kot vsestranska zmeda, kriza duha, (Straža v viharju 1. 11. 1934: 1) »je družba neozdravljivo bolna.« (Straža v viharju 20. 12. 1934: 29) »Človek sicer uvideva odvisnost vseh vprašanj, ki nas obdajajo od tega osnovnega vprašanja, vendar trdovratno vztraja v svoji trmi in oholosti: toži nad materialno krizo in išče zanjo zdravila v raznih znanstvenih in neznanstvenih špekulacijah, mesto da bi začel zdraviti zlo pri njegovih koreninah« (Straža v viharju 1. 11. 1934: 1). Vzpostavila se je dvojna fronta, in sicer fronta otrok božjih in fronta tega sveta. »Otroci božji nimajo časa za ta svet. Imajo pa čas za Kristusa. Imajo dovolj časa za sv. mašo s svetim obhajilom, dovolj časa za molitev, za obiskovanje Najsvetejšega in za druge pobožnosti. Tudi imajo dovolj časa za stremljenja Katoliške akcije. Drugače pa je z otroki tega sveta. Ti nimajo časa za Kristusa, pač pa dovolj za svet in njegovo veselje,« a kljub temu tudi ta svet, ki se mu tako intenzivno posvečajo, svojim otrokom ne da zadovoljstva (Straža v viharju 20. 11. 1934: 10). Svet je bolan na duši in na telesu (Straža v viharju 5. 11. 1936: 23), zato samo operacije ne bodo zalegle. Potrebno bo položiti povsem nove temelje, ki bodo »v

popolnem soglasju z naravnimi zakonitostmi, ki jih je dal Bog in jih zato človek ni v stanu izpreminjati« (Straža v viharju 20. 12. 1934: 29). Svet čaka na odrešenje, ki pa mu ga lahko dajo samo katoličani, saj ni realist tisti, ki vidi samo snov, ampak je realist oni, ki priznava poleg čutnega tudi nadčutni svet. Svet, ki ga sicer ne more videti, lahko pa ga zaznava »po učinkih dan za dnem, korak za korakom.« Bog nas je postavil v ta veliki čas, zmede in stiske, da pokažemo svetu pravo pot v bodočnost. Naša bodočnost je v nravni obnovi in preureditvi ustanov (Straža v viharju 5. 11. 1936: 23), kar pa lahko dosežemo samo z versko-obnovitveno in socialno-reformno akcijo.

Katoličani so v pravem trenutku razumeli smisel in zahteve novega časa in so se zato umaknili iz javnega življenja, saj jim prevladujoče razmere ne dovoljujejo več sodelovanja v javnem življenju. V politiki, političnem, gospodarskem življenju in tudi na »onih mestih, ki jim je dana naloga, določati smer vzgoje in narodov,« ni več skoraj nikjer nobenega katoličana. Ves »ogromni svetovni kapital je v rokah protikatoliških ali vsaj nevtralnih rokah«. Katoličani so doživeli svoj bankrot, »katolicizem je kriza zajela, toda ne uničila.« Svoje postojanke v javnem življenju bi marsikje z lahkoto obdržali vsaj s takimi sredstvi kot njihovi nasprotniki, a so se sami odločili drugače. Z notranjo nujnostjo so se morali umakniti v samoto, saj se v samoti pripravljajo velika dejanja, kot je to storil Kristus, »ki se je tudi pred svojim javnim delovanjem za dolgo umaknil svetu.« Danes je doba te priprave, »ko uravnavamo svojega duha zopet po večnih načelih krščanstva,« (Straža v viharju 20. 11. 1934: 9) ko obnavljamo svojo nravnost in se tako pripravljamo na svoj novi vstop v javno življenje. Nad nami katoličani je neizmerna odgovornost, od nas je odvisno pokristjanjenje ali nepokristjanjenje sveta. »Res je vse v Božjih rokah in Bog je vsemogočen, toda On hoče, da mi pri njegovem delu sodelujemo. Človeški Cerkvi je Kristus poveril nadaljevanje svojega zemskega poslanstva, zato so vsi, ki so bili krščeni, dolžni biti apostoli,« in sicer z duhovnimi ter intelektualnimi in ne materialnimi sredstvi. Vsak katoličan, reven ali bogat, mogočen ali slaboten, si mora vsak dan in neprestano prizadevati, »da se bo zmanjšalo ono strašno nasprotje med verskim idealom, ki ga izpoveduje, in resničnim življenjem!« S krščanstvom pa je treba posvojiti tudi filozofijo, znanost, politiko, gospodarstvo in socialno življenje. To so sredstva, ki jih je treba uporabiti za zgradbo krščanskega družabnega reda (Straža v viharju 10. 2. 1935: 45). Zahtevno nalogo je treba zaupati novi mladini, katoliški mladini, ki je sicer otrok sedanosti, a se pripravlja za novi čas. Današnja katoliška mladina ne vidi smisla v vseznanju in popravljanju, kot so to počele generacije pred njo, ampak ve, da ji je božji klic namenil ustvarjanje in ne toliko popravljanja. Zaveda se, da je po božji volji ustvarjena za večjo stvar, da so ji v božjem načrtu določene povsem posebne naloge. Vsak član mladega

katoliškega občestva je dolžan »s/trgati s sebe vse privzgojene navade, zmote in grehe svobodomiselnosti, materializma in modernizma preteklega in sedanje dobe« ter »oblikovati novo osebnost katoliškega dijaka, akademika, inteligenta /.../« z vrnitvijo k Evharistiji, v neposreden stik s Stvarnikom, za dobo »novega krščanskega veka po razsulu današnje ledene dobe« (Straža v viharju 20. 12. 1934: 29).

Stražarsko gibanje je svojo dejavnost in svoj boj v versko-obnovitveni akciji, pri postavljanju tako imenovanega prvega kamna nove ureditve, razvijalo in vodilo hkrati na dveh ravneh, med katoliško dijaško mladino na srednjih šolah in med katoliško akademsko, študirajočo mladino na ljubljanski univerzi.

Svoje delovanje med katoliškim dijaštvom so navezovali na obuditev leta 1931 razpuščene, že omenjene Slovenske dijaške zveze (Vidovič-Miklavčič 1994: 148), organizacije oziroma centrale vseh slovenskih katoliških dijaških in akademskih društev in organizacij (Straža v viharju 09. 02. 1939: 71). V obdobju njenega razpusta do leta 1935, ko so na srednješolskih zavodih znova začeli vzpostavljati svoje »prve celice« in razvijati zaupniški sistem, so namreč prevladovali liberalno-nacionalne in levičarske organizacije, (Vidovič-Miklavčič 1994: 148; Straža v viharju v Vidovič-Miklavčič 1994: 148) zato je bila njena obuditev ključna za usmeritev tega dela katoliške mladine v pravo smer. Straža v viharju je večkrat namenjala pozornost dogajanju na srednjih šolah. Opozarjala je, da je vse manjše število abiturientov, ki so resnično trdni v svojih prepričanjih, resnično živijo svoje življenje po krščanskih načelih (v Vidovič-Miklavčič 1994: 149). Vse več je takšnih slabih, neodločnih, obzirnih in nezrelih (Straža v viharju 22. 2. 1940: 85), neopredeljenih in levičarjev (Straža v viharju v Vidovič-Miklavčič 1994: 149). S slabo izoblikovano narodno zavestjo (Straža v viharju 10. 11. 1938: 25) ter brez oblikovanega lastnega nazora (Vidovič-Miklavčič 1994: 149). O razmerah na srednjih šolah in o stanju srednješolske mladine je govoril tudi ban dr. Natlačen na sestanku banske uprave in izpostavil, da dokazi, pridobljeni v preiskavi, opravljene na srednjih šolah, kažejo, da so številni dijaki »naravnost stopili v službo predstavnikov kominterne, delajo po njihovih navodilih lovijo pristaše, korespondirajo z enako mislečimi in s takimi, ki ne kažejo dovolj odpora, razširjajo ilegalno literaturo /.../«, oblikujejo in razširjajo razne propagandne lističe in letake (Straža v viharju 15. 2. 1940: 81). Kljub temu to vseeno ni tisti pravi komunizem, ampak je bolj »sport kakih posameznih zanešenjakov, neke vrste moda, neka nergaška miselnost, ki je večinoma še na površju.« Je pa kljub temu potrebno biti previden ter reagirati hitro. Učiteljski zbor mora popolnoma jasno obsoditi in brezkompromisno razkrinkavati takšna začetna jedra levičarstva (Straža v viharju 1. 2. 1940: 73). Takšna miselnost profesorjev pa danes ni najbolj pogosta, saj so le redki krščansko usmerjeni

(Vidovič-Miklavčič 1994: 149). Niso enotni v krščanskem in protilevičarskem smislu, ampak so deloma inficirani od svobodomiselnega naprednjakarstva (Straža v viharju 15. 2. 1940: 82) in zato pri svojem delu zelo brezbrizni (Straža v viharju 9. 2. 1939: 71). Srednja šola je tako po zakonu kot po naši tradiciji še vedno vzgojna šola, zato se dolžnosti srednješolskega osebja ne končajo s tem, da se »mlade glave napolnijo z učenostjo /.../«, ampak je njihova dolžnost tudi, da dijake vodijo skozi življenje ter jih pripravijo za čas, »ko vodnika več ni.« Profesorji bi se morali zanimati tudi, »kje in kako dijak stanuje, s kom se druží, s kakšnim delom polni prosti čas? Če želimo mlade, pogumne, idealne in borbene akademike na univerzi, (Straža v viharju 23. 5. 1940: 136) potem moramo za njih poskrbeti že na srednji šoli. Uničenje komunizma, ki ga smatramo za »najtežjo in najnevarnejšo rano na našem narodnem telesu /.../«, na srednji šoli posledično predstavlja osrednji problem boja proti komunizmu sploh (Straža v viharju 1. 2. 1940: 73). Stražarji so se boja proti komunizmu na srednjih šolah lotevali zelo celovito in sistematično. V okviru SDZ so na srednjih, srednjih strokovnih in meščanskih gimnazijah vzpostavljali krožke, ki jih je vodilo zavodsko vodstvo s poglavarjem na čelu. Delovali so v osmih okrožjih, kjer so delovale gimnazije (Straža v viharju; Stražnji ognji v Vidovič-Miklavčič 1994: 156). Najnižja enota delovanja v SDZ je bila razred, ki ga je vodil župan. Njegova naloga je bila voditi dnevnik, v katerega je zapisoval delovanja, mnenja in razpoloženja svojih sošolcev, še posebej nasprotnikov, poleg tega je širil tudi katoliški tisk (Stražnji ognji v Vidovič-Miklavčič 1994: 156). V okviru krožkov so bili organizirani tedenski obvezni sestanki, na katerih so preučevali vsa pereča aktualna vprašanja socialnopolitične in kulturne usmeritve, a tudi gospodarske težave. Namen takšnih preučevanj in študij najrazličnejših vprašanj in tematik je bil predvsem spoznavanje lastne tradicije, lastnih vrednot in usmeritev, predvsem pa spoznavanje zmot in zablod sovražnih ideologij liberalizma in komunizma (Straža v viharju 9. 2. 1939: 72; Straža v viharju, 11. 5. 1939: 118). V okviru krajevnih počitniških društev, ki so poleg krožkov predstavljala drugo organizacijsko enoto SDZ, so skušali organizirati prosti čas dijakov. Na izletih naj bi se dijaki medsebojno spoznavali in ustvarjali trdne medsebojne vezi, pri športu krepili telo, vsako leto med počitnicami pa so organizirali skupna potovanja in taborjenja za dijake in študente (Straža v viharju 09. 02. 1939: 72). Pomembno metodo boja je predstavljalo tudi neposredno odkrivanje komunističnih pojavov in delovanj. Tako je Straža v viharju v svoji 17. številki objavila v obliki 11 točk najpogostejše, glavne oblike in načine komunističnega delovanja (1. 2. 1940: 73). Komunistov ni razkrila poimensko, ampak je odkrila komunistične pojave, (Straža v viharju 22. 2. 1940: 85) saj – kot je navedla – se katoličani v boju proti komunistom bavijo s komunističnimi pojavi, posrednimi ali neposrednimi, nosilce komunističnih akcij pa

rade volje prepuščajo šolskim in političnim oblastem (Straža v viharju 1. 2. 1940: 73). Z razkrivanjem na kak način, kje, v čem, po kakih ovinkih itd. delujejo in hočejo vplivati komunisti, ki se skrivajo po šolski straniščih, različnih organizacijah in društvih ter mesečnikih, bodo ti ostali brez dela. Odkriti, razkriti je potrebno vsevrstne komunistične pojave (Straža v viharju 22. 2. 1940: 85) in ne bodo nas ustavile zmerljivke in etikete denuncianstva, saj bomo še naprej razkrivali in iskali »sršenja gnezda« ter brskali za »komunističnimi krti« (Straža v viharju 1. 2. 1940: 73).

Tretjo organizacijsko enoto Slovenske dijaške zveze so predstavljali akademski klubi oziroma društva, ki so bila organizirana na ljubljanski, zagrebški in beograjski univerzi. Akademski klubi so bili samostojni in so imeli svoja pravila, »na zunaj pa jih je zastopal SDZ« (Vidovič-Miklavčič 1994: 156). Stražarji so svojega, kot sem že navedel, vzpostavili leta 1937, njihovo delovanje na ljubljanski univerzi se je začelo že nekoliko let prej, in sicer leta 1932, ko so začeli svoj idejni boj na sami univerzi in znotraj Akademске zveze, ki je bil še pomembnejši.

Delovanje Stražarjev znotraj Akademске zveze (AZ) je bilo usmerjeno k reformi obstoječe organizacijske strukture katoliških akademskih društev, saj – kot je bilo moč prebrati v Straži v viharju – so ta »imela čisto formalna liberalno-demokratska pravila brez učinkovitih sankcij za opuščanje itak že minimalnih obveznosti.« Bila so povsem brez obveznosti in niso nikakor služila svojemu primarnemu namenu, izvajanju vzgojno-oblikovalne funkcije. »Zaradi tega se ni čuditi, nadaljuje avtor, da se je kvalifikacija 'katoliški' dejansko pojmovala bolj v pomenu 'klerikalno-političen', kot pa celostno in dejansko katoliški. Reakcija katoličanov na takšno »izvotljenje« društev je bila povsem samoumevna, a žal ni bila dovolj odločna in je bila za društveni razvoj usodna, saj je »zgrešila pravo obnovitveno smer: bila je premalo jasna in načelna v filozofskih in teoloških načelih.« To je dalo mesto sovražniku. V društvih »so se začele pojavljati pod vplivom tajnih celic marksistične in komunistične tendence.« K temu pa so nato dobršen delež prispevale tudi dušeče politične razmere, saj so ponudile vtihotapljenim komunistom priložnost, da so se ob uporabi in povezavi vseh katoliških društev v enotno napredno fronto proti nevzdržnemu stanju v državi, ko je diktatorski režim grozil univerzi z zmanjšanjem proračunskih sredstev, medsebojno povezali in izkoristili za svoje sprevržene namene (Straža v viharju 21. 9. 1939: 6). Demonstracije, ki so bile organizirane pred ljubljansko univerzo, in številne stavke, ki so sledile, so izrabili za svoje akcije, kar je rezultiralo v tem, da je bila univerza v šolskem letu 1931/32 odprta samo dva meseca. Skupnega nastopa katoliških študentov je bilo konec oziroma je na demonstracijah leta 1933,

ko je postalo popolnoma jasno, kakšni so njihovi nameni (Prunk 1977: 124; Straža v viharju 21. 9. 1939: 6).

Stražarji so se odločili, da je treba takšnim razmeram narediti konec in so svojo dejavnost usmerili proti tistim katoliškim akademskim društvom, v katerih je prevladoval krščanskosocialistični duh ali so bila povsem krščanskosocialistično usmerjena društva, kot sem že navedel, je bila v tem času večina katoliških akademskih društev takšnih. V svojem programu, ki so ga poimenovali 'Naš Manifest', so si v njegovi 3. točki zastavili cilj vzpostavitve močne katoliške akademske organizacije, ki bo slonela na verski poglobitvi, trdni disciplini, medsebojnem zaupanju in na zavesti odgovornosti pred lastnim narodom. Vzpostavljanja te so se lotili s prednostjo, priložnosti, ki jim je bila na voljo, saj je bil dr. Lambert Ehrlich v tem obdobju tudi duhovni vodja AZ (Straža v viharju 21. 9. 1939: 6; Straža v viharju 28. 9. 1939: 11). Boj zoper nasprotnike je potekal na način, da bodo s svojimi študenti tista društva, pri katerih bo to mogoče skušal spreobrniti v pravo smer s prevzemom upravnega odbora in nato izvesti ustrezno notranje organizacijsko preoblikovanje, kot je bilo to v primeru društva Zarja in društvu Danica, ki so ga na navedeni način pridobili Tomčevi mladci leta 1934. Pri nekaterih bolj notranje povezanih društvih, pri katerih to ni bila prava pot, pa so jih skušali na to prisiliti bodisi z materialnimi pritiski in/ali ideološkimi pritiski. Materialni pritiski so se vršili z ukinjanjem denarnih sredstev socialno šibkejšim študentom in odvzemom prostorov za delovanje društev v Akademskem domu, ideološki pritiski so se vršili neposredno z zahtevami, naj se društva eksplicitno izrečejo o svoji usmeritvi. V primeru neuklonitve so društva bodisi zaradi njihove ideološke neustreznosti ali z očitki preseganja s pravili določene dejavnosti ukinili. Vzrok za ukinitev matičnega krščanskosocialističnega kluba Borba leta 1933 je bila ideološka neustreznost (Prunk, 1977: 126–128). V Akademskem domu je tako »zavel nov duh. Treba je bilo izvesti še odgovarjajočo preosnovo društvenega ustroja /.../«, a to ni bila lahka naloga. »Staro okolje, stari okviri so se uprli, da bi se novo vino nalilo v nove mehove.« Številni poskusi dejanske uvedbe novega reda so bili neuspešni in je zato proces zastal na pol poti. Posledično so stražarji mimo tradicionalnih društev ustanovili svoje lastno alternativno društvo AK Straža (Straža v viharju 5. 10. 1939: 14).

Boj na sami univerzi je bil podobno, kot sem opredeljeval, boj zoper komunistične sovražnike na srednjih šolah, omejen na razkrinkavanje, odkrivanje in opozarjanje na njihove dejavnosti. Prizadevanja »odločnih in iniciativnih fantov« so bila usmerjena k temu, da se »komunistične agente« izolira od »akademske mase«. »V ta namen so ti fantje neutrudljivo nastopali kot govorniki na akademskih zborovanjih in mitingih, z letaki odkrivali komunistične namene in taktiko ter z neposrednimi akcijami ob akademskih demonstracijah,

manifestacijah in pod. preprečevali, da bi razpostavljeni komunistični provokatorji mogli zavajati množico.« Opisana versko-obnovitvena akcija v okviru stražarskega gibanja predstavlja konkretizacijo te med delom katoliške dijaške in akademske mladine, ne podaja pa celotne slike o njej. Za ustvaritev celovite podobe o procesu in obsegu obnove krščanskega življenja ter njenem izvoru je potrebna predstavitev cerkvene organizacije Katoliške akcije.

4. 2. 1 Katoliška akcija

Prve oblike laičnega apostolata, sodelovanja laikov pri širjenju vere, so prisotne že od samega nastanka Cerkve. Bog je to delo sprva zaupal prvim apostolom, pozneje je delovanje nadaljevalo laično menišstvo in versko financirane laične korporacije. O novejših oblikah in metodah izvajanja laičnega apostolata lahko govorimo od začetka 19. stoletja dalje, ko se je »zavest o nujnosti tega poslanstva vse bolj stopnjevala.« V obdobju papeža Pija XI. je organizirano versko delovanje laikov dobilo svoj pravi zagon in se začelo intenzivneje uveljavljati (Vidovič-Miklavčič 1994: 52).

Cerkev in cerkveni poglavarji, ki jih lahko opredelimo kot graditelje laičnega apostolata, poznejše Katoliške akcije, so se po francoski revoluciji soočali z njenimi posledicami, kar se je izražalo v povečani svobodomiselnosti, v razvoju liberalno-demokratskih držav in končno v preoblikovanju razmerja med Cerkvijo in državo ter ločitvi med posvetno in cerkveno oblastjo. Posvetni vladar, ki je bil v preteklosti vladar po božji milosti in kot tak branilec in zaščitnik Cerkve pred njenimi sovražniki, je prenehal obstajati in Cerkev je tako izgubila svojega zagovornika. Posledično se je laizacija družbe vse bolj povečevala. Za zaustavitev ali vsaj omejitev navedenega procesa se je morala Cerkev nasloniti na katoliške laike. Te je k sodelovanju že sredi 19. stoletja vabil papež Pij IX., in sicer v okviru takratnega katoliškega gibanja z geslom molitev, akcija, žrtev. Za pravega začetnika KA v cerkvenih krogih štejejo Pija X., ki je v okrožnici E supremo apostulatus, izdani leta 1903, postavil program z geslom »Vse obnoviti v Kristusu« (Aleksič v Vidovič-Miklavčič 1994: 52).

Prava ustanovna listina Katoliške akcije je okrožnica papeža Pija XI., izdana leta 1922, Ubi arcano Dei consilio. Pij XI. je v njej opredelil naravo, cilje, sredstva in obveznosti KA. Podrobneje so se s tematiko KA, kako jo graditi v posameznih državah in pri posameznih narodih, o samih načelih, ki jih je treba pri tem upoštevati, in o različnih temeljnih dilemah, povezanih s KA, papež in njegova tajnika ukvarjali v prihodnjih letih v različnih drugih okrožnicah, pismih škofom in kardinalom, verskim dostojanstvenikom. Sodelovanje laikov pri apostolatu ni nekaj novega, nova je KA kot cerkvena organizacija, njen pravni značaj

znotraj Cerkve in iz takšnega statusa izhajajoče značilnosti (Odar v Vidovič-Miklavčič 1994: 52; Straža v viharju 8. 4. 1937: 90).

Razvoj Katoliške akcije na Slovenskem lahko razdelimo na tri obdobja. Prvo obdobje opredelimo od leta 1923, ko je bil v Ljubljani V. katoliški shod, zaključuje pa se s koncem leta 1928. Na katoliškem shodu se sicer ni zgodilo nič pomembnega, povezanega s KA, a se je, kot navaja dr. Ambrožič, po omenjenem »shodu pričela zaznavna versko-nravna obnova.« Dr. Ambrožič imenuje to obdobje doba tipanja okrog KA (v Vidovič-Miklavčič 1994: 58). Drugo obdobje opredelimo med leti 1929, ko so bila objavljena nova pravila KA za Slovenijo, do sprejetja novih pravil Slovenske katoliške akcije (SKA) leta 1936, kar je predstavljalo veliko zarezo, saj so nova pravila prilagodila in oblikovala Katoliško akcijo povsem primerno slovenskim razmeram. »To je doba preiskunje in uveljavljanja novih teženj in novih pogledov na KA. S koncem leta 1936 sledi tretje obdobje, ko se pravila o KA v letu 1940 še izpopolnijo. V tem tretjem obdobju se ustanovljajo t. i. lastne organizacije KA in določajo njihove pomožne sile, obenem se uvaja tudi 'Molitvena pomoč' KA« (Vidovič-Miklavčič 1994: 58).

Katoliška akcija, kot jo je v okrožnici leta 1922 opredelil papež Pij XI., je »soudružništvo ali sodelovanje laikata pri hierarhičnem apostolatu Cerkve« (Straža v viharju 11. 2. 1937: 70). Z razvojem pojmovanja in razumevanja Katoliške akcije je bila oblikovana definicija, ki jo opredeljuje kot »sodelovanje organiziranega laikata pri hierarhičnem apostolatu cerkve pod vodstvom cerkvene hierarhije« (Straža v viharju 18. 3. 1937: 82). Pri tem je treba izpostaviti, da »n/i vsako sodelovanje laikov pri apostolatu že Katoliška akcija /.../«, ampak samo organizirano in aktivno sodelovanje »v nasprotju s sodelovanjem posameznikov« (Ljubljanski škofovski list v Straža v viharju 18. 2. 1937: 72). Katoliška akcija je ena sama za ves svet, (Straža v viharju 4. 2. 1937: 66) je uradna, saj »posluje s kanonično misijo, to je z uradnim cerkvenim poslanstvom« (Straža v viharju 15. 4. 1937: 95). Značilnost KA je tudi njena univerzalnost, kot je univerzalna tudi Cerkev, saj je njen namen »sodobnega človeka v vsem njegovem mišljenju, čustvovanju, prizadevanju in delovanju pokristjaniti /.../«, njen namen je pridobiti »človeka in družbe za Kristusa in njuno preoblikovanje v Kristusovem duhu.« Svet je namreč postal nekrščanski, ne vedno protikrščanski, a laicističen, »to se pravi, da popolnoma abstrahira od krščanstva.« Način življenja se je v celoti spremenil, zato samo delovanje hierarhije in klera ne zadošča več. Kler in hierarhija ne zmoreta več samostojno opravljati nalog, »ki jih terja cerkveno poslanstvo svetu.« »Duhovnik ima danes samo eno prižnico v župniji,« Antikrist nasprotno jih ima na tisoče. »Proti vplivu mase je treba postaviti maso«. Poleg tega duhovnik tudi nima dostopa na mnoge kraje vsakdanjega življenja in

delovanja in tako ne more povsod opravljati svojega poslanstva, »zato ga mora nadomestiti laik.« Človeka je namreč treba »reševati tam, kjer se pogublja.« »Prvi apostol delavca mora biti delavec in trgovca trgovec. Ljudje iz istega okolja se morajo med seboj reševati.« Sodelovanje pri apostolatu je tudi pravica in dolžnost laikov, saj »Cerkev ni škofovska ali duhovniška ali redovniška, ampak je vseh katoličanov.« »/Z/ato imamo pravico in dolžnost interesirati se za njo in z njo sodelovati« (Straža v viharju 18. 2. 1937: 74).

Katoliška akcija je cerkvena organizacija, a njeno vodstvo je laično, ki je za KA nujno potrebno, saj si brez njega KA ni moč predstavljati. A ker je Katoliška akcija sodelovanje pri hierarhičnem apostolatu, vodstvo ni avtonomno in neodvisno, ampak je podrejeno cerkveni hierarhiji, je od nje odvisno (Straža v viharju 18. 3. 1937: 82). Cerkevna hierarhija je tista, ki določa in tolmači načela, »ki se jih mora KA držati pri svojem delovanju /.../«. Gre za verska in npravna načela in ne za organizacijska. Hierarhija je prav tako pristojna za določanje in razlaganje t. i. celotnega namena, ki je oblikovanje božjega kraljestva, posamezne delne namene organizacije pa »določa pristojna cerkvena hierarhija z laičnim vodstvom Katoliške akcije,« npr. »kateri namen bo skušala doseči določena pokrajinska enota KA. Pri določanju posamičnih delnih namenov velja načelo subsidiarnosti, saj čim bolj specifični so ti nameni, tem bolj so v pristojnosti vodstva in hierarhije. »/I/zvedba delovnega programa Katoliške akcije je prepuščena vodstvu Katoliške akcije /.../«. »Zvezo med hierarhijo in edinicami Katoliške akcije vzdržujejo v to pooblaščenih duhovniki /.../«, ki bi jih lahko imenovali zastopnike hierarhije pri edinicah. Duhovnik je zadolžen tudi za vodenje laičnih članov, »da ne zaidejo od prave smeri, ki jo mora imeti Katoliška akcija, in da se trajno in zvesto izpolnjujejo navodila cerkvene hierarhije.« Druga naloga duhovnika je oblikovanje duš članov po katoliških vzorih. To je predvsem pomembno pri tistih članih, ki bodo voditelji. Druga duhovnikova naloga oziroma funkcija je ključna za delo članov, je »neobhodno potreben pogoj,« saj nihče ne more drugemu dati tistega, česar sam nima. Nihče namreč ne more pridobivati drugih za stalno življenje v milosti božji, če sam tako ne živi. Vloga duhovnika je tako bistvena za KA (Straža v viharju 25. 3. 1937: 86).

Razliko med Katoliško akcijo in verskimi ter katoliškimi društvi je najlažje predstaviti z vidika že omenjenih značilnosti KA, i sicer je ta univerzalna, laična in uradna organizacija, medtem ko druge organizacije teh treh znakov nimajo ali vsaj ne vseh treh hkrati. Verske organizacije so individualistične, njihov namen je pospeševati pobožnost, askezo in duhovno življenje lastnih članov. Nekatere imajo sicer tudi apostolske namene, a so ti samo delni. Verske organizacije vodi duhovnik ob podpori laičnega odbora. Njihova zgradba ni hierarhična, so cerkvene organizacije nimajo uradnega značaja. Prepada med katoliškimi

društvi in KA je še večji kot med njo in opisanimi organizacijami. Katoliška društva niso cerkvena, ampak jih lahko opredelimo kot »društva katoličanov za najrazličnejše namene, ki hočejo presojati življenjske probleme po kriterijih katoliške vere.« Njihova zgradba ni hierarhična, prav tako društva niso uradna. Deloma opravljajo apostolat, a je ta drugačen od apostolata KA, saj društvom hierarhija ni podelila kanonične misije, pa tudi niso cerkvena organizacija (Straža v viharju 15. 4. 1937: 95).

Kot je razvidno, se KA razlikuje od verskih organizacij in katoliških društev. Ta je »ne morejo nadomestiti s še tako bujno razvitim društvenim življenjem obojne vrste,« kot so nekateri zmotno mislili. Med omenjenimi organizacijami in društvi ter KA obstaja poseben odnos. Katoliška akcija verskim organizacijam in katoliškim društvom ne nasprotuje, še manj jih uničuje, ampak jih podpira, ta pa jo podpirajo in z njo sodelujejo, tako da versko in kulturno izobražujejo svoje člane z namenom, da bodo ti postali sposobnejši delavci v KA, ko bodo vanjo vstopili. Verske organizacije in katoliška društva so dolžna KA svojim članom priporočati ter sodelovati z njo pri izvrševanju apostolata, apostolskega dela v pravem smislu te besede. V ta namen od KA prejemajo navodila in naloge, kljub temu se Katoliška akcija v avtonomijo društev ne vtika. Katoliška društva in verske organizacije so tako imenovane pomožne sile oziroma pomožne čete KA in se po svojem odnosu in delu za Katoliško akcijo razlikujejo od njenih »lastnih čet«. Izraz pomožne ne označuje kakršne koli degradacije društev in organizacij, saj te ostanejo, kar so bila, pomožne so »le za KA in z njenega stališča«. Kot pomožne sile lahko nastopajo tista »društva in ustanove, ki imajo namen ali gojiti pobožnost, vedno bolj širiti versko kulturo ali tudi posvečati se kakemu posebnemu delu pri socialnem apostolatu« (Straža v viharju 22. 4. 1937: 98).

»S tisto politiko, ki nima nič opraviti z vero in npravnostjo, zlasti pa še s strankarsko politiko, se Katoliška akcija ne bavi.« To ne pomeni, da se »Katoliška akcija ne zanima za javno življenje,« saj izvaja socialni apostolat in pri tem nujno trči ob javno življenje. Katoličani morajo tudi v javnem življenju nastopati kot katoličani, saj ločitve med katoličanom in državljanom ni, zato KA šola svoje člane tudi, kako naj delujejo kot državljani. Kot ostali državljani in katoličani imajo tudi njeni člani pravico sodelovati v politiki in delovati v političnih strankah ter organizacijah. Te ne morejo postati pomožne sile KA, saj, se ta ne »peča« s strankarsko politiko, njeno delovanje ter delovanje njenih organizacij poteka zunaj in izven političnih strank in političnih organizacij (Straža v viharju 29. 4. 1937: 102).

S pomožnimi silami in t. i. lastnimi organizacijami sem se že dotaknil organizacijskega vidika Katoliške akcije. Enotna podrobna pravila, ki bi veljala pri graditvi Katoliške akcije, za

ves katoliški svet ni. »Po papeških navodilih je konkretna organizacija Katoliške akcije prepuščena krajevnim škofom«. Pri njeni graditvi mora lokalna cerkvena hierarhija upoštevati temeljne poteze Katoliške akcije, ki jih ne sme opustiti ali zanemariti, upoštevati mora tudi še določena druga načela, kot sta načeli specializacije in koordinacije. Z načelom specializacije je zapovedano, da se mora Katoliška akcija prilagajati svojemu okolju. Ker je treba duše reševati tam, kjer se pogublajo, in mora prvi apostol delavca biti delavec trgovca trgovec, je treba člane zaradi doseganja večjega uspeha pri njihovem delovanju organizirati ločeno ter tako vzpostaviti lastne organizacije po stanovih in poklicnih okoljih ter posebej za odrasle in mladino ter za moške in ženske oziroma za fante in dekleta. Načelo koordinacije pomeni vzporejanje oziroma usklajevanje delovanja že obstoječih verskih organizacij in katoliških društev z dodeljevanjem nalog in navodil. Njihov odnos lahko z bolj konkretnega organizacijske vidika zavzame tri možne teoretične oblike. Prva možnost je, »da hierarhija ne ustanovi posebnih organizacij, ampak že obstoječe prevzame, jim da mandat in jih tako preustroji, da odgovarjajo namenu in strukturi Katoliške akcije«. Druga možnost bi bila, »da se za nekatere stanove in poklice ustanove nove organizacije, za druge pa se privzamejo obstoječe organizacije s potrebnimi reformami /.../«. Po tretji možnosti se za vse stanove ustanove nove organizacije ne privzame se nobena že obstoječa, ampak te prevzamejo funkcijo pomožnih sil. Katera od opisanih možnosti se sprejme, je v pristojnosti lokalne cerkvene hierarhije. Po svetu so se nagibali predvsem k uporabi tretje možnosti (Straža v viharju 22. 4. 1937: 98).

Na Slovenskem je bila Katoliška akcija po pravilih Slovenske katoliške akcije iz leta 1936 »enotna ustanova za obe slovenski škofiji. Njeni najvišji organi se imenujejo osrednji narodni organi, da se razlikujejo od zveznih organov, ki so najvišji organi posameznih njenih lastnih organizacij.« Osrednji narodni odbor, svet in občni zbor imajo pooblaščenje od obeh škofov. Slovenska katoliška akcija se po teh pravilih pri apostolatu naslanja predvsem na lastne sile, velik poudarek je dan ustanavljanju lastnih organizacij, prav tako pa deluje tudi po pomožnih silah. Te sprejema osrednji narodni odbor izmed verskih, kulturnih, športnih, dobredelnih društev in ustanov z versko nravno vzgojo. Pomožne sile se začnejo sprejemati šele, ko so lastne sile sprejele zadostno število članov. Namen takšne usmeritve je preprečitev sprejema prevelikega števila pomožnih sil in njihova zadušitev lastnih organizacij. Odbori imajo svete, ki jih sestavljajo odborniki edinice in en delegat neposredno podrejene edinice. Na ravni škofije, dekanije in župnije ima KA tri organe, tako na ravni župnije župnijski odbor, župnijski svet in širši župnijski svet. Župnijski svet sestavljajo člani župnijskega odbora ter po en delegat vsakega odseka lastne organizacije v župniji. Širši svet sestavljajo vsi člani sveta in

po en delegat vsake izmed pomožnih sil. Tudi lastne sile so imele hierarhično zgradbo. Vsaka škofija ima svojo podzvezo, ki se nato deli na pokrajinska okrožja in nato na krajevne odseke. Odseki lastnih organizacij so temeljne edinice, vse druge pa višje edinice. Organi so enaki kot pri KA. In so tako zvezni, škofijski, pokrajinski in odsekovni (odbori, sveti in občni zbori). Na občnih zborih temeljnih edinic lahko glasujejo člani, na enakih zborih višjih edinic pa delegati temeljnih edinic, ki jih določi njihov odbor. V tem času sta bili ustanovljeni dve moški organizaciji, in sicer Zveza katoliških dijakov in Zveza mladih katoliških delavcev. Predvidene so bile še druge organizacije, ločene po spolu, starosti in poklicnih okoljih (Straža v viharju 6. 5. 1937: 106; Straža v viharju 13. 5. 1937: 110). Organizacijska struktura Slovenske katoliške akcije se je šele postavljala, a kot je navedla Straža, »/a/ko bo Katoliška akcija znala s svojo idejno globino združiti tudi uspešna organizacijska sredstva/ .../. »/č/e se bo posrečilo izpeljati lastne organizacije Katoliške akcije, bo nastopila pomlad v katoliškem življenju našega naroda.« (Straža v viharju 20. 5. 1937: 115). Drugi kamen v oblikovanju nove družbene ureditve predstavlja izvedba socialno-reformne akcije. Stražarsko pojmovanje te je opredeljeno v sledečem razdelku.

4. 2. 2 Korporativno-stanovska država (Krščanska ljudska država)

Korporativizem stremi za tem, da se udejani organična zamisel oziroma organično pojmovanje družbe oziroma države. (Straža v viharju, 11. 11. 1937: 22) Organično pojmovanje države je bilo značilno za celotno sholastično filozofijo in njenega najznačilnejšega predstavnika sv. Tomaža Akvinskega. Izhajajoč iz navedene misli, države ne tvorijo neposredno medsebojno enaki individuumi, ampak je sestavljena iz »raznih večjih in manjših občestev, ki jih tvorijo ljudje različnih sposobnosti, talentov, nagnjen in poklicev. Država je organizem višje vrste, ki organično spaja manjša občestva, v katerih sodelujejo ljudje različnih kakovosti in sposobnosti /.../«; najprej sodelujejo »neposredno za smoter svojega ožjega občestva, s tem pa hkrati za skupni najvišji smoter države, za občo blaginjo.« Država izhaja organično iz družine, občine in drugih naravnih občestev ter se oblikuje organično in ne mehanično, zato naravna občestva ohranijo svoje naravno pripadajoče pravice. Tudi država je »nosilec naravnih pravic, ki jih zahteva njen smoter, a tako da naravnih pravic svojih udov /.../«, kot so posamezniki, družina, občina, in drugih »ne absorbira, marveč jih ohranja in zasigura«.

Družino bi lahko opredelili kot temeljno naravno občestvo, saj se poedinec po družini »uvrsti v višja občestva: od družine vodi pot k narodu in k njegovi kulturi. Družina je nadalje

teritorialna: od nje gre pot k soseskinemu občestvu, krajevni občini, zvezi občin, okrajem, pokrajinam. Družina je končno gospodarska edinica: od nje pelje pot k občestvu poklicnega udejstvovanja, k poklicnim stanovom« (Straža v viharju 10. 11. 1934: 5). Država mora zato vrniti naravno pripadajoče pravice tistim občestvom, ki jim jih je sprva absolutistična država odvzela ter tako »ljudstvo odrinila od javnega življenja«. Temu je nato sledila še uvedba formalne demokracije s svojim poudarjanjem liberalizma in individualizma ter etatizma. Z uvedbo volilne pravice, »ki je edina javna pravica navadnega državljana /.../«, je ustvarila fikcijo, da državljan »z oddajo glasu neposredno sodeluje pri gradnji in vodstvu države, udejstvovanje ljudstva v nižjih občestvih pa kar največ omejuje.« Udejstvovanje v nižjih edinicah potom samouprave je življenjska potreba. »To je polje resnične demokracije, odkoder ljudstvo naravno vpliva na najvišje vodstvo države« (Straža v viharju 1. 11. 1934: 3). Družina naj zopet dobi vpliv na šolo, ki ga je imela, »/o/bčinam naj država pušča njih avtonomijo v najširšem obsegu ter njih samoupravno udejstvovanje vneto podpira.« Širokogrudna naj bo predvsem do poklicnih stanov, ki jih je individualistična država razbila in ustvarila družbo, raztrgano na razrede, ki si sovražno stojе nasproti in ki ni sposobna opravljati »najvažnejše življenjske naloge.« Katoličani si takšne družbe ne želimo več, želimo imeti družabni red, kjer bodo v ospredju stanovska vzajemnost, sodelovanje stanov, občja blaginja in ne egoistična borba in sovražnost med razredi (Straža v viharju 10. 11. 1934: 5).

Človek je namreč svobodna osebnost, po naravi socialno bitje in kot tak se druži in nič ni bolj naravnega, kot to da se »družijo ljudje istega poklica v korporacije in stanove« (Straža v viharju 1. 12. 1934: 15). Stan je »na istem poklicu osnovana skupnost /.../«, je »poseben organ družbe, ki urejuje svoje lastno stanovsko območje v zavednem in hotenem oziru na celotno družbo, da tako zagotovi svojim stanovskim pripadnikom pravi gospodarski in družbeni razvoj.« »Edino osnovo za pripadnost posameznemu stanu /.../« predstavlja posameznikov poklic oziroma socialna dejavnost. Poklic je po »sposobnosti in nagnjenju, pa tudi od zunanjih okoliščin določeno človekovo udejstvovanje, ki ga označuje kot posebnega delavca v celotnem kulturnem območju. Poklic omogoča človeku, da v veselju do svojega dela razvija svoje osebne vrednote in mu v soglasju s celotnim redom zagotavlja stanu primerno eksistenco.« Družbo je potrebno stanovsko organizirati, saj je poklic in »po njem stan ona os, okoli katere se vrti glavni del človekovega življenja.« Kot sem že omenil, ima vsaka naravna družbena edinica svoje lastne »pravice, dolžnosti in funkcije v svoji naravi sami /.../, ima svoje lastno, v sebi določeno območje udejstvovanja /.../«, tako ga ima tudi stan. Zato je nujno potrebno, da je organizacija stanov izvedena po načelu samouprave. »To je povsem logična zahteva narave, da se naravne pravice ne kršijo, naravne dolžnosti ne prelagajo na ramena

drugih« (Straža v viharju 20. 12. 1934: 28). Upoštevanje načela subsidiarnosti je pri vzpostavljanju prave demokracije, ljudske vlade ključno, saj tako ne prihaja do poseganja ene edinice v pristojnost oziroma funkcijo druge, predvsem pa je tu pomembna ločitev funkcij družbe na eni in države na drugi strani. Vrhovna državna oblast naj »posle in skrbi manjšega pomena, ki bi jo itak zelo zadrževale, prepušča manjšim organizacijam. Tako bo tem svobodnejše, krepkeje in uspešneje izvrševala vse tiste posle, ki pristojne le njej, ker jih le ona more izvrševati: ona naj torej nadzoruje, čuva, sili, zabranjuje, kakor nanašajo prilike ali zahteva potreba« (Straža v viharju 28. 11. 1940: 41). Tu pa njena funkcija preneha. Država kot najvišja socialna tvorba nastopa v primeru, ko vsak posamezen stan pri izvrševanju svoje izvorne funkcije na svojem območju udejstvovanja trči ob naravnopravno svobodo poedinca ali ob skupno blaginjo vseh. Če pa trči oziroma poseže na območje »drugih naravnih družabnih edinic (npr. družine itd.) /.../, izvršujejo samoupravno oblast dotične edinice same«. Da bi stanovi lahko uporabili potrebne zakonite sankcije pri izvrševanju svojih funkcij, morajo imeti javnopraven značaj. »Za ravnovesje in nujno potrebno harmonijo med vsemi stanovi skrbe višja medstanovska zastopstva« (Straža v viharju 20. 12. 1934: 28).

Pri graditvi oziroma organizaciji posameznih stanov je treba upoštevati določen regulativni princip, in sicer so to človeške potrebe, ki jih je treba »po različnosti njih svojstev ter po notranji sorodnosti več potreb razmejiti v določeno število velikih skupin in kategorij«. Tako lahko »razlikujemo med religioznimi potrebami, kulturnimi potrebami, potrebami po pravni zaščiti, potrebami po zavarovanju življenja, potrebami po prehrani, potrebami po bivališču in stanovanju, potrebami po obleki itd. Zgoraj navedene potrebe so že razmejene v posamezne skupine potreb, ker je vsaka navedena skupina sestavljena iz več ali manj posameznih potreb.« Enako kot je mogoče »več posameznih potreb združiti v eno skupino potreb, ker streme vse za istim ali sorodnim smotrom, tako moremo tudi več posameznih, posameznim potrebam odgovarjajočih stanov, združiti v eno stanovsko skupino, ker služijo vsi sestavni deli te skupine pokritju istih ali sorodnih potreb.« Stanovska skupina združuje vse panoge, ki so direktno in indirektno povezane z določeno skupino potreb. Ni odločujoča »okoliščina velikost obrata ne zunanji videz posamezne panoge, temveč osrednji skupni smoter posameznih panog in obratov, ki je usmerjen k istemu cilju – pokritju ene vrste potreb človeške družbe.« Upoštevanje navedenega organizatornega načela vso organizacijo »poenostavi in je poleg tega še najbolj v skladu z vsebino prave stanovske ideje« (Straža v viharju 20. 1. 1935: 38).

V marksistični ideologiji je delavski razred neizogiben in ključen element ideologije, saj bo v prihodnosti nosilec novega družbenega reda. Tudi katoličani priznavajo obstoj delavskega

razreda, a nanj gledajo malo drugače. Delavski razred vidijo »kot kruto realnost, toda ne kot večno nujno ali celo naravno, temveč kot posledico nenaravnega liberalno-kapitalističnega sistema, ki mora kot razred s sistemom vred prenehati.« Delavskega razreda posledično ni moč imenovati stan (Straža v viharju 1. 2. 1935: 42). »Nasproti stanu je delavski razred pojav družabnega razkroja. Je kup, v glavnem mehanično posnetih ljudi, sloneč na sebičnih interesih, skup ljudi, ki se zavedajo svojih socialnih posebnosti ter imajo enakovrsten pridobitni ter sličen imovinski položaj« (Katoliški socialni manifest v Straža v viharju 1. 2. 1935: 42). Kot poudarja Vogelsang, »n/aplačno tako imenovani 'delavski stan' v resnici nikakor ni stan, temveč proletarska usedlina vseh razpadlih stanov.« Z reformo, ki jo katoličani pripravljajo, bo treba delavski stan zopet vključiti v družbo »kot sestavni del družbe, kakor je to storilo krščanstvo nekdanj« s sužnji v srednjem veku, ko se je tudi oblikoval družabni red v skladu s pravo filozofijo. Rešitev delavskega vprašanja se ne bo izvršila samo »s kosom miloščine«. Rešitev tudi ne tiči v starostni podpori tistim delavcem, ki so se zgarali »v službi kapitalizmu«. »Ne smemo dopustiti, da bi cel razred živel od miloščine«. Edina rešitev je, »da delavski razred preneha in vraste v en skupen 'razred' posedujočih. Pravi stanovski red že po svoji naravi izključuje eksistenco brezposestnega samodelavskega razreda. Če pa vsakemu delavcu človeške družbe ni mogoče doseči gospodarske samostojnosti, mora to nemožnost nadomestiti javnopravno zajamčena stalnost ali javnopravni zadružni delež na podjetju /.../« (Straža v viharju 1. 2. 1935: 42). Zaradi »narave nekaterih gospodarskih panog ozir. posameznih nujnih veleobratov /.../«, kjer to ni izvedljivo, je potrebno izvesti krščansko socializacijo, »da se neutemeljene družabne in gospodarske neenakosti izravnajo.« Možne so tri oblike: poddržavljenje, prehod v pokrajinsko, okrajno, občinsko last in upravo ter prehod v last in upravo stanovski zadrug. Pri izvedbi socializacije oziroma poddržavljenja je treba paziti, da se »tudi tu ohrani neokrnjeno vrhovno naravno načelo samouprave.« Posledično se bo to izrazilo, kot piše avtor, v majhnem številu panog, obratov, ki bodo po svoji naravi ustrezni za poddržavljenje, saj morajo zadostiti pogojem enakega interesa vseh državljanov, enaki upravičenosti, potrebi dolžnosti. Kjer niso izpolnjeni pogoji, se ta ne sme izvesti, saj bi »to pomenilo nenaravno, umetno poseganje v družabno-gospodarsko ureditev.« Več situacij bo ustrezalo drugi obliki. Sem spadajo rudniki, elektrarne, vodne sile, splošne zavarovalne panoge itd. Še več bo tistih tretjih oblik. To so vsi večji obrati, kreditni zavodi, poklicno zavarovanje stanovskih pripadnikov itd (Straža v viharju 10. 1. 1935: 35).

V stanovskem redu nasprotja med delojemalci in delodajalci z ustanovitvijo korporacij ne bodo izginila, bodo pa omiljena. Korporacije, v katere naj bi v samem razvoju družbenega

reda stanovi, ki predstavljajo temelj korporacij, sčasoma prerasli, bodo po svoji nalogi »na področju 'socialnega opravila' tj. družbene panoge, ki jo organizacijsko /.../« obkrožajo prerasle »razredno razklanost med činitelji (sloji, strokami, skupinami) dotičnega 'socialnega opravila'«. Drugače povedano, korporacije bodo s svojim delovanjem odpravile oziroma omilile »socialne posledice gospodarskega liberalizma (potom korporativnega urejevanja delovnih in mezdnih odnosov)«. Na področju svojega socialnega opravila (narodno-gospodarske panoge) bodo prav tako uredile, organizirale ter usmerjale anarhično oziroma »samodržno narodno gospodarstvo«. S korporativnim uravnavanjem proizvodnje ter s pomočjo menjalnega mehanizma bodo odpravile oziroma omilile gospodarske posledice liberalizma (Straža v viharju 28. 11. 1940: 41). Korporacije se sestavljene iz sindikatov tako delodajalcev kot delojemalcev iste stroke oziroma istega poklica. V stanovskem redu bodo še vedno v funkciji zaštite pravic delavcev oziroma bolj rečeno delojemalcev, saj imajo tako delojemalci in delodajalci še vedno vsak svoje specifične interese. Tako enim kot drugim je v interesu, da podjetje, obrat dobro posluje, saj to samo po sebi prispeva k obči blaginji ter jim »daje pravico do dohodkov«. So pa še vedno težave oziroma zahteve, katerih rešitev ali ugoditev pa je samo v interesu enih ali drugih. Tu nastopijo sindikati, ki bodo dobili značaj javnopravne organizacije ter izključno pravico zastopanja svojih članov in sklepanja kolektivnih pogodb. Njihovi sklepi bodo veljali za vse delavce in podjetnike v stroki, tudi za nečlane sindikata. Za vsako stroko bo ustanovljen samo en javnopravni sindikat. Dana bo pravica ustanavljanja tudi drugih sindikatov, ki pa ne bodo pridobili javnopravne pravice zastopanja. Sindikati bodo medsebojno reševali spore po svojih predstavnikih v korporacijah, saj člani sindikatov volijo svoje predstavnike na splošnih, tajnih neposrednih volitvah. Če predstavniki ne najdejo rešitve, nastopi javna oblast, kjer imajo po svojih predstavnikih tudi delavci svoj vpliv (Straža v viharju, 1. 3. 1936: 97–98). »Razvoj v naznačeni smeri pa se mora resno pričeti v trdnem hotenju dosledne izvedbe, a postopoma v pravilnem in zdravem razvoju, ker bi radikalna trenutna izvedba imela ravno nasproten učinek kot ga idealna naravna ideja samoupravnega načela na vseh življenjskih področjih predvideva in hoče.« Ne sme biti tudi preveč šablonska, ampak se mora prilagajati razmeram na različnih področjih življenja »posameznega naroda« (Straža v viharju 10. 1. 1935: 35).

4. 3 Zaključek

Obdobje pred drugo svetovno vojno je predstavljalo prehodno obdobje v pojmovanju razmerja med družbo in državo oziroma obdobje uveljavljanja drugačnega od uveljavljenega

pogleda na njuno vlogo, vlogo družbe in države. Izbruh svetovne gospodarske krize z veliko vseobsegajočo brezposelnostjo, revščino in slabim socialnim položajem celotnega, predvsem že predhodno inferiornim delavskim delom prebivalstva, je bil izraz krize in pomanjkljivosti, na povsem liberalnih teoretičnih temeljih urejenega, kapitalističnega družbenega sistema – družbene ureditve, v kateri je bila vloga države tako na gospodarskem kot socialnem področju zelo omejena. Hkrati je izpostavljala tudi vprašanje rešitve nastalih razmer in preprečevanja njihove nadaljnje ponovitve. Različne ideologije so težile in se zavzemale za uveljavitev različnih idejnih usmeritev.

Splošno se je vloga države predvsem na gospodarskem področju okrepila, saj je poseganje oziroma interventno delovanje države postalo običajno. Z vzpostavitvijo samostojnega socialnega področja delovanja države se je njen vpliv razširil oziroma je začela posegati tudi na najbolj pereče socialno področje.

Kristjani so rešitev za že dolgo obdobje slabega socialnega položaja delavcev oziroma žgočega delavskega vprašanja videli v gospodarski in socialni reformi obstoječe ureditve in oblikovanju drugačnega, pravičnejšega in socialno občutljivega, socialno bolj čutečega družbenega ustroja, zasnovanega na drugačnih temeljih, ki bo bolj v skladu s krščanskim naukom, ki ga je prinesel na zemljo Stvaritelj ter ga zapustil v uresničevanje katoličanom oziroma človeški Cerkvi. Družbeni red, utemeljen na naravnem pravu. Kot oblike, socialne modele so katoliški teoretiki poudarjali oblikovanje zadrug, združništva in poklicnih združenj ter nasprotovali delniškimi družbam, borzi in se zavzemali za njuno ukinitve. Najprimernejša konkretna oblika nove družbene ureditve bi bila stanovsko-korporativna država, z medstanovsko solidarnostjo in uveljavljenim načelom subsidiarnosti. Takšno ureditev je treba vzpostavljati postopno, brez radikalnega in nepremišljenega delovanja, z nravno obnovo posameznika in družbe ter preoblikovanjem ustanov.

Kot temeljna institucija oziroma organizacija katoliške socialne akcije je bila s strani katoliške Cerkve oblikovana Katoliška akcija, ki je bila univerzalna, vseobsegajoča cerkvena organizacija pod vodstvom katoliških laikov. Oblikovana je bila kot pomoč organiziranih katoliških laikov cerkveni hierarhiji pri obnovi krščanskega življenja. S spremenjenim načinom življenja, vse večjo laizacijo se je izpostavila potreba po nekoliko drugačni obliki apostolata, širjenju vere, in sicer v skladu z usmeritvijo medsebojnega reševanja – delavec naj rešuje delavca.

Osrednji temelj reformnega procesa je predstavljala mladina oziroma mlada generacija. Ta je bila videna kot nosilec in izvajalec vzpostavljanja novega družbenega reda. Posledično ji je bila namenjena zelo velika pozornost, v okviru postavljanja prvega temeljnega kamna do nove

ureditve, namenjena njihovi vzgoji in preoblikovanju z namenom vcepitve pravega vrednostnega sistema ter otresti se slabih in zavajajočih praks, navad in usmeritev.

Na Slovenskem, kjer katoliški tabor ni bil enoten – bil je namreč razdeljen na različne idejne tabore oziroma frakcije s prevladujočo vlogo radikalne desne katoliške usmeritve – je npravna obnova zahtevala tudi boj oziroma delovanje ne samo proti idejnim nasprotnikom zunaj tabora, kjer so bili izpostavljeni komunisti, ampak tudi znotraj tega, predvsem proti krščanskim socialistom, ki so imeli relativen vpliv tako na delavce kot med organizirano akademsko mladino. V boju z idejnimi nasprotniki so kot neposredni strankin podmladek Stražarji delovali tako na srednješolski kot univerzitetni ravni. Njihovo delovanje je bilo osredotočeno na odkrivanje in opozarjanje na komunistično delovanje na srednjih šolah in univerzi ter na vzgojo in izobraževanje mladine. V okviru svoje organizacije – SDZ na srednješolski ravni, kjer so organizirali izobraževalne in prostočasne dejavnosti z namenom njihovega izobraževanja ter pravilne organizacije življenja v obliki izobraževalnih sestankov, izletov in športnih dejavnosti. Na univerzi so si z enakim namenom ustrezne vzgoje prizadevali za preoblikovanje akademskih katoliških društev in vzpostavitev ustrezno oblikovane akademske zveze.

V okviru vzpostavljanja drugega temeljnega kamna nove ureditve, tako imenovane socialno-reformne akcije, so bili Stražarji osredotočeni na uveljavljanje neotomističnega pojmovanja družbe in države. V skladu z njo države ne tvorijo direktno medsebojno enaki posamezniki, ampak različna manjša občestva, kot so družina, sosedstvo, občina in druga naravna občestva. Ta imajo svoje izvirne pravice, dolžnosti in funkcije in prav tako lastno območje svojega udejstvovanja. Za dosego takšne družbene ureditve mora država družbi in občestvom vrniti pravice, ki jih ji je skozi stoletja svojega širjenja odvzela in jo s tem omejevala. Družbo je treba primarno postenoviti. Pri vzpostavljanju družbe v skladu z naravnim redom je treba izhajati iz družine, ki predstavlja temeljno občestvo, največje pozornosti pa morajo biti deležne korporacije oziroma stanovi. Stan, ki združuje posameznike na osnovi njihovega poklica oziroma družbene dejavnosti, najbolj zaznamuje posameznikovo življenje, jim kot družbeno-ekonomska skupnost zagotavlja preživetje v skladu z njihovim stanom in vsestranski družbeni razvoj. Za normalno delovanje in upravljanje svojega področja ter ravnovesja v družbi potrebuje javnopravni značaj in avtonomijo. Samouprava, nemoteno izvrševanje svojih pravic namreč omogoča pravo demokracijo. Enako velja tudi za druga naravna občestva. Pridobiti morajo svoje funkcije in avtonomijo. Družina mora tako pridobiti svojo temeljno vlogo vzgoje in vpliva na šolo, občine najširšo možno avtonomijo. Država

sama naj uresničuje svoje izvirne in njej pripadajoče pravice. Opravlja naj funkcije, ki jih nižja občestva niso zmožna opravljati samostojno ali jih država lahko opravlja učinkoviteje.

**KONCEPT SLOVENSKE POLITIČNE
DESNICE
V OBDOBJU 1990–2000**

5. ZGODOVINSKI IN VREDNOSTNI OKVIR

5.1 Politične, socialne in ekonomske spremembe med leti 1990–2000

5.1.1 Splošno

Obdobje 80. let 20. stoletja je predstavljalo obdobje velikih sprememb v državah Srednje in Vzhodne Evrope, saj se je v njih v drugi polovici desetletja začel odvijati proces demokratizacije, ki je ob koncu desetletja v večini držav dosegel vrhunec z obsežnimi in temeljnimi spremembami. V začetku drugega obdobja preučevanja se je namreč v večini držav, ki jih je zajel tako imenovani val demokratizacije, kot ga označuje Samuel Huntington, zgodil bodisi miren prehod bodisi prelom z avtoritarnim ali totalitarnim družbenim sistemom. S tem je bilo končano prvo obdobje procesa demokratizacije, tranzicija, ki jo je tako zaznamoval konec starega režima in začetek demokracije (Benoit, 2005). V drugem obdobju, obdobju konsolidacije demokracije, ki je sledilo tranziciji, so se začele vzpostavljati in uveljavljati demokratične institucije ter demokratične družbene ureditve v celoti, posledično pa postopni umik do tedaj prevladujoče ideologije, načina razmišljanja in delovanja ter uveljavitev bolj demokratičnih procedur in demokratične (politične) kulture (Benoit 2005). Druge države, kjer so bile notranje razmere na začetku procesa tranzicije drugačne, so bile zmožne izvesti samo liberalizacijo ali delno demokratizacijo ter niso postale popolnoma demokratične. Zgodilo se je delno odpiranje režima, zmanjševal se je pritisk na politične nasprotnike, bolj so se uveljavljale nekatere človekove pravice (svoboda govora, misli in pisanja), kar se je izrazilo v večji svobodi ideološko in politično neodvisnih medijev ter v koncipiranju civilnodružbenih ustanov (Benoit 2005; Huntington 1991–2: 583). Oblikovale so t. i. poldemokracije oziroma poldemokratične ureditve.

Oblika tranzicije in njen potek sta se od države do države razlikovala in sta bila v veliki meri odvisna oziroma povezana z družbeno ureditvijo, ki je v posamezni državi prevladovala, obstajala na njenem začetku (Huntington 1991–2: 584). Ob koncu druge svetovne vojne so bili v nekdanjih socialističnih državah vzpostavljeni medsebojno razlikujoči se družbenopolitični režimi. Zajeli so prevladujoče forme enostrankarstva, v Bolgariji, na Češkoslovaškem, v Vzhodni Nemčiji, Sovjetski zvezi (SZ) ter Jugoslaviji, enostrankarstva z nekaterimi značilnostmi vojaške diktature na Poljskem ter personalne diktature, ki se je izoblikovala iz enostrankarstva v Romuniji. Vsem je bila skupna nedemokratičnost, saj so preprečevali tako tekmovalnost kot participacijo. Osrednja vloga je pripadla bodisi eni

politični stranki, ki je učinkovito monopolizirala moč, do nje je bilo posledično mogoče priti samo prek strankarske organizacijske strukture, bodisi voditelja, ki je predstavljal vir avtoritete in dostop do politične moči (Huntington 1991–2: 580–82).

Tranzicije tretjega vala demokratizacije so bile zelo kompleksni politični procesi, v katerih so sodelovale zelo različne skupine, ki so se bojevale za ohranitev ali pridobitev moči ter za ali proti vzpostavitvi demokracije (Huntington 1991–2: 588). Demokratizacijo in liberalizacijo so sprožili predvsem zunanji dejavniki, notranji procesi pa so bili tisti, ki so bili odločilni pri usmerjanju tranzicijskega procesa (Huntington 1991–2: 583). Relativna moč, ravnotežje med različnimi frakcijami političnih elit tako znotraj pozicije kot opozicije in med samima glavnima skupinama ter parcialni cilji oziroma interesi frakcij so vplivali na sam proces tranzicije ter tako tudi na njeno naravo oziroma obliko. Usmeritve pozicijskih in opozicijskih skupin so bile razcepljene in nikakor ne povsem enotne. V prvi in v drugi skupini je bilo mogoče opredeliti radikalno usmerjene, ki so nasprotovali demokraciji in posledično zrušitvi obstoječega sistema ter na drugi strani tiste, ki so želeli kot alternativo ob njegovi zamenjavi vzpostaviti svojega, prav tako ne povsem demokratičnega. Demokratična pozicija se je razlikovala v svoji naklonjenosti liberalizaciji (liberalisti – liberalni reformisti) ali izvedbi celotnega procesa (demokratični reformisti), bila pa je enotna glede potrebne omejitve moči opozicije. Demokratičen del nasprotnega tabora je bil, nasprotno, enovitejši. Čeprav je treba izpostaviti, da se je njihova enotnost po doseženem cilju skrhala in so v ospredje vse bolj stopali njihovi parcialni interesi (Huntington 1991–2: 589, 590, 602). Prevladujoče oblike in značilnosti procesa so se tako med samim potekom v povezavi s prevladujočimi skupinami tudi spreminjale (Huntington 1991–2: 589). Transformacija in premestitev sta bili prevladujoči obliki prehoda iz nekdanjih enostrankarskih sistemov v vzhodni in srednji Evropi in predstavljata postopnejšo obliko prehoda. Tretja, radikalneje zaznamovana oblika je tako imenovana zamenjava oblasti ali kolaps, zlom predhodnega sistema (Huntington 1991–2: 583). Prehodi v posameznih državah niso zavzeli ene same forme, imeli so nekatere prevladujoče značilnosti ene, ampak tudi posamezne značilnosti drugih oblik (Huntington 1991–2: 584).

Transformacijo lahko označimo kot spremembo od zgoraj navzdol (Huntington 1991–2: 592), saj je politični eliti, ki je zasedala oblast, pripadla vodilna vloga pri začetku procesa uvajanja sprememb. Odločilno vlogo je imela tudi pri njegovem koncu in vzpostavljanju demokratične ureditve. Vladajoča politična koalicija si pri usmeritvah procesa nikakor ni bila enotna, saj so si nekatere frakcije prizadevale izpeljati samo liberalizacijo, druge, bolj demokratično usmerjene, pa proces v celoti. Z namenom ohranitve politične prevlade in

konca demokratizacije so bile k sodelovanju pritegnjene tudi politična opozicija in civilno družbene skupine, ki so pridobile legalnost delovanja z liberalizacijo. Sodelovanje in pogajanja med elitami oblasti in opozicijo so se sčasoma pojavila v vseh oblikah prehoda (Huntington 1991–2: 589–591, 600). Na Madžarskem, ki predstavlja vzorčni primer navedene tranzicijske oblike, je imela opozicija zelo aktivno vlogo (Rupnik v Huntington 1991–2:592) in je tesno sodelovala z vladajočo elito. Tudi v Bolgariji in v državah nekdanje Sovjetske zveze je tranzicija potekala s transformacijo. V večini zadnjih še danes ni končana, saj ni bila vzpostavljena demokratična ureditev, na oblasti pa so ostale številne nekdanje politične elite, zaradi česar lahko govorimo o kontinuiteti oblasti.

Zamenjava oziroma kolaps, zlom režima je bila posledica obstoječega ravnotežja politične moči med oblastnimi političnimi elitami. Prevladovala je politična elita, ki je v popolnosti nasprotovala liberalizaciji in demokratizaciji, kazala izrazito nenaklonjenost oziroma nasprotovanje vsakim spremembam. Izraz tega je bila njena nezmožnost iniciacije pričakovanih in izvedba praktičnih sprememb. Do demokratizacije je tako privedla postopna izguba legitimnosti in avtoritete oblasti na eni strani ter pridobivanje moči, naklonjenosti ter legitimnosti s strani opozicije ter končno z uporom proti režimu in njegovim zlomom. Prehoda v Romuniji in Vzhodni Nemčiji nista bila enaka, skupna jima je bila izguba množične legitimnosti, ki je bila ključna za obstoj sistema. Politična elita se je sčasoma s svojim ravnanjem in odločitvami odtujila, oddaljila od ljudi, za katere in v imenu katerih naj bi vladala, ter se ni zavedala svoje nepriljubljenosti. V Vzhodni Nemčiji je to kljub relativno ugodnim razmeram povečevala neizogibna primerjava z Zahodno Nemčijo ter odprtje koridorja prek Madžarske, ki je predstavljal možnost odhoda na Zahod. Nezadovoljstvo se zaradi značilnosti sistema ni moglo jasno izraziti, potreben je bil poseben dogodek ali okoliščine, ki bi sprožile in omogočile njegovo kristalizacijo. V Nemčiji je bil to umik temeljnega vira moči SZ, Romunijo je zaznamoval kumulativni efekt tako imenovane snežne kepe protirežimskih gibanj, ki je zajel celotno vzhodno Evropo. Izraz je bil povsod enak, in sicer vsesplošni množični nemiri in odmik od oblasti še zadnje podporne skupine, vojske (Huntington 1991–2: 603–604).

Premestitev bi lahko z več vidikov označili kot veliko bolj uravnoteženo obliko prehoda. Zgodila se je kot rezultat medsebojnega sodelovanja med pozicijo in opozicijo, v katerega sta bili obe skupini neprostovoljno prisiljeni. Zgodila se je kot rezultat kompromisa oziroma pogajanj med obema stranema, ko sta tako ena kot druga stran ugotovili, da pri obstoječem ravnotežju moči brez večjih izgub ne moreta uresničiti lastnih ciljev in interesov. Ravnotežje politične moči znotraj vladajoče politične koalicije je bilo namreč takšno, da sprememb ni bila

sposobna samostojno izvesti v celoti, ampak je potrebovala pomoč, treba jo je bilo formalno ali neformalno prisiliti v pogajanja z opozicijo. V opoziciji so prevladale demokratično usmerjene skupine, a glede na oblast niso bile dovolj močne, da bi jo lahko zamenjale, tako so bile tudi one prisiljene pristati na pogajanja (Huntington 1991–2: 608). Proces demokratizacije, ki se je začel na pobudo oblasti, ki je postopoma začela uvajati spremembe z izvajanjem liberalizacije, so zaznamovala izmenjujoča se obdobja zelo intenzivnih množičnih nemirov, stavk, demonstracij, ki so bila odraz zmanjšane pritiska oblasti in posledičnega intenziviranja dejavnosti opozicije na eni strani ter intenzivne represije, policijskega in vojaškega nasilja ter aretacij, s katerimi je oblast želela omejevati delovanje opozicije, na drugi. Nobena stran ni želela tvegati hujše eskalacije razmer, ki bi lahko privedla do konfrontacije in končno do katastrofe. To bi lahko pomenilo še večjo odtujitev od ljudi, zmanjšanje mednarodne legitimnosti in radikalizacijo usmeritev na obeh straneh. Antagonistični strani na Češkoslovaškem in na Poljskem sta se na pogajanjih uspeli doseči dogovor, ki je ustrezal obema stranema, ter se dogovorov in medsebojnih zagotovil, o skupnem sodelovanju in razdelitvi mest v vladi ter o zamenjavi oblasti z demokratičnimi volitvami, tudi držati (Huntington 1991–2: 609, 613, 615).

5. 1. 2 Slovenija

Jugoslavija in v njenem okviru Slovenija sta se po svojih družbenopolitičnih značilnostih razlikovali od državnih socializmov, ki so bili vzpostavljeni v drugih evropskih socialističnih državah. Socialistična samoupravna demokracija naj bi s svojim »pluralizmom samoupravnih interesov« kljub ohranjanju enopartijskega sistema predstavljala vmesno obliko med enopartijskim sistemom in klasično parlamentarno demokracijo. Z množično politizacijo ljudi, ki bi jo prinesla, bi lahko ljudje neposredneje sodelovali pri odločanju o vseh družbenih zadevah. To bi jim omogočil tako imenovani delegatski sistem, v katerem so namesto posameznih zastopnikov, od krajevne skupnosti do federacije, delovale delegacije (Repe v Slovencih skozi čas 1998: 476). Jugoslavija je bila poleg SZ tudi edina večnacionalna država, ki ji je ideologija ene politične stranke določala naravo in njeno geografsko omejitvev. Ideologija je predstavljala legitimacijo večnacionalne države. Predstavljala je njen temelj, kar je posledično predstavljalo možnost in tudi bodočo nevarnost dezintegracije države in legitimnega oblikovanja novih držav narodov, ki so tvorili obstoječo državo (Huntington 1991–2: 586).

»Po obračunu z liberalnimi in nacionalnimi gibanji v prvi polovici 70. let /.../« (Repe v Slovincih skozi čas 1998: 478) so se na začetku 80. let, po smrti Josipa Broza - Tita, znova intenzivirala liberalna in nacionalna, tudi nacionalistično usmerjena dogajanja, ki so se s časom vse bolj stopnjevala ter zavzemala zelo različne oblike. Sprva so se pojavile zahteve po liberalizaciji, ki so se nanašale na umetnost in kulturo, na njeno »neodvisnost od ideologije in politike« (Repe v Slovincih skozi čas 1998: 481). Izražale so se na dveh nivojih: v študentskem delovanju, z vzpostavljanjem in oblikovanjem alternativne in subkulturne scene (Repe v Slovinci skozi čas, 1998: 478), v obliki »kolektiva avantgardnih skupin Neue slowenische Kunst« (Prunk 1998: 171), katerih značilnosti so se izražale skozi alternativne umetniške usmeritve in alternativno glasbeno delovanje. Navedeno je izražalo temelje dogajanj v drugi polovici desetletja, ko je alternativno gibanje doživelo svoj razmah v raznolikih oblikah umetnosti, filmu in glasbi z raznolikimi punkerskimi skupinami, vzpostavljenih gledališčih, klubih in alternativnih medijih, kot sta bila tednik Mladina in Radio Študent (Repe v Slovincih skozi čas 1998: 478). Drugo obliko so predstavljali primarno opozicijski intelektualci in pisatelji, organizirani v Društvu slovenskih pisateljev, ki so bili primarni vir in steber družbene kritike, zahtev po liberalizaciji in v poznejšem delu obdobja tudi »spremenjenih pogledov na slovensko narodno vprašanje« (Repe v Slovincih skozi čas 1998: 481). Njihovo delovanje in stališča so se izražala oziroma imela možnost artikulirati in izraziti v znanstvenih, literarnih, filmskih ter publicističnih delih (Repe v Slovincih skozi čas 1998: 480). Obnovljene so bile nekatere strokovne revije, kot npr. krščansko-socialistična laična revija 2000 in še pomembnejša Nova revija (Prunk 1998: 171; Repe v Slovincih skozi čas 1998: 480). Oblast se je na naraščajoče zahteve po demokratizaciji in tudi že nacionalno usmerjene zahteve v različnih okoljih še vedno odzivala oziroma odgovarjala z administrativnimi ukrepi, kot so bile prepovedi izhajanja, kadrovske zamenjave in aretacije, sodni postopki in obsodbe (Repe v Slovincih skozi čas 1998: 478, 480).

Z zamenjavo politične elite v vladajoči koaliciji sredi desetletja, s katero je na čelo prišla liberalnejša usmeritev, se je tudi v vladajoči politični stranki začela kazati pripravljenost in naklonjenost oblikovanja ter uvedbe nekaterih sprememb. Navedeno je bilo predvsem odraz, posledica vse večjega nezadovoljstva z obstoječimi političnimi usmeritvami in razmerami v federaciji, tudi med vse večjim delom članstva, predvsem med reformno in demokratično usmerjenimi intelektualci. Odnos oblasti se je spreminjal, kljub temu pa še ni bila pripravljena na uvedbo političnega pluralizma. Spreminjal se je tudi v odnosu do intelektualne in politične opozicije, ki je že dosegla organizacijske oblike. V tem času še ne v samostojnem odnosu do

oblasti, saj je imela možnost organizacije samo v okviru družbenopolitične organizacije Socialistične zveze delavnega ljudstva (SZDL). Spremembe niso bile dovolj radikalne, predvsem v povezavi z odnosom do reševanja narodnega oziroma nacionalnega vprašanja, ki se je v drugi polovici 80. let pojavilo oziroma zastavljalo tudi v nekaterih drugih republikah zvezne države (Repe v Slovencih skozi čas 1998: 480, 481).

Pobudo pri oblikovanju slovenskega nacionalnega programa so tako prevzeli intelektualna opozicija, intelektualci in razumniki, zbrani v krogu okrog strokovne revije Nove revije. V 57. številki, izdani leta 1987, so bili objavljeni njihovi prispevki k slovenskemu nacionalnemu programu, v katerem so se zavzemali za prehod slovenskega naroda v nacijo in oblikovanje drugačne demokratične družbene ureditve. Substancialni cilj vsakega naroda je biti država, nacija, saj je narod šele s tem, ko postane država, »udeležen v zgodovini svetovnega duha« ter tako postane zgodovinski. (T. Hribar v Prunk 2005: 206). To je mogoče izpeljati samo s svojo izvirno suverenostjo, ki ne bo podrejena jugoslovanski. Zato mora narod najprej postati suveren znotraj sebe in se otresti ustavno zagotovljenega »skrbništva« ene politične stranke (Repe v Slovenci skozi čas 1998: 481, 482; Prunk 1998: 174). Oblast se na dejavnost opozicije, ki je s tem jasno izrazila prizadevanja po spremembi družbenopolitične ureditve ter po uveljavitvi pravice do samoodločbe, v tem času še v obliki konfederativnega odnosa do ostalih republik, ni odzvala z represijo, saj ostrejših administrativnih ukrepov ni bilo in »tudi ne sodnih pregonov«. So pa omenjene misli obsodili in z nekaterimi avtorji ter revijo kot celoto polemizirali (Repe v Slovencih skozi čas 1998: 482). Ustavne spremembe, zvezne in posledično tudi republiške ustave, ki so bile predstavljene ob koncu leta 1987 in po javni razpravi sprejete leto pozneje, so predstavniki opozicije in prevladujoči del slovenske javnosti zaznali kot odgovor na liberalizacijske in reformne procese ter poskus vnovične centralizacije države. V tem procesu se je opozicija že uveljavlja na organizacijsko drugačni ravni kot do tedaj, saj lahko govorimo o oblikovanju zametkov opozicijskih političnih strank (Prunk 1998: 176; Prunk 2005: 208, 211, 212). Odbor za varstvo človekovih pravic, ki je bil ustanovljen za obrambo pravic tako imenovane »četverice«, je nastanek političnih strank samo še pospešil (Prunk 1998: 176). Bil je »najbolj množično civilnodružbeno gibanje« (Prunk 2005: 210), h kateremu so pristopale številne organizacije, predvsem pa posamezniki. Po izpolnitvi ciljev gibanja se je njegovo vodstvo porazdelilo po nastajajočih političnih strankah (Repe v Slovencih skozi čas 1998: 485). V politično stranko se je maja leta 1988 preoblikovala stanovska kmečka organizacija Slovenska kmečka zveza (SKZ), ki je tako dobila možnost neposrednega zastopanja kmečkega stanu in njegovih interesov.

Opozicija je z vsakim naslednjim korakom svojo dejavnost nadgradila in poglobila ter konkretizirala. Z Majniško deklaracijo (8. 5. 1989), ki so jo podpisali Društvo slovenskih pisateljev, Slovenska demokratična zveza, Slovensko krščansko socialno gibanje in Socialdemokratska zveza Slovenije, je predstavila oprijemljivejše cilje namer, ki so bile izražene v že omenjenih Prispevkih k slovenskemu nacionalnemu programu. Osnovne točke deklaracije so izražale zahtevo po »suvereni državi slovenskega naroda«, zahtevo po »samostojnem odločanju« o povezavah z drugimi narodi, spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, kamor je bila vključena tudi politična pluralizacija in vzpostavitev takšne družbene ureditve, ki bo »zagotavljala duhovno in gmotno blaginjo slovenskih državljanov« (Repe v Slovencih skozi čas 1998: 488, 489). Oblast se je odzvala s svojim uradnim videnjem slovenske prihodnosti v Temeljni listini Slovenije, v kateri je izpostavila pripadnost »avnojski«, federativno oblikovani, a demokratično preurejeni državi. Razhajanja med obema stranema v videnju prihodnjega položaja so se v manjšem obsegu izrazila tudi pri dopolnitvah ustave, ki bi postavile temelje za dosego, uresničitve dolgotrajnih prizadevanj po suverenosti. Z dopolnitvami v septembru 1989 je bila uvedena ekonomska neodvisnost, legalizirana možnost uresničitve pravice do samoodločbe in tako možnost povezovanja z drugimi narodi ter ukinjena ustavno zagotovljena vodilna vloga ene politične stranke, s čimer je bila dana možnost svobodnega političnega združevanja ter formaliziran »sestop z oblasti«. Ob sprejemu Zakona o političnem združevanju ob koncu leta se je oblikovala politična koalicija večine opozicijskih strank za uspešnejši nastop na volitvah DEMOS (Repe v Slovencih skozi čas 1998: 489, 490; Prunk 1998: 177, 178). Koalicija je bila idejno, vrednotno in interesno zelo raznolika, kot se je izkazalo nekoliko pozneje, a je nastopala z nekaterimi skupnimi cilji. Vanjo so vstopile Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska stranka Slovenije, Slovenski krščanski demokrati (SKD), Liberalna stranka, Zeleni Slovenije ter Slovenska kmečka zveza – Ljudska stranka (SKZ-LS) (Prunk 1998: 179). Na volitvah, ki so bile razpisane za april prihodnje leto (1990), je opozicija suverena zmagala v dveh zborih tridomne skupščine in po medsebojnem dogovoru oblikovala prvo demokratično izvoljeno povojno vlado. S tem so bili nekateri cilji demokratičnega značaja doseženi, ostali pa so še najzahtevnejši: zagotovitev suverene države ter vzpostavitev in konsolidacija novega družbenega sistema.

Proces vzpostavljanja suverenosti se je odvijal celotno leto 1990 in še intenzivneje v letu 1991 s sprejemanjem različnih ukrepov in dokumentov, ki so izražali pridobivanje neodvisnosti na različnih področjih in izražali pozitivno usmerjenost namer ter dejavnosti, ki so potekale. Velika pozornost je bila namenjena predvsem novi ustavi. Demosova koalicija je

imela pri tem še vedno pobudo, še toliko večjo, saj je sedaj imela tudi možnosti. V celotnem obdobju je bilo kljub zelo intenzivnim političnim pritiskom in tudi neposrednim ukrepom ter dejanjem aktualno oblikovanje konfederativnega odnosa in ne popolnega razhoda s federacijo. A zaradi nepripravljenosti zveznih oblasti za dogovarjanje v tej smeri se je Slovenija junija 1991 odločila za razglasitev samostojnosti v skladu s plebiscitnim izidom s konca leta 1990 (Repe v Slovencih skozi čas 1998: 496, 497; Prunk 1998: 177, 180–182; Prunk, 2005: 221–228).

Sprejetje ustavne listine ob koncu decembra 1991, s katero je bila dosežena formalna stabilizacija demokracije in zaključeno prvo obdobje demokratizacije, je simbolično predstavljala tudi konec vladajoče koalicije DEMOS. Njena raznorodnost, ki sem jo že omenil, se je sicer izražala že predhodno, tudi že pred volitvami, predvsem pa se je izrazila v procesu oblikovanja ustavne listine, v katerem se je pri temeljnih vrednotnih vprašanjih odslikala delitev na zagovornike tradicionalnih in liberalnejših pogledov ter pri lastninjenju nekdanjega družbenega premoženja. S prenehanjem obstoja takšne koalicije so se pojavile možnosti drugačnega idejnega povezovanja in oblikovanja sorodnejših povezav (Prunk 1998: 205–208; Repe v Slovencih skozi čas 1998: 497).

Po volitvah leta 1992 so se navedene usmeritve izrazile v oblikovanju tristranske ideološke delitve med političnimi strankami oziroma trivrstnih grozdov strank, ki so jih predstavljali liberalni, socialdemokratski (Združena lista socialnih demokratov) in konservativni oziroma klerikalni. »Po volitvah leta 1996 se je vzpostavila nova bipolarna struktura, ki bi jo lahko opisali kot krhko ravnotežje med grozdom levosredinskih in desnosredinskih strank. Taka struktura je dejansko spominjala na enega od zgodovinskih razcepov, in sicer na liberalno/konservativni (klerikalni) razcep.« Po naslednjih volitvah leta 2000 je bil navedeni razcep še nekoliko bolj poudarjen, »predvsem v pogledu družbenih vrednot«, saj »se je« obstoječe »krhko razmerje med levosredinskimi in desnosredinskimi strankami nagnilo na stran levosredinskih strank« (Fink Hafner, Krašovec 2004: 23, 24).

Ideološko politična delitev med političnimi strankami je obstoječa tudi na nadnacionalni, evropski ravni. Stranke se medsebojno po skupnih idejnih elementih povezujejo v strankarske skupine, v katere so vključene tudi slovenske. Kot kriterij za določitev slovenskih desnih političnih strank mi bodo zato služila njihova pripadnost Evropski ljudski stranki (ELS). Članice Evropske ljudske stranke lahko v skladu z njenim statutom postanejo tiste krščanskodemokratske, sredinske, sredinsko usmerjene in podobno misleče politične stranke, ki spoštujejo in temeljijo na krščanskem videnju človeštva ter na krščanskodemokratskem pojmovanju, konceptu človeške skupnosti oziroma družbe (EPP 2006). Med slovenskimi

političnimi strankami so članice ELS Slovenska ljudska stranka, Nova Slovenija in Slovenska demokratska stranka. Vrednotne usmeritve in delovanje prve, predvsem na posameznih izbranih segmentih, bom predstavil v naslednjem poglavju.

6. IDEOLOGIJA SLOVENSKE LJUDSKE STRANKE MED LETI 1990–2000

6.1 Slovenska ljudska stranka

Zametke in začetke delovanja moderne Slovenske ljudske stranke je predstavljala kmečka politično-stanovska organizacija Slovenska kmečka zveza, ki je bila ustanovljena 12. maja 1988. SKZ kot politično-stanovska organizacija je bila primarno ustanovljena kot stanovsko združenje, nestrankarska oziroma nadstrankarska kmečka stanovska organizacija, ki bi opravljala funkcijo zastopanja stanovskih interesov, tako imenovanega kmečkega sindikata (Oman v Slovenskih brazdah 25. 4. 1991: 7; Zagožen v Sl. brazdah 20. 12. 1990: 2). Za dosego ciljev, zaradi katerih je bila oblikovana, in sicer zaradi poprave krivic, ki so bile storjene kmečkemu prebivalstvu, kmetu, in da bodo ti lahko »združeni soodločali o novi nacionalni kmetijski politiki« (Zagožen v Sl. brazdah 20. 12. 1990: 2), so nameravali uporabiti aktivistične sindikalne načine, metode delovanja oziroma boja. Prav tako so si že na samem začetku prizadevali tudi intenzivneje poseči v politični boj, s svojimi političnimi predstavniki oziroma poslanci v demokratičnem parlamentu (Oman v Sl. brazdah 25. 4. 1991: 7; J. Podobnik v Sl. brazdah 3. 10. 1991: 3). Za uresničitev stanovskih interesov in predvsem za dosego višjega skupnega cilja, za vzpostavitev samostojne in neodvisne demokratične Slovenije, za katero je bila potrebna »odločilna akcija«, je bilo nujno bolj politično usmerjeno delovanje in preoblikovanje v politično stranko, ki se je zgodilo decembra 1989 (Oman v Sl. brazdah 25. 4. 1991: 7; Zagožen v Sl. brazdah 20. 12. 1990: 2).

Naslednji z vidika politične stranke pomemben in potreben korak je predstavljal proces preoblikovanja, prilagoditve in razširitve profila oziroma razširitve vsebinske usmeritve stranke (J. Podobnik v Sl. brazdah 10. 10. 1991: 3). Proces se je začel na drugem občnem zboru konec leta 1990 z razširitvijo oziroma dopolnitvijo imena v Slovensko kmečko zvezo – Ljudsko stranko ali krajše v Slovensko ljudsko stranko ter sprejemom deklaracije o politični usmeritvi (utemeljenost v slovenstvu in krščanskem etosu) in novega statuta stranke, ki sta odražala njeno odločitev za ljudsko usmeritev (Sl. brazde 20. 12. 1991: 4). S tem se je stranka odločila za usmeritev »v smer ljudske demokratične stranke« in za večjo odprtost, ki jo prinaša »približevanje 'ljudskosti'«. Odprtost zagotavlja tudi »potrebno širino, ki je za vsako politično stranko izrednega pomena« (J. Podobnik v Sl. brazdah 15. 8. 1991: 8). Stranki sicer »daje pečat večinsko kmečko-stanovsko članstvo« (J. Podobnik v Sl. brazdah 15. 8. 1991: 8), saj je ta »v kratkem času privabila večino slovenskih kmetov« (Sl. brazde 20. 12. 1990: 4), a je bila njena usmeritev privlačna tudi za druge demokratično čuteče Slovence (J. Podobnik v

Sl. brazdah 10. 10. 1991: 3). Tiste, ki iščejo stranko s pravo narodno ljudsko usmeritvijo, kar se je pokazalo tudi na volitvah. Organizacija namreč ni bila videna samo kot kmečki sindikat, kmečka zveza, ampak bolj kot stranka, saj je tudi v mestih dobila relativno velik del glasov (Oman v Zaplotnik v Sl. brazdah 20. 12. 1990: 9). Stranka s prevladujočo stanovsko usmeritvijo kljub navedenemu ne bo več močna in kompetentna stranka ter se kot taka ne bo mogla obdržati (Oman v Zaplotnik v Sl. brazdah 20. 12. 1990: 9), saj je bila videna ne samo s strani svojih nasprotnikov kot »kmečki lobi« ter korporativistična, ampak tudi s strani svojih privrženecv kot preveč cehovsko usmerjena in kot takšna »onemogoča vključevanje izobražencev in drugih, ki iščejo politično stranko z jasno 'ljudsko' usmeritvijo« (J. Podobnik v Sl. brazdah 3. 10. 1991: 3). S prvim korakom naj bi se »predvsem na nivoju delovanja« (J. Podobnik v Sl. brazdah 5. 12. 1991: 3) ustvarila »/z/drava uravnoteženost« med stanovsko usmeritvijo in med »pravo politično strankarsko usmeritvijo«, ki je najboljše zagotovilo »za stabilno volilno bazo« (J. Podobnik v Sl. brazdah 3. 10. 1991: 3). S tem se je organizacija »jasno programsko in operativno opredelila kot prava politična stranka /.../« (J. Podobnik v Sl. brazdah 5. 12. 1991: 3).

V drugem koraku potekajočega procesa preorientacije SKZ-LS pa je prišlo do nadaljnje vsebinske »okrepitve« in nadgradnje političnega programa stranke, sprejetega decembra 1990, in do »poglobitve« njenega političnega profila, s hkratno izvedbo reorganizacije oziroma organizacijskega preoblikovanja, s čimer se je stranka še bolj približala pravi desnosredinski ljudsko orientirani stranki in svoji institucionalizaciji (J. Podobnik v Sl. brazdah 10. 10. 1991: 3, 31. 10. 1991: 3). Programske spremembe so bile nujno potrebne, saj kot je dejal Marjan Podobnik, je bil obstoječi program kljub dopolnitvam vseeno nekoliko preveč kmetijsko naravnani (v S. B. v Sl. brazdah 6. 2. 1992: 3). Stranka je poudarjala pomembnost vzpostavitve sicer modernega tržnega, ampak ekološko in socialno usmerjenega, gospodarstva, osnovanega na osebni lastnini, tako zasebni kot združeni »namesto družbene lastnine proizvodnih sredstev /.../«. Posebej je pri tem izpostavila pomembnost socialnih korektur, ki bi nekoliko omejile oziroma regulirale »pridobitništvo in delovanje trga /.../«, kot so »zaščita delavcev, brezposelnih, ureditev trga s kmetijskimi pridelki, zaščita potrošnikov« (Oman v Sl. brazdah 25. 4. 1991: 7) ter institucionalizacija socialnega partnerstva. Sistem socialnega partnerstva, kjer se usklajujejo interesi in razmerja različnih slojev državljanov, bo v spremenjenih razmerah, ko je »kmečko prebivalstvo« postalo manjšinsko, omogočilo, da ne bo odrinjeno in bodo tudi njegovi interesi upoštevani. V kontekstu interesno predstavniških oblik je izpostavila pomembnost kmetijsko-gozdarske zbornice, »ki naj bo zastopnik interesov kmetijstva«. Hkrati »naj kot funkcionalna samouprava posreduje kmetijstvu pomoč, ki jo nudi

država« (Oman v Sl. brazdah 22. 8. 1991: 8). Vloga predvsem kmečke stranke se je izražala tudi v njenem delovanju, saj se je zavzemala predvsem za reševanje kmečke problematike. Prizadevanja so bila namreč osredotočena na pripravo, oblikovanje in sprejemanje kmetijske zakonodaje ter zakonodaje, povezane s kmetijsko problematiko. Zakonodaje, ki bi celoviteje uredila kmetijsko-gozdarsko področje in popravila nekatere krivice ter neracionalne odločitve iz preteklosti. Prizadevala si je za oblikovanje nove kmetijske politike, za izvedbo agrarne reforme in vrnitev zaseženih zemljišč (z denacionalizacijsko zakonodajo), ureditev socialnega položaja kmetov (uvedba nacionalne pokojnine), za celovito ureditev sistema kmetijske pridelave ter z njo nerazdružljivo povezane predelave (med drugim z lastninjenjem predelovalne industrije po združnem načelu). Osredotočala se je na preoblikovanje in obnovitev raznovrstnega združnega sistema (z zakonom o zadrukah) (Sl. brazde 20. 12. 1990: 4; Oman v Sl. brazdah 25. 4. 1991. 7; Sl. brazde 16. 5. 1991: 4; M. Podobnik v Sl. brazdah 29. 8. 1991: 2). Opisano delovanje daje vtis, »kot da je stranka namerno ujeta v stalno razreševanje problemov /.../« na kmetijskem ministrstvu, kar ji onemogoča »bolj intenzivno poglobljanje na drugih področjih /.../« (J. Podobnik v Sl. brazdah 17. 10. 1991: 3). Stranka se mora zato v svojih usmeritvah in delovanju posvetiti tudi drugim področjem, predvsem stalnemu spremljanju dogajanja na socialnem področju, ne samo z vidika kmečkega stanu, ampak »tudi z vidika drugih stanov, še posebej delavstva,« saj so v razmerah preoblikovanja gospodarstva različne socialne težave delavcev, tudi eksistencialne narave najbolj izpostavljene. Prav tako tudi na področju zunanje in notranje politike, »na področju gospodarstva, obrti in drobnega podjetništva« (J. Podobnik v Sl. brazdah 17. 10. 1991: 3). S spremenjenim pristopom je stranki zagotovljeno mesto vplivne ljudskosredinske stranke v slovenskem političnem prostoru (J. Podobnik v Sl. brazdah 31. 10. 1991: 3), saj se bo z zastopanjem večjega števila interesov in njihovega združevanja v stranki povečala njena moč (J. Podobnik v Sl. brazdah 10. 10. 1991: 3), njen vpliv, z vključitvijo večjega števila znanih političnih osebnosti, ki so »izrazile željo, da bodo aktivno pristopile v stranko z ljudsko orientacijo/.../«, a se zaradi ekskluzivnosti »zgolj kmečke stranke« za to niso odločile predhodno (J. Podobnik 10. 10. 1991: 3), prav tako z razširitvijo in povečanjem volilne baze oziroma podpore stranki. To prinaša možnost, da se bodo »rešitve oziroma uveljavljanje zahtev in stališč 'slovenskega kmetstva' izrazile v obliki, ki ne bo izključujoča« (J. Podobnik v Sl. brazdah 31. 10. 1991: 3). Kmečki parcialni interesi bodo povezani »z drugimi, širšimi interesi« (J. Podobnik v Sl. brazdah 10. 10. 1991. 3). »N/a ta način bo kmečka problematika postala povsem enakovredna in se bo razreševala v sklopu najbistvenejših gospodarskih in socialnih vprašanj«. Stranka bo lahko odločno posegala tudi »na vsa druga področja

družbenega in političnega življenja« (J. Podobnik v Sl. brazdah 31. 10. 1991: 3). Z »ljudmi na odgovornih mestih (bo lahko, op. A. B.) odpirala najrazličnejša vprašanja v družbi in se zavzemala za njihovo reševanje« (J. Podobnik v Sl. brazdah 31. 10.1991: 3). V razmerah vsesplošne krize bo ljudem odpirala perspektive, jim prisluhnila in ustvarila pogoje za delo ter posledično spodbudila voljo do dela in ustvarjalnosti. SKZ-LS mora postati prepoznavna po tem, da spodbuja takšno družbeno ozračje, »ki ga krasijo pozitivne vrednote«. Za to je potrebna »graditeljska drža«, »nagnjenost k dialogu« in povezovalnost in nikakor ne izključevanje (J. Podobnik v Sl. brazdah 16. 1. 1992: 20).

S prilagoditvami oziroma spremembami na programskem področju se je zastavljalo tudi vprašanje prihodnjega statusa ali vloge stanovskega, sindikalnega dela stranke ter tudi bodočih izraznih možnosti drugih, novih interesnih orientacij, ki jih je omogočila ideološka oziroma idejna dopolnitev programa. Velika večina članstva stranke je podpirala širitev profila stranke, a se je hkrati zavzemala, si želela, »da znotraj stranke ostane odprta možnost klasičnega sindikalnega organiziranja in nastopanja.« Ohraniti aktivnega delovanja kmetov je bilo naklonjeno tudi vodstvo stranke. Janez Podobnik je izpostavljal, »da mora SKZ-LS negovati svojo izhodiščno prvinsko usmeritev, ki je koreninila v slovenskem kmetu«, saj ta »ostaja neokrnjen v svojem odnosu do slovenstva, v njem je preživel puntarski duh in težnja po svobodi/.../«, v njegovi duši »domuje čisto krščansko izročilo, ki se izraža z znano samoumevnostjo, brez kakršnih koli teženj po izključujočnosti življenjskega nazora« (Sl. brazde 10. 10. 1991: 3). Potreba po »sindikalnem načinu delovanja« ostaja, po načinu, »ki bo viden v odločnem, ostrem in nedvoumnem postavljanju zahtev«. (J. Podobnik v Sl. brazdah 31. 10. 1991: 3). Usmeritev v ljudsko stranko po izkušnjah evropskih ljudskih strank daje možnost, da se znotraj stranke »jasno in nedvoumno opredeli vlogo stanovskega dela stranke kot kmečkega sindikata.« Enake možnosti so tudi za podrobnejšo organizacijo drugih stanovskih, generacijskih, interesnih, svetovnonazorskih »skupin oziroma združenj« (J. Podobnik v Sl. brazdah 5. 12. 1991: 3). Organizacijska širitev stranke se je izrazila v treh nivojih. Bistvo prvega je »izpeljava narodno-gospodarsko-socialnega vidika programa, ki naj bi vključeval vsaj tri združenja: združenje kmetov, združenje delavcev (v širšem smislu) in združenje delodajalcev (obrtnikov in podjetnikov).« Drugi nivo organiziranja je predvideval oblikovanje predvsem generacijskih združenj, s posebnim poudarkom na ženskem združenju, torej posebnem organiziranju samo ženske populacije v stranki. Pri tem se je pokazala tudi še potreba po posebni organizaciji, mladine in upokojske populacije. Nadaljnji nivo bi »omogočal organizacijsko in vsebinsko delovanje različnih interesov oziroma mišljenjskih opredelitev članov stranke. Predvidene skupine so bile združenje ekološko usmerjenih,

izobražencev in skupino, ki bi predvsem pri karitativno-socialni dejavnosti izhajala iz izhodišč krščanskega etosa« (J. Podobnik v Sl. brazdah 16. 1. 1992: 20). Bodoča SLS naj bi tako delovala v obliki raznovrstnih zvez in klubov »/t/ako na državnem kot na lokalnem nivoju«. Najštevilčnejša in tudi najboljše organizirana zveza bo stanovska kmečka zveza, druge zveze pa delavska in gospodarska, posebne stanovske zveze ženska, mladinska ter upokojenska in interesne zveze zelenih, kulturna ter krščanska (Toplak v Sl. brazdah 22. 4. 1993: 5).

Na začetku leta 1992 je bil primarno predstavljen javnosti, po odzivih članov prilagojen in v maju sprejet program stranke, s katerim je ta postavila svoje temelje, opredelila svoj odnos do korenin in do svoje prihodnosti. Kot je izpostavil Ivan Oman, »Slovenska ljudska stranka letos (1992. leta, op. A. B.) praznuje stoletnico svojega obstoja, bolje rečeno strankinega programa. Prvi program Slovenske ljudske stranke je nastal leta 1892 in od takrat, na nek način, obstaja kontinuiteta Slovenske ljudske stranke /.../« (v S. B. v Sl. brazdah 6. 2. 1992: 3). Historična stranka, ki je do osamosvojitve delovala v tujini, se je leta 1992 združila s Slovenskimi krščanskimi demokrati (SLS, 2002) ter tako postala njena naslednica. Po poznejši združitvi SLS ter SKD v letu 2000 ter njuni razdružitvi je pravno nasledstvo zgodovinske stranke ostalo SLS (Fink Hafner in Krašovec 2004: 18). SLS se »v vsebinskem in organizacijskem smislu navezuje na bogato tradicijo ljudskega taborskega gibanja med leti 1860–1870, na tradicijo Krekovega krščansko-socialnega gibanja/.../« (Sl. brazde 6. 2. 1992: 7) v obliki solidarnosti, utemeljene v krščanskem etosu, v obliki združne misli in pri tem v zavzemanju za demokratično združništvo kot tudi v načelnem političnem delovanju (J. Podobnik 15. 10. 1992. 3). Navezuje se na »izhodišča Slovenske ljudske stranke, ki so poudarjala zavzemanje za narodove pravice na celem slovenskem ozemlju, načela socialne odgovornosti/.../« ter »pospeševanje kulturne rasti« naroda. Pri svojem delovanju se ravna po vrednotah, ki jih je v naši civilizaciji izoblikovala krščanska etika«. Ta »sooblikuje zavest in duhovno podobo slovenskega človeka, še posebno slovenskega kmeta/.../« (Sl. brazde 6. 2. 1992: 7). Tradicionalne vrednote, kot so dom, družina, kmetija, pošteno delo, moralna drža, zdrava kultura, »ki jih je slovenski narod od nekdaj gojil in cenil/.../«, določajo in uvrščajo stranko na desnosredinski del političnega prostora. Ohranjanje tradicionalnih vrednot ne pomeni tradicionalizma, konservativizma v negativnem pomenu besede. Stranka ni za ohranjanje zaostalosti na področju kmetijstva, izobraževanja, vzgoje (Strojin v Sl. brazdah 4. 6. 1992: 2), ampak ravno nasprotno za »ohranjanje pozitivnih vrednot/.../« ter na tem graditev napredka in socialne pravičnosti (Oman v Sl. brazdah 21. 3. 1991: 3). Napredek je možen samo ob vzpostavitvi pravne, ekološko občutljive in socialne države, s tržnim gospodarskim

sistemom in pluralizmom privatnih oblik lastnine, s posebnim poudarkom na varovanju človekovih pravic in »dostojanstva človekove osebe. (Slovenske brazde 6. 2. 1992: 7). Pomembno socialno usmeritev oziroma komponento predstavlja tudi uveljavitev in podpora združništvu, saj to »vzpostavlja socialno skladnost med posameznimi poklici in s tem preprečuje možnost nastajanja stanov z različnimi socialnimi in materialnimi položaji/.../« (J. Podobnik v Sl. brazdah 6. 2. 1992: 2; Slovenske brazde 6. 2. 1992: 8). Napredek »vključuje tudi policentrični razvoj države, s poudarkom na skladnem razvoju slovenskega podeželja«. Decentralizacijo je treba uveljaviti povsod, kjer načelo subsidiarnosti, ki ga ta predvideva, to omogoča in bo decentralizacija odločanja prispevala k večji učinkovitosti, skladnejšemu in dinamičnemu razvoju (Sl. brazde 6. 2. 1992: 7; J. Podobnik v Sl. brazdah 12. 11. 1992: 16). Poudarek je v tej zvezi usmerjen na neupravičeno in pretirano birokratizirano državo ter nasprotno oblikovanju »razvite in neodvisne lokalne samouprave na občinskem nivoju in povezovanje občin na regionalnem nivoju.« Prav tako tudi v decentralizacijo v polju gospodarstva, v odločanju o njem in gospodarskem razvoju in posledično dajanje večjega pomena stanovskim in gospodarskim zbornicam s prenašanjem »nekaterih funkcij države na ta združenja« (Sl. brazde 6. 2. 1992: 7). Vsestranski razvoj bomo dosegli s poudarjanjem, dajanjem večjega poudarka vrednotam, ki so slovenski narod ohranile, in večjim posvečanjem pozornosti tudi moralni prenovi na teh temeljih, ki so tudi temelj evropske civilizacije (M. Podobnik v Grešovnik in Hribar v Sl. brazdah 19. 1. 1995: 2).

»Ena od značilnosti razširjenega in poglobljenega programa SKZ-LS /.../« je poudarjena vloga »socialne dimenzije« oziroma izrazita prisotnost socialne komponente v celotnem programu, prevladujoča pa v njegovem socialnem delu oziroma programu (J. Podobnik v Sl. brazdah 23. 1. 1992: 2). Navedeno dejstvo izraža orientacijo stranke v prizadevanju, da mora biti slovenska država socialna država. Socialno politiko je »potrebno postaviti v osrčje političnega delovanja«, saj se ta prepleta in dopolnjuje tudi z drugimi področji delovanja države in tako omogoča skladno delovanje različnih drugih področij politike ter posledično omogoča (J. Podobnik v Sl. brazdah 22. 8. 1991: 2) »tak razvoj posameznika in družbe, ki bo omogočal ustvarjalno, harmonično in srečno skupno bivanje. Gre za kakovost bivanja, ki je celovit odsev materialne blaginje, združene z duhovno, etično in človekovo pokončnostjo« (J. Podobnik v Sl. brazdah 12. 9. 1991: 2) ter »občutljivostjo za medčloveško solidarnost« (J. Podobnik v Sl. brazdah 6. 2. 1992: 2). Pri tako imenovani kakovosti življenja »ne gre le za 'imeti', temveč tudi za 'ljubiti' in 'biti'«. Vse to ni možno »brez socialne varnosti«. Ta »v/ bistvenem dodatno omogoča in opredeljuje človekovo svobodo kot možnost samouresničevanja posameznika, ki tako vzpostavlja drugačne odnose med avtonomnim

posameznikom in družbenim okoljem« (J. Podobnik v Sl. brazdah 12. 9. 1991: 2). Za zagotavljanje minimalne socialne varnosti in za ustvarjanje ustreznih pogojev z »modernimi, strokovno neoporečnimi, predvsem pa jasnimi mehanizmi /.../« je odgovornost oziroma funkcija države. Primarno je za zagotavljanje svoje socialne varnosti in socialne varnosti svoje družine v skladu s svojimi sposobnostmi vsak posameznik odgovoren sam (J. Podobnik v Sl. brazdah 22. 8. 1991: 2), saj je »/e/dino mesto, kjer je možno nenehno uravnovešati materialno in duhovno plat stvarnosti /.../« v človekovi osebi. »V socialnem kontekstu se to dogaja v družini, prijateljstvu, delovni tovarišiji in v drugih temeljnih človeških skupinah – če se v njih ne, se nikjer. Urejeno delovanje javnih organizacij, naroda in države je lahko le odsev množičnega ravnovesja med duhovnim in materialnim v osebem življenju in v temeljnem medčloveškem sožitju. »/G/lavna notranja rezerva je ustvarjanje sistemskih dobrih pogojev za osebno oblikovanje ljudi« (Ramovš v J. Podobnik v Sl. brazdah 19. 9. 1991: 2). Na hierarhični lestvici se ob posamezniku ter državi, katere delovanje je tako vrednostno in materialno omejeno, pri udeležbi pojavi tudi striktno civilna družba s svojimi pobudami, »ki tako postane aktiven ustvarjalec socialnega in s tem tudi posredno ali neposredno drugih področij življenja« (J. Podobnik v Sl. brazdah 20. 2. 1992: 2). Civilna družba je udeležena oziroma participira pri socialnem v največji meri z izvajanjem različnih oblik dobrodelnih dejavnosti (J. Podobnik v Sl. brazdah 10. 10. 1991: 2).

Poleg načela vzajemnosti, ki sem ga izpostavil, se na socialnem področju izraža tudi druga »globalna usmeritev«, načelo solidarnosti. To se tako izraža, »čuti« kot »vrednostno izhodišče etike medčloveške solidarnosti (ki se napaja v krščanstvu) /.../« (J. Podobnik v Sl. brazdah 20. 2. 1992: 2), konkretno pa se izraža tudi v sistemu socialnega partnerstva (J. Podobnik v Sl. brazdah 23. 1. 1992: 2), z dogovorom o socialnih in drugih težavah (J. Podobnik v Sl. brazdah 24. 10. 1991: 2), ki poteka med socialnimi partnerji, predstavniki države, predstavniki različnih delojemalcev (sindikati) ter predstavniki različnih delodajalcev, ki jih zastopajo zbornice, potrebno pa bilo tudi sodelovanje kmetov (J. Podobnik v Sl. brazdah 10. 10. 1991: 3; 16. 1. 1992: 3).

Vloga družine zaseda v življenju posamezne osebe, posameznika osrednje mesto. Stanje družine se posledično odraža tudi v stanju same družbe in njenem delovanju. Družina namreč predstavlja osnovno človeško skupnost (Sl. brazde 6. 2. 1992: 9). Prostor, kjer se »oblikuje celotna človekova osebnost« (M. Podobnik v Sl. brazdah 1. 9. 1994) v »vrednostno-etični usmerjenosti, v poglobljanju vrednot, pristnih medčloveških odnosov in osebne odgovornosti« (J. Podobnik v Sl. brazdah 9. 1. 1992: 2). Če je zdrava družina, bo zdrava tudi družba. »Trdnost in varnost družine zato predstavlja osebno in družbeno odgovornost« (Sl. brazde 6.

2. 1992: 9). Slovenska družina v današnjih razmerah ni zdrava in se nahaja v krizi. Zato se mora posvetiti družini, »razreševanju njene krize« (J. Podobnik v Sl. brazdah 9. 1. 1992: 2), saj ji bo le tako zagotovljena zdrava in uspešna bodočnost (M. Podobnik v Sl. brazdah 1. 9. 1994). Predvsem je treba vzpostaviti normalne odnose med mladimi družinami in duhovnikom, jih na novo evangelizirati, da bodo pametno vzgajale svoje otroke, fante in dekleta, bodoče družine (Kalan v Nalak v Sl. brazdah 11. 4. 1991: 6) ter ustvariti razmere, ki bodo mladim omogočile, da se bodo lažje odločali za družino in jim olajšale družinsko življenje (Sl. brazde 6. 2. 1992: 10).

Mladim se je treba posvetiti že mnogo prej in jim tudi omogočiti sodelovanje pri ustvarjanju primernih razmer, pri ustvarjanju njihove bodočnosti. Treba jim je odpirati perspektive. Ustvariti takšno »družbeno in javno ozračje, ki bo preseglo razpoloženje brezperspektivnosti, apatije, duhovne in bivanjske brezcilnosti /.../« ter jim omogočiti, da se »aktivno vključijo v družbene procese«. Treba je oblikovati izobraževalni sistem, ki bo poleg družine vzgajal »mlade v samostojne in zdrave osebnosti /.../«, ki bo na vseh nivojih izobraževanja dostopen vsem ne glede na socialni položaj, študentom predvsem z zadostno količino denarnih sredstev, namenjenih za štipendije. Tistim, ki so šolanje že zaključili, pa pri reševanju problema brezposelnosti omogočiti čimprejšnjo zaposlitev oziroma pri tem dati prednost. Pri mladini je treba spodbujati tudi samoiniciativnost in omogočiti, da se v prostem času z različnimi dejavnostmi, kot so šport, kultura, medsebojna pomoč, družabna srečanja in politika, »sooblikujejo javno življenje«. Na podeželju je treba v skladu z ustvarjanjem pogojev za njegov razvoj, med katere spada tudi ohranitev poseljenosti slovenskega podeželja, mladini dati možnosti organiziranja. Nujna je »p/оновna oživitev različnih oblik društvenega življenja /.../« kot »vzpostavitev novih oblik delovanja kmečke in podeželske mladine/.../« (Sl. brazde 6. 2. 1992: 10).

Zgodovina slovenstva je neločljivo povezana s katoliško Cerkvijo. Slovenska Cerkev je imela pri njegovem ohranjanju, pri ohranjanju njegovih vrednot zelo pomembno vlogo. Mnoge vrednote slovenske kulture so zelo tesno ali celo neločljivo povezane s krščanstvom, ki je tako s svojim delovanjem omogočilo tudi njihovo ohranitev. Obstanek samo enega svetovnega nazora, enega vrednostnega sistema, ki je danes na slovenskem prisotna, a je prevladujoča. Stranka se kljub temu ne zavzema za prevlado samo ene usmeritve v javnem prostoru, ampak je v skladu s svojo strpno držo in usmeritvijo naklonjena ter spoštuje pluralizem. Zavzema se za ureditev statusa duhovniškega poklica in za »enakovredno obravnavo pri ustvarjanju materialnih pogojev za vrtce /.../« kot materialne, prostorske in časovne možnosti za versko izobraževanje (verouk) v okviru cerkve, saj ta v takšni obliki ne

spada v šole (J. Podobnik v Sl. brazdah 12. 11. 1992: 5). Cerkev, kot institucijo, je potrebno tudi pri denacionalizaciji obravnavati enako kot druge upravičence do vračila odvzetega oziroma razlaščenega premoženja (M. Podobnik v Sl. brazdah 29. 8. 1991: 2).

Spremembe preoblikovanja političnih strank so bile nujne, saj so pomenile njihov odziv na spremembe v prostoru in času oziroma drugače, vzpodbudile so jih spremembe aktualnih razmer. Te so potekale v celotnem obdobju moje obravnave, predvsem intenzivno pa po formalno zaključenem procesu demokratizacije, ko je potekal proces njihove institucionalizacije ter so bile videne oziroma so se izrazile tudi v preoblikovanju strankarske arene. SKZ-LS je bila tako kot na programskem in organizacijskem področju tudi pri aktivnostih na tem področju zelo dejavna. Sama je dajala pobude, iskala morebitne »koalicijske in druge partnerje /.../« sorodne idejne usmeritve (J. Podobnik v Sl. brazdah 10. 10. 1991: 3). »Konservativna politična usmeritev, ki jo v temeljnem opredeljuje poudarjanje tradicionalnih vrednot /.../«, je stranka izpostavljala kot osrednjo možnost pri vzpostavljanju bodočih povezav. Tu »ne gre le za politične stranke, ki imajo 'krščanski' predznak, pač pa tudi za druge, ki se uvrščajo v ta krog« (J. Podobnik v Sl. brazdah 17. 10. 1991: 3). V tem kontekstu je stranko obremenjevalo tudi morebitno intenzivno zблиževanje ali združevanje z idejno sorodnimi Slovenskimi krščanskimi demokrati, predvsem v luči prihajajočih oziroma bližajočih se volitev ob koncu leta 1992. Obstoj dveh strank, ki izhajata iz krščanskega etosa, bi namreč lahko predstavljal oviro v razvoju obeh (Prunk 1998: 210). V stranki takšni usmeritvi niso bili preveč naklonjeni, saj »gre v osnovi za dve stranki s samostojnim in izvirnim nastankom, z različnimi političnim programom, identiteto in profilom.« Z združitvijo bi se tako identiteta ene stranke v novi skupni stranki postopoma izgubila (J. Podobnik v Sl. brazde 17. 10. 1991: 3). Nasprotno so bili naklonjeni »tesnemu in konstruktivnemu sodelovanju« tako s SKD kot Socialdemokratsko stranko Slovenije (SDSS) pri vzpostavljanju vlade in izvrševanju skupnih usmeritev in ciljev ob potencialnem uspehu na volitvah (Sl. brazde 28. 5. 1992: 5). Po volitvah, ki za so bile za stranko relativno uspešne, »čeprav vse možnosti niso bile izrabljene« (M. Podobnik v Sl. brazdah 1. 7. 1993: 2) in poznejšem oblikovanju tako imenovane velike koalicije, v katero sta vstopili SKD in SDSS, je stranki v skladu z volilnim rezultatom pripadla vodilna opozicijska vloga. Ob velikih idejnih razlikah znotraj vzpostavljene velike koalicije, ki ne omogoča oblikovanja »učinkovite programske vladne koalicije,« (M. Podobnik v Sl. brazdah 1. 7. 1993: 2) ter ob »očitnem pomanjkanju vizije razvoja mlade slovenske države,« nosi takšna vloga in primerno delovanje veliko mero odgovornosti. Stranka se je zato odločila za konstruktivno delovanje, »za normalno družbenopolitično konfrontacijo različnih vrednostnih in ideoloških usmeritev« (J. Podobnik

v Sl. brazdah 17. 6. 1993: 2). V okviru priprav na lokalne in sledeče parlamentarne volitve je bil na temelju temeljitih strokovnih analiz različnih področij delovanja države kot protiutež vladnemu programu oblikovan alternativni politični program stranke. Posebna pozornost je bila namenjena stanju v gospodarstvu (v tem okviru predvsem alternativni obliki procesa privatizacije, ki je bil sprejet ob koncu leta 1992 ter odpravljanju nastalih in preprečevanju prihodnjih nepravilnosti in kršitev ter izvajanju že sprejetega zakona o denacionalizaciji; stranka je predlagala ob predvideni razdelitvi certifikatov državljanom, še dodatno razdelitev teh v korist delavcev) (J. Podobnik v Sl. brazdah 17. 6. 1993: 2; M. Podobnik v Sl. brazdah 1. 7. 1993: 2, 1. 9. 1994), »ki dobesedno kliče po alternativnih rešitvah«, kot je izpostavil Janez Podobnik, in področju oblikovanja nove, na drugačnih usmeritvah zasnovane, lokalne samouprave (v Sl. brazdah 17. 6. 1993: 2). Ta usmeritev se je izražala v predlogu stranke po ratifikaciji »evropske listine o lokalni samoupravi, ki jo je Državni zbor RS tudi ratificiral /.../« (Zagožen v Sl. brazdah 10. 9. 1998: 4). V okviru zaščite vitalnih interesov, »ki bodo zagotovili obstoj in razvoj naroda,« je bilo delovanje usmerjeno na oblikovanje ukrepov za preprečevanje hitrega zmanjševanja rojstev, na spremembo obstoječih in oblikovanje novih zakonskih predlogov na področju pridobitve slovenskega državljanstva in ohranjanju slovenske teritorialne samostojnosti in državne trdnosti kljub obstoječim ter ponavljajočim se poskusom sosednjih držav, da bi doseženo stanje in vzpostavljene razmere spremenile oziroma ogrozile (M. Podobnik v Sl. brazdah 1. 7. 1993: 2, 1. 9. 1994). Dobri, prijateljski odnosi s sosednjimi državami so vsekakor potrebni, a zahtevajo »obojestransko korektnost« (M. Podobnik v Sl. brazdah 15. 9. 1994).

Za parlamentarne volitve leta 1996 je stranka že obstoječi politični program še nekoliko poglobila, kar je pomenilo njegovo konkretizacijo oziroma operacionalizacijo nekaterih področij. Pri usmeritvah na vseh področjih je bil program oblikovan s posebno pozornostjo oziroma v luči bodočega vstopanja Slovenije v mednarodne, nadsionalne politične, gospodarske in varnostne povezave ter s tem povezano vse večjo odprtostjo, internacionalizacijo slovenskega prostora (J. Podobnik v Sl. brazdah 9. 1. 1997: 3; M. Podobnik v Sl. brazdah 24. 12. 1996: 2–3). Stranka se je v programu zavezala za »utrditev take države, ki bo ob vzpodbujanju in zagotavljanju pogojev za normalno in uspešno delovanje gospodarstva /.../« (Sl. brazde 24. 12. 1996: 4) posebno pozornost posvetila tudi motivacijskim in drugim mehanizmom, ki so potrebni za »ohranitev vsake družbe /.../, še posebej pa so pomembni za utrjevanje suverenosti in nacionalne substance številčno manjšega naroda /.../« (M. Podobnik v Sl. brazdah 24. 12. 1996: 3). Zato je bila posebna pozornost namenjena področju izobraževanja, v tem okviru mladi generaciji, ki ji je sklenila »zaradi

dolgoročnih nacionalnih interesov/.../« nameniti »večjo in bolj natančno pozornost/.../« znanosti in kulturi, ki predstavljata »temelj zdravega razvoja vsakega naroda« (Sl. brazde 24. 12. 1996: 3–4).

Slovenska šola »ne sme biti ideološko usmerjena, toda danes se kot ‘neideološki izobraževalni sistem’ povečuje sistem vzgoje in izobraževanja brez vrednot.« Treba je oblikovati takšen šolski sistem, kot je izpostavil M. Podobnik, »kjer bo imela pomembno mesto vzgoja v poštene in odgovorne ljudi in državljane« (v Sl. brazdah 11. 1. 1996: 4). Na prvem mestu mora biti cilj »vzpostaviti in oblikovati tako osebnost, ki bo sposobna graditi medsebojne odnose in ki bo znala upoštevati drugačnost med ljudmi«. Otrokom in mladostnikom je treba privzgojiti razumevanje razlike med pozitivnimi in negativnimi vrednotami, izpostaviti pozitivne vrednote resnicoljubnosti, odpuščanja, lepote, sreče, dobrote, velikodušnosti in nasprotno skušati zmanjšati porabništvo, razsipništvo in uživaško miselnost, izraženo v brezdelnosti, razuzdanosti in vdajanju različnim odvisnostim (Likovič v Sl. brazdah 19. 10. 1995: 8; Rode v Kompare Sl. brazdah 11. 6. 1998: 5). Pozornost v tem procesu mora biti usmerjena tudi na razmere v izobraževalnem okolju, na klimo v šolah. Vzpostavljeni morajo biti dobri medčloveški odnosi, zaupanje in spoštovanje med učitelji in učenci ter obratno (Likovič v Sl. brazdah 19. 10. 1995: 8). Mladim mora biti podeljena tudi nekoliko drugačna vloga. Mlade je treba upoštevati »kot enakovredne subjekte, sogovornike in sooblikovalce v vseh procesih učenja, pridobivanja in uveljavljanja znanja«. Za doseg opredeljenega je treba oblikovati šolske programe, »v katerih bosta vzgoja in izobraževanje medsebojno uravnotežena /.../«, s katerimi se bo zmanjšala nepotrebna obremenitev učencev s faktografijo na škodo kakovosti in preglednosti znanja, urediti pogoje, »ki bodo omogočili povečanje individualnosti v vzgojno-izobraževalnem procesu in omogočili pozitiven razvoj tudi nadpovprečno sposobnih učencev«. Predvsem morata svoje mesto v šolah dobiti državljanska in domovinska vzgoja, ki bi prispevali k razvijanju »zavesti o državni pripadnosti in narodni identiteti /.../«, k razvijanju in ohranjanju »zavesti lastne kulturne tradicije /.../«, »vedenj o zgodovini Slovenije in njeni kulturi /.../«. Razvijali bi »osnovne državljanske vrednote in državljansko etiko, ki temelji na načelih pluralne demokracije, nacionalne suverenosti, pravičnosti, solidarnosti in spoštovanja človekove osebnosti« (Zevnik v Sl. brazdah 22. 1. 1998: 2).

Slovensko znanstveno delovanje se že dolgo uveljavlja, »tako na področju osnovnih raziskav, ki presegajo državne meje kakor tudi z raziskavami, ki so pomembne za Slovenijo z nacionalnega vidika.« Osrednjo težavo predstavlja pomanjkanje sredstev, »premajhno vlaganje v raziskave /.../« ter njihova neustrezna porazdelitev po raziskovalnih področjih.

Zato bo potrebna analiza stanja na različnih področjih in ugotovitev, ali obstajajo možnosti komercialne uporabe, trženja »rezultatov raziskav«. Področja, »ki so nepogrešljiva za ohranjanje samobitnosti in kulturne reprezentativnosti slovenskega naroda, kot so raziskave slovenskega jezika, zgodovine, ljudske kulture itd.,« pa materialno dodatno podpreti. Vzgojiti in izoblikovati večje število mlajših raziskovalcev in jim omogočiti pridobivanje mednarodnih izkušenj ter tako postopno zabrisati »zaprtost polpretekle dobe«.

Čeprav v današnjem času v veliki meri že samo politika, znanost in šolstvo »določajo splošni kulturni utrip nekega naroda, so vse bistveno v slovenski kulturi v preteklem tisočletju izoblikovale duhovne vrednote krščanskega etosa«. Zato se je treba osredotočiti, kot poudarja stranka, na »njihovo ohranjanje, kar pomeni vzdrževanje oblik ljudske kulture, razvoj in omogočanje vseh vrst umetnosti in kulturnih dejanj, predvsem pa skrb za razvoj svobodne individualne misli /.../« ter »varstva humanih in demokratičnih odnosov v družbi.« V ta namen pa bo treba izvesti nekatere sistemske spremembe v obliki organizacijskih in zakonskih preoblikovanj (Sl. brazde 24. 12. 1996: 3).

O vstopu Slovenije v mednarodne povezave je stranka zavzela stališče oziroma usmeritev že ob svoji ustanovitvi, ko se je jasno opredelila oziroma zahtevala »odločno približevanje Slovenije Evropi in Natu« (Zagožen v Sl. brazdah 21. 11.1996: 3). Ob približevanju je izpostavila, da »nam te povezave lahko prinesejo več dobrih kot slabih posledic le, če bomo dobro pripravljene /.../« (M. Podobnik v Sl. brazdah 15. 5. 1997: 3), kar pomeni opredeliti »svojo nacionalno vizijo /.../« (J. Podobnik v Sl. brazdah 9. 1. 1997: 3) ter določili cilje, ki jih želimo doseči (M. Podobnik v Sl. brazdah 24. 12. 1996: 2–3). »N/a osnovi izkušenj že vključenih držav/.../« bo treba oblikovati »svojo lastno pristopno strategijo /.../« ter si »zagotoviti status partnerja, ki se dogovarja o pogojih vključevanja.« Izboriti si moramo možnost sprejema celovite zaščitne zakonodaje, ki nam bo omogočila ohranitev elementov naše nacionalne identitete. »Č/e bomo pristali na status prišleka, ki je potisnjen pred zid in lahko le poslušna in uboga, bomo tak ali še slabši status tudi obdržali (M. Podobnik v Sl. brazdah 15. 5. 1997: 3).

Volitve so bile za Slovensko ljudsko stranko kot za idejnopolitično pomladno usmeritev v celoti veliko uspešnejše v primerjavi s predhodnimi. SLS je po volilnem izidu zaostala za liberalnimi demokrati, stranke slovenske pomladi pa so skupno pridobile večino glasov in so tako legitimno pričakovale, da jim bo podana možnost za oblikovanje vladne koalicije (Zagožen v Sl. brazdah 21. 11. 1996: 3; Prunk 2005: 288). Koalicija političnih strank, »katerih poreklo je avtentično demokratičnega izvora /.../ ter katerih »skupni imenovalec« predstavljajo interesi in hotenja po demokratični preobrazbi »slovenske družbe« in po njenem

suverenem uveljavljanju v svetu, bi po mnenju dr. Zagožna, omogočila drugačno, »bolj uravnoteženo bodočnost Slovenije. /P/olitične opcije kontinuitete/.../«, so namreč, »preveč obremenjene s strankarskimi in osebnimi interesi, da bi jim lahko zaupali vodenje koalicijske vlade«. Dokaz za to je predhodna koalicija, »velika koalicija predhodnega mandata /.../« z zaostrovanjem problemov, s slabo dogovorjenimi rešitvami in s slabo usklajenimi rešitvami ter končno s stopnjevano politično polarizacijo in kot izrazom njenega skrajnega političnega dometa »slaba pogajalska izhodišča za varovanje nacionalnih strateških interesov /.../« in t. i. španski sporazum oziroma kompromis, ki bo imel hude in daljnosežne posledice za »vso Slovenijo in vse njene prebivalce. /O/b vstopanju v svet«, si ne moremo »privoščiti politične povprečnosti in razklanosti /.../«, saj bi ta državo ključno oslabila. Treba je »bolj pogumno, uravnoteženo, stabilno, povezovalno in s prejšnjim režimom manj obremenjeno vodstvo države.« Zato se stranka zavzema in predlaga oblikovanje potencialno državotvorne in stabilne koalicije skupaj z LDS, čeprav bi bila koalicija pomladnih strank veliko bolje medsebojno uigrana in kakovostna (Zagožen v Sl. brazdah 21. 11. 1996: 3). Mandat za oblikovanje nove vladne koalicije je pripadel stranki s pridobljeno relativno večino glasov na volitvah. Potrjevanje samega mandatarja kot tudi oblikovanje koalicije je spremljalo kar nekaj zapletov in težav, ki so politično polarizacijo, poglobljanje političnih razlik še povečevale. Med številnimi potencialnimi možnostmi nove vlade se je izpostavila tudi tako imenovana vlada narodne enotnosti, sicer že izpostavljena s strani pomladnega tabora strank, ki jim jo je predlagal dr. Drnovšek (Sl. brazde 23. 1. 1997: 2; Prunk 2005: 290). Ponujena oblika političnega sodelovanja pri upravljanju države za »grozd strank« (Fink Hafner, Krašovec 2004: 23) v predloženi formi ni bila sprejemljiva, saj ni predstavljala, ni temeljila »na konceptu vlade narodne enotnosti /.../«, ker ni upoštevala volilnih rezultatov in je postavljala »Liberalno demokracijo Slovenije v izrazito boljši položaj« kot tudi ni upoštevala »moralnih, programskih in splošnih demokratičnih izhodišč« (Podobnik, Janša, Peterle v Sl. brazdah 23. 1. 1997: 2). Po nadaljnjih različnih poskusih drugačnih vladnih form je postajal vse realnejši pristop SLS, ki se je implicitno nakazoval že pred volitvami (Prunk 2005: 288, 290). Stranka se je, kot je opredelila, za samostojen vstop v vlado kljub predhodnim drugačnim opredelitvam odločila, ker želi graditi mostove in v skladu s svojo široko, ljudsko usmeritvijo preseči stanje delitve na dva bloka, ki jo državljani odločno zavračajo. Vstop v koalicijo predstavlja tudi »sprejemanje politične stvarnosti /.../«, saj predstavlja LDS najmočnejšo stranko. Stranka bo tako z vstopom lahko ublažila negativne ukrepe, ki bi bili brez sodelovanja SLS »gotovo« brezobzirno sprejeti. Uveljavila bo del svojega programa, svoje cilje, ki jih lahko uresniči samo kot vladna stranka, kar je »bolje kot brezplodno čakanje v

opoziciji,« vlada v senci pa bi predstavljala »le slabo tolažbo.« Pogoji je čim boljše programska uskladitev, saj stranka ne želi iti v vlado samo zato, da bi bila zraven, temveč zato, da bi lahko izvajala svoj program. Ko gre za vitalne strankine interese, je treba upoštevati strankin program (M. Podobnik v Nabernik v Sl. brazdah 20. 2. 1997: 2). Zelo pomembno vlogo v programu ima še vedno tudi kmetijstvo. Slovensko kmetijstvo je danes že »v tako kritičnem položaju, da je vprašanje /.../«, če lahko »prenese« še en mandat »vladavine liberalne demokracije« ter naše neudeležbe. »Slovenski kmet nima, razen SLS, nobenega političnega partnerja, ki bi se zavzemal za njegove interese« (Nabernik v Sl. brazdah 20. 2. 1997: 2).

V svojem delovanju je bila stranka v tem obdobju zelo aktivna, saj je dejansko želela v čim večji meri izpolniti dane obljube in svoj program, zaradi česar je mnogokrat prišla v konflikt s koalicijskimi partnerji in tudi delovala proti lastni koaliciji (Prunk 2005: 291, 292). »Skleniti je morala številne kompromise, a vsakršen kompromis tudi v politiki ni možen, saj morajo tudi politične odločitve temeljiti na trajnih vrednotah,« kot je izpostavil dr. Zagožen (v Sl. brazdah 14. 5. 1998: 3). Dosegla je veliko, a tudi ne vsega, kar si je zastavila. Na področju znanstvenega in raziskovalnega dela je izposlovala več denarja v državnem proračunu za znanstvenoraziskovalno delo in »bolj sistematično in zanesljivo financiranje institucionalne raziskovalne sfere« (Prunk 2005: 291). Osrednjega pomena za ureditev in relativno normalizacijo razmer na področju slovenskega kmetijstva in tudi za samo stranko, saj je uresničitev navedenega cilja predstavljala eno izmed temeljnih točk strankinega programa, je predstavljala ustanovitev sicer »izredno privilegirane in od države podpirane kmetijsko-gozdarske zbornice,« ki je bila po številnih zapletih oblikovana leta 1999 (Potočnik, Smrkolj v Sl. brazdah 29. 4. 1999: 3, 4; Prunk 2005: 291). Posebnega pomena za nadaljevanje reforme in razvoja lokalne samouprave, ter tako uresničitve še ene izmed strankinih temeljnih usmeritev, je predstavljala pridobitev ministrstva za lokalno samoupravo (J. Podobnik v Sl. brazdah 24. 10. 1996: 3; Kuhar v Sl. brazdah 3. 4. 1997: 4). Takšna politika in delovanje stranke lahko stranko pripeljeta na naslednjih volitvah še do boljšega volilnega rezultata. »Do možnosti, da se SLS uveljavi kot najmočnejša politična stranka. Ta možnost lahko Sloveniji prinese politično pomlad. Vstop v koalicijo pomeni prvi korak na tej poti« (Nabernik v Sl. brazdah 20. 2. 1997: 2). Nadaljnji korak na poti do zmage na volitvah in uvedbe občutnih političnih sprememb je bilo oblikovanje enotne sredinske konservativne politične stranke, združitve z SKD. Oblikovanje takšne stranke je vzpodbudilo prizadevanje pomladnih strank za spremembo volilnega sistema in njegovo preoblikovanje v večinskega v obdobju pred volitvami, intenzivneje pa po njih (Prunk 2005: 282–284, 289–290; J. Podobnik v Faletič v Sl.

brazdah 16. 3. 2000: 2). Nova politična stranka je po mnenju Janeza Podobnika potrebna, ker bo »na povsem nov način »zdinamizirala« slovenski politični prostor«. Kot programsko in politično nov subjekt, a s prednostmi tako ene kot druge stranke svoje predhodnice bo lahko takoj »vstopil« v ospredje političnega boja za prevlado v političnem prostoru, hkrati pa lahko »uspešno gradil politična in programska zavezništva s programsko sorodnimi strankami, še posebej z SDS« (v Faletič v Sl. brazdah 16. 3. 2000: 2). Ustanovitev skupne stranke naj bi predstavljala korak naprej, a kot je izpostavila Berta Golob, dolgoletna članica stranke, se stranka že po volitvah in vstopu v vlado ni nadalje razvijala, ampak »se je ponovno skrčila nazaj na Kmečko zvezo,« kar je vidno predvsem pri delovanju osrednjih strankinih organov, glavnega in izvršilnega odbora (Golob 22. 4. 1999: 7). V dosedanji predstavitvi sem nekoliko splošneje predstavil strankine usmeritve in njihovo spreminjanje, v prihodnjih dveh razdelkih pa se bom podrobneje posvetil analizi dveh izmed njih, in sicer uveljavljanju načela subsidiarnosti in vlogi mladine oziroma mlade generacije.

6. 1. 1 Načelo subsidiarnosti

Načelo subsidiarnosti se je odražalo v ideji najširše lokalne samouprave in s tem opredelitvi odnosov med državo in temeljnimi lokalnimi samoupravnimi skupnostmi, v klasičnem, izvirnem združnem konceptu in v oblikovanju raznovrstnega zborničnega sistema (kar sem predhodno že poudaril).

Pri urejanju področja lokalne samouprave se izpostavlja vprašanje demokracije, vprašanje »demokracije posameznika in skupnosti, v katero se posamezniki vključujejo.« S tem pa tudi oblika odnosa med državo in skupnostjo, med državo in njenimi državljani ter obratno. SLS se je že od samega začetka zavzemala za vzpostavitev primerne ravnotežja med delovanjem države in njenih organov, katerih značilnost je poleg prisilnega delovanja predvsem delovanje v službi državljanov, ter območji, kjer ljudje sami upravljajo in se centralna oblast decentralizira. S tem se oblikuje, uveljavlja in razvija prava demokracija, ki kot taka predstavlja »temelj demokratičnega sistema«, saj imajo ljudje tako več možnosti za neposredno sodelovanje in jim je hkrati prepuščena samoiniciativa in skrb za reševanje krajevnih zadev, problemov, s katerimi se srečujejo pri vsakdanjem življenju (Okoliš 24. 9. 1992: 2).

A pretirana decentralizacija oziroma prenos pristojnosti z države na lokalne skupnosti, krepitev krajevnih pristojnosti na račun države, lahko vodi tudi v partikularizem in posledično v razkroj. Obstaja možnost obratnega procesa, procesa širjenja države in posledično

izgubljanja funkcij oziroma krčenja prostora delovanja lokalnih skupnosti. Potrebna je torej jasna opredelitev funkcij države na eni strani, področij, kjer je njeno delovanje zaželeno, in pristojnosti lokalnih skupnosti, področij, kjer naj njena roka ne posega, na drugi (Okoliš 24. 9. 1992: 2). Področja, »ki jih lahko občina ureja boljše, cenejše in v večjo korist občanov /.../«, kot to počne država, so namreč številna (Zagožen v Sl. brazdah 10. 9. 1998: 4). Od področja varstva in urejanja okolja, kar vključuje infrastrukturne objekte, do socialne politike (organiziranje otroškega varstva, skrbi za starejše občane, zdravstvene pomoči in nege), prometa in zvez ter kmetijstva, ribolova in turizma, predvsem pa možnosti za oblikovanje novih delovnih mest (Zagožen v Sl. brazdah 10. 9. 1998: 4; Grafenauer v Kuhar v Sl. brazdah 3. 4. 1997: 4). Za zavarovanje teh pristojnosti je treba oblikovati tudi večjo teritorialno enoto med občino in državo, v obliki regije, »kjer pod isto streho občine izražajo svoje skupne potrebe/.../«. Ta bo s svojim obstojem uravnotežila pritisk centra na podeželje ter na svobodo državljanov in jim omogočila svobodno delovanje (Okoliš 24. 9. 1992: 2).

Pri oblikovanju novega gospodarskega sistema, ki naj temelji »na novih lastninskih razmerjih /.../ in ki naj bo učinkovit in sposoben za gospodarsko tekmo z gospodarstvi razvitih dežel v naši evropski soseščini /.../« (Zagožen v Sl. brazdah 21. 2. 1991: 12) je treba poleg spodbujanja podjetništva, kot je izpostavil Frelih, najti ustrezno mesto tudi za zadružništvo (Frelih v Hegeduš v Sl. brazdah 29. 8. 1991: 3), ga obnoviti na njegovih izvirnih temeljih, v obliki, kot ga je organiziral Janez E. Krek. Podjetništvo namreč s svojo usmerjenostjo »k dobičku in monopolu povzroča socialna protislovja, zadružništvo /.../« (Toplak v Sl. brazdah 10. 1. 1991: 6) pa s svojimi temeljnimi značilnostmi gospodarsko učinkovite in demokratične gospodarske oblike (M. Podobnik v Sl. brazdah, 2. 7. 1992: 3) »deluje kot socialni stabilizator« (Toplak v Sl. brazdah 10. 1. 1991: 6), saj »omogoča enakomerno porazdelitev dobička v reproverigi /.../« ter »odpravlja socialne razlike /.../«, ki jih s svojimi metodami »sproža primitivna liberalna ekonomija« (M. H. v Sl. brazdah 19. 9. 1991: 2). V prvem obdobju do leta 1992 so si prizadevali za obnovitev ali preoblikovanje vseh vrst oziroma oblik zadrug od potrošniških (nabavno-prodajnih), obrtnih, stanovanjskih ter raznih oblik predelovalnih kot tudi »na zadružni podlagi zasnovane hranilno-kreditne službe« (Toplak v Sl. brazdah 10. 1. 1991: 6). Poudarek je bil kljub temu predvsem na kmetijskih. Kmetijske zadruge so bile tudi nadalje opredeljene kot pomemben način »vključevanja kmetov v učinkovito tržno gospodarstvo /.../« (Sl. brazde 6. 2. 1992: 8).

Zadruge predstavljajo samostojne samoupravne organizacije zadružnikov, ki se razlikuje od socialističnega samoupravljanja. Njihov osnovni namen je pospeševanje gospodarskih koristi članov oziroma zadružnikov, z njihovim medsebojnim gospodarskim sodelovanjem v okviru

samih zadrug (Zagožen v Sl. brazdah 7. 2. 1991: 11; But, Frelih v Sl. brazdah 21. 12. 1995: 5). Zadružniki svojo temeljno korist sodelovanja z zadrugo tako »uresničujejo skozi poslovno sodelovanje z zadrugo. S tem je članstvo omejeno samo na tiste fizične osebe, ki opravljajo tako gospodarsko dejavnost, da je njihov interes za včlanjenje v zadrugo izkazan.« Tako obrtnik ne more postati član kmetijske zadruge ali kmet obrtniške, »razen če se ne ukvarja tudi z obrtjo« (Zagožen v Sl. brazdah 7. 2. 1991: 11). Pri tem je še treba izpostaviti, da posameznik enako, kot lahko prostovoljno vstopi v zadrugo, pod navedenim pogojem in ob hkratnem plačilu predpisane višine in števila deležev (Avsec v Sl. brazdah 24. 10. 1991: 2) (ki pa mora biti dovolj nizka, da omogoča vstop šibkejšim kmetom, obrtnikom, potrošnikom ali graditeljem) (Frelih v Hegeduš v Sl. brazdah 29. 8. 1991: 3) ter z zadružnimi pravili določenimi dodatnimi pogoji – prebivališče na določenem območju in podobno, lahko prostovoljno tudi izstopi. Govorimo o prostovoljnem članstvu oziroma o t. i. »odprtih zadružnih vratih tako navznoter (za sprejem novih članov) kot navzven (za izstop iz zadruge)« (Avsec v Sl. brazdah 24. 10. 1991: 2). Sodelovanje med zadrugo in njenimi člani pa »mora temeljiti na načelu enakopravnosti. Ob enakih pogojih mora zadruga poslovati s člani enako in pri tem ne sme dajati posameznemu zadružniku ali celo tretji osebi /.../«, s katero sodeluje oziroma posluje, prednosti »na račun drugih članov«. Hkrati pa je tudi član dolžan »upoštevati koristi drugih članov in omejene gospodarske zmogljivosti zadruge/.../« (Avsec v Sl. brazdah, 10. 10. 1991: 2) »Članstvo je povezano tudi s poslovnim rizikom.« Zadruga mora namreč v poslovnem prometu jamčiti »z vsem svojim premoženjem /.../« V primeru likvidacije, če to ne zadostuje, pa omejeno s svojim lastnim premoženjem jamčijo člani sami (Zagožen v Sl. brazdah 7. 2. 1991: 11). Člani zadruge so posledično hkrati njeni poslovni partnerji ter njeni lastniki in »upravljavci zadružnega poslovnega obrata«. Zato so upravičeni tudi do razdelitve dohodka »po obsegu poslovanja/.../« oziroma v predelovalnih zadrugah do udeležbe »pri dodatni vrednosti, ki je rezultat /.../« predelave (But, Frelih v Sl. brazdah 21. 12. 1995: 5), če se člani ne odločijo za preusmeritev sredstev v sklade (Zagožen v Sl. brazdah 7. 2. 1991: 11).

Samoupravni značaj zadruge se najbolj jasno odraža v pristojnostih njenega temeljnega dokumenta, zadružnih pravil, ki jih zadružniki sprejmejo na ustanovnem občnem zboru kot del akta o ustanovitvi, v katerih opredelijo osnovne značilnosti svoje zadruge (Avsec v Sl. brazdah 17. 10. 1991: 2) ter v samem načinu oziroma ureditvi upravljanja zadruge. Zakon o zadrugah tako določa osnovne usmeritve, kot so obvezni organi, ki jih mora imeti vsaka zadruga – občni zbor, nadzorni odbor in predsednika, številna vprašanja pa so bodisi prepuščena zadružnim pravilom bodisi jih ta urejajo poleg oziroma skupaj z zakonom (Avsec v Sl. brazdah 10. 10. 1991: 2; Čeferin v Sl. brazdah, 31. 10. 1991: 2). Zadružnim pravilom je

tako prepuščena določitev, da ima zadruga poleg omenjenih obveznih organov še upravni odbor, direktorja in morebitne druge organe. Poleg tega pravila opredelijo tudi delovno področje organov zadruga, »odpoklic in mandatno dobo predsednika in drugih organov zadruga« ter lahko določijo, »da ima na določeni podlagi posamezen član zadruga ali predstavnik pravico ne samo do enega temveč do več glasov« (Čeferin v Sl. brazdah 31. 10. 1991: 2). Občni zbor je, kot sem navedel zgoraj, »obvezni organ vsake zadruga /.../« (Čeferin v Sl. brazdah 5. 12. 1991: 3) ter tudi njen najvišji in »najpomembnejši organ, ki ga sestavljajo vsi člani ali predstavniki, ki so jih izvolili vsi člani« (Avsec v Sl. brazdah 10. 10. 1991: 2). Ima zelo široke izključne pristojnosti, odloča pa lahko »tudi o drugih vprašanjih, ki jih določajo zadružna pravila/.../« ter »o vprašanjih, ki niso v pristojnosti drugih organov zadruga«. V njegovi izključni pristojnosti je tako »sklepanje o spremembah in dopolnitvah zadružnih pravil. Prva pravila sprejema ustanovni občni zbor, vse nadaljnje spremembe pa redni ali izredni občni zbor.« V njegovi pristojnosti je tudi sprejemanje letnega obračuna poslovanja in odločanje o morebitni uporabi presežka oziroma »o poravnavi zgube«. Zbor odloča o izvolitvi in odpoklicu »predsednika zadruga, članov upravnega in nadzornega odbora oz. preglednika«, kot o »oprostitvi njihove odgovornosti oz. če so odgovorni za škodo, o vložitvi tožbe zoper krivce /.../«. V zvezi s tem občni zbor izključno odloča tudi o izključitvi člana nadzornega odbora, o »odpoklicu člana upravnega ali nadzornega odbora kot tudi direktorja/.../« pa le »če je odbornika oz. direktorja izvolil občni zbor/.../«, saj njegova izključna pravica ni volitev direktorja. Končno so to tudi statusne spremembe in izdaja vrednostnih papirje zadruga (Čeferin v Sl. brazdah 5. 12. 1991: 3). V naslednjem razdelku bom podrobneje opredelil še vlogo mladine.

6. 1. 2 Vloga mladine v SLS

Primarno je bila mladina oziroma mlada generacija v Slovenski ljudski stranki organizirana v Zvezi slovenske kmečke mladine (ZSKM). Ustanovljena je bila skupaj s SKZ, torej 12. maja 1988, v okviru katere je tudi delovala. Predstavljala je zametek političnega podmladka prav tako zametka politične stranke in se je kot taka tudi od same ustanovitve »intenzivno vključevala v proces demokratizacije s poudarkom na povezavi interesov podeželja. Z zmago demokratične opozicije /.../ na volitvah pa so bili ustvarjeni tudi pogoji za normalno delovanje (Sl. brazde 1. 8. 1991: 8). Usmeritev ZSKM se je izrazila tudi v njenem prvem projektu (projektno delovanje, s katerim so opozarjali na določene pomanjkljivosti na raznih področjih ter jih skušali odpraviti, je ostalo značilen način njihovega delovanja tudi nadalje),

imenovanem Vrnimo življenje v slovenske vasi. S projektom sta želeli stranka, njena mladina in strankin časnik opozoriti na neugodne razmere na podeželju, predvsem na njegovo demografsko ogroženost, na njegovo praznjenje in izgubljanje identitete podeželja ter jih skušali izboljšati oziroma zmanjšati učinke navedenega (Sl. brazde 21. 2. 1991: 4; Sl. brazde 7. 3. 1991: 6; Sl. brazde 1. 8. 1991: 8). V različnih podeželskih krajih in vaseh so organizirali kulturna in izobraževalna srečanja ter raznovrstne akcije, katerih namen je bil vnovična »oživitev starodavnih narodnih običajev, temelječih na krščanskem izročilu,« ter »vrnitev ugleda kmečkih poklicev in krepitev položaja družinskih kmetij na račun preživetih družbenih posestev.« Poleg aktivnega sodelovanja pri projektu so bili aktivno udeleženi tudi »pri dvigu ravni in organiziranosti kmetijskega šolstva« (Sl. brazde 1. 8. 1991: 8).

Naslednji korak v razvoju organiziranega delovanja mladine je predstavljal kongres zveze sredi leta 1992, na katerem je ta razširila področje svojega delovanja in spremenila svojo vlogo, saj se je iz obstoječe zveze kmečke mladine, ki je opravljala vlogo strankinega podmladka, preoblikovala v zvezo celotne podeželske mladine oziroma v množično gibanje kmečke in podeželske mladine (ZSPM) v samostojno nepolitično organizacijo, ki pa je kljub temu ohranila tesne vezi in odnos sodelovanja s samo politično stranko (M. Podobnik v Sl. brazdah 28. 5. 1992: 4; ZSKM v Sl. brazdah 11. 6. 1992: 2; Goličnik v Sl. brazdah 3. 2. 1994: 4). Spremembe so se izrazile tudi v vsebinskih in organizacijskih prilagoditvah. V zvezi, ki je združevala številna društva in aktive, so ustanovili tudi gibanje, imenovano Mladi s podeželja, ki je predstavljal osrednji del njenega bodočega delovanja (S. B. v Sl. brazdah 18. 6. 1992: 5). Namen oblikovanja gibanja je bil nadaljevanje že omenjenega projekta oziroma akcije Vrnimo življenje v slovenske vasi in kot tako »želi povezati vse mlade, ki živijo in delajo na podeželju, pa tudi tiste, ki s podeželja izhajajo in se čutijo z njim povezane«. Gibanje je bilo usmerjeno zelo široko, saj je bil njegov namen spodbujati mladino za delovanje na zelo različnih področjih »od ohranjanja vaškega izročila /.../« do sodelovanja pri raznovrstnih dejavnostih »strokovnih, kulturnih, športnih /.../« ter aktivnostih bolj družabnega značaja (S. B. v Sl. brazdah 18. 6. 1992: 5).

Z razvojem in preoblikovanjem stranke, del katerega je zgoraj navedeno preoblikovanje, je bila kot del palete različnih zvez oblikovana tudi Mladinska zveza (MZ), na začetku leta 1994, ki je prevzela vlogo neposrednega nosilca strankine prihodnosti, podmladka (Goličnik v Sl. brazdah 3. 2. 1994: 4), saj je »/s/tranka brez mladine kot drevo brez korenin« (Visenjak v Hribar v Sl. brazdah 15. 4. 1999: 16). Namen ustanovitve zveze je bil prvenstveno povezovanje in druženje mladih z namenom njihovega osveščanja in skupnega opozarjanja na težave mladine in njihovega razreševanja ter dejavnega sodelovanja pri tem (Sl. brazde 8. 7.

1993: 2; Kadunc v Rijavec v Sl. brazdah 17. 2. 1994: 4). Zveza je tako bodisi samostojno ali v sodelovanju s stranko oblikovala in izvajala številne projekte v obliki seminarjev, akcij ali pa je slednji samo posredovala predloge in morebitne rešitve v odvisnosti od vrste problematike ter vrste projekta (Kadunc v Rijavec v Sl. brazdah 17. 2. 1994: 4). V okviru osveščanja o pomembnosti zavedanja slovenstva in njegove ohranitve je bil izveden projekt Slovenec sem, s katerim so želeli »poudariti pozitiven pomen slovenske narodne zavesti, navezanosti na slovenski jezik in slovensko kulturo«. V ta namen so izpostavili nekatere ukrepe, kot so spodbujanje pozitivnega odnosa do vrednost slovenstva na vseh ravneh vzgoje in izobraževanja, »zagotavljanje ustreznih pogojev in predvsem perspektiv mladim za življenje na podeželju in v vseh drugih okoljih /.../« ter ureditev obstoječega stanja na področju zakonodaje, povezane z državljanstvom. Pri reševanju brezposelnosti mladih so izvedli projekt aktivnega iskanja zaposlitve, katerega cilj je bil mladim predstaviti perspektivna področja zaposlovanja in jih s seminarji izobraziti za kompetentnega iskalca zaposlitve in tako pregnati vzdušje brezizhodnosti ter malodušja (Oman v Sl. brazdah 3. 2. 1994: 4). Z namenom popestritve družabnega življenja mladih in skupnega druženja so po podružnicah, med katerimi so bile najbolj razvite štajerske, organizirali tudi raznovrstne dejavnosti oziroma dejavnosti kulturne (pevski zbor), športne (nogometna liga, gasilska društva) in družabne usmeritve. (Slovenske brazde 8. 7. 1993: 2; Kadunc v Rijavec v Sl. brazdah 17. 2. 1994: 4) Izdajali so tudi časopis, sprva po podružnicah, s samo konsolidacijo ob koncu 90., ko je prišlo tudi do spremembe imena v Mlade SLS, pa tudi skupnega, imenovanega Karakter (Peršuh v Sl. brazdah 8. 8. 1996: 3).

6. 2 Zaključek

Čas 80. in 90. let 20. stoletja je v večini držav srednje in vzhodne Evrope predstavljal čas radikalnih, temeljnih in globokih političnih, socialnih in ekonomskih sprememb. Od sredine 80. let dalje se je namreč začel postopoma odvijati proces liberalizacije in demokratizacije, ki se je v svoji prvi fazi, fazi tranzicije na prehodu med desetletjema ter ob začetku naslednjega desetletja, 90. let, dosegel svoj cilj prehoda. Ta se je odvil bodisi v obliki kompromisa med pozicijskimi in opozicijskimi političnimi elitami in relativno mirno bodisi z nasilnim zlomom oziroma prelomom z do tedaj obstoječimi avtoritarnimi ali totalitarnimi političnimi režimi ter oblikovanjem demokratičnih temeljev nove ureditve. Konsolidacija, s katero se je nato nadaljeval proces demokratizacije skozi 90. leta, je bila zaznamovana z vzpostavljanjem, utrjevanjem, razvojem demokratičnih načel in institucij ter s postopnim umikanjem nekdanjih

vzorcev razmišljanja in delovanja na vseh področjih življenja ter tako iskanja novega ravnotežja med antagonističnima sferama javnega in zasebnega, med državo in civilno družbo.

Procesi sprememb niso potekali povsod enako oziroma v enaki obliki, povsod so bili sicer vzpodbujeni s strani zunanjih dejavnikov, a njihov notranji potek, oblika prehoda je bila povezana z razmerami oziroma notranjimi dejavniki ter se je posledično v svojem poteku lahko tudi spreminjala. V posameznih državah so zavzele različne prevladujoče oblike, ki so imele značilnosti tudi drugih oblik in so se posledično lahko medsebojno glede na posamezno družbo tudi zelo razlikovale. Oblike družbenopolitičnih sistemov ob nastopu procesa liberalizacije in demokratizacije so namreč imele vpliv na obliko tranzicije oziroma na njegove značilnosti ter na usmeritve oziroma potek prihodnjega, nadaljnjega razvoja.

Slovenija se je od držav, ki so bile del demokratizacijskega procesa, po svojih značilnostih, po izhodiščih ob nastopu procesa sprememb nekoliko razlikovala. V Jugoslaviji in v njenem okviru v Sloveniji je bila vzpostavljena drugačna oblika socializma, samoupravni socializem, ki naj bi s svojimi posebnostmi uvedbe delegatov, delegatskega sistema, na vseh ravneh upravljanja ljudi bolj vpletel v odločanje in spodbujal njihovo delovanje. Politično odločanje naj bi v tej obliki bolj približal ljudem in obratno ter tako predstavljal vmesno obliko med parlamentarno demokracijo in tršo obliko socialistične ureditve. Med začetne razlike bi lahko opredelili tudi njeno federativnost, večnacionalno sestavo in vlogo, ki jo je imela v državi vseobsegajoča ideologija. Ideologija je tako v SZ tudi v Jugoslaviji določala njene geografske meje in predstavljala temelj obstoja, legitimnosti in integracije v takšni obliki. S pešanjem oziroma izgubljanjem njene legitimnosti so bile ponujene možnosti lažjega sprva postopnega, a vse bolj tudi intenzivnega delovanja in prevzemanja vodilne vloge pri uveljavljanju drugačnih pogledov na prihodnjo ureditev ter hkratne lažje in hitrejše oblikovanje novih držav.

Opozicijsko intelektualno in študentsko alternativno delovanje je bilo primarno usmerjeno na kulturnem in umetniškem področju. Od sredine desetletja, s spremembami in bolj liberalnimi ter demokratičnimi pogledi tudi pri oblastni vladajoči koaliciji, ki je postajala tudi znotraj bolj neenotna, pa se je posledično začela oblikovati tudi politična opozicija. Ob pomanjkanju radikalnejših sprememb, predvsem pri reševanju nacionalnega vprašanja, je politična opozicija začela prevzemati pobudo od leta 1987. Z oblikovanjem jasnih in konkretnih političnih usmeritev ter organizacijskim napredovanjem je silila tudi pozicijsko koalicijo k intenzivnejšemu delovanju ter predvsem k sprejemanju kompromisnih rešitev in h končnemu sestopu z oblasti.

Ideološke razlike, ki so zaznamovale obdobje nadaljnje demokratizacije v 90. letih in so imele pomemben vpliv na vzpostavljanje nove ureditve, so se izrazile že pri procesu oblikovanja temeljev nove demokratične ureditve, pri oblikovanju ustave. Oblikovala se je delitev med liberalnejšimi in konservativnejšimi usmeritvami, ki so se nato po njenem sprejetju ter tako formalno zaključeni demokratizaciji, tranziciji izražale v procesu preoblikovanja strankarske arene in ob prihodnjih volitvah, ko sta se vzpostavila predvsem dva tako imenovana tabora strank, levosredinskih in desnosredinskih strank po volitvah v letih 1996 in 2000, po volitvah leta 1992 pa tudi tretji, poleg liberalnega in klerikalnega še socialdemokratski.

Slovensko ljudsko stranko bi v skladu z njeno ideološko in vrednostno usmeritvijo lahko opredelili kot konservativno stranko, ki je utemeljena na krščanskemu etosu, tradiciji predvojne SLS in tradicionalnih vrednotah slovenskega naroda ter slovenskem kmečkem človeku, ki najpristnejše izraža oziroma uteleša navedene vrednosti. Stranka svoje izvirne ideologije in na njej utemeljenih usmeritev in ciljev ni zastopala v njihovi izvornosti, saj je v poteku svojega razvoja začela širiti svoj profil, se vsebinsko poglobljati in s tem prilagajati ter hkrati oddaljevati od svoje izvornosti.

SLS je bila ustanovljena leta 1988 kot SKZ, stanovska politična organizacija slovenskih kmetov. Oblikovana je bila z namenom aktivnega poseganja na področje oblikovanja kmetijske politike, izboljšanja položaja do tedaj zapostavljenega kmečkega prebivalstva, predvsem pa v skladu z zgodovinskim dogajanjem, zaradi aktivnega udejstvovanja v demokratičnem procesu. Sprva so se oprijeli bolj sindikalnih metod boja, a za doseg višjega skupnega cilja vzpostavitve nacionalne države in oblikovanja demokratične ureditve, so bile potrebne politične metode. Leta 1989 se je zveza, ko je bilo to formalno mogoče, preoblikovala v politično stranko. Kot del koalicije DEMOS je stranka nastopila na volitvah leta 1990 in postala del oblastne politične elite. Ob koncu omenjenega leta je stranka začela proces svojega preoblikovanja. Z namenom prilagoditve spremenjenim razmeram, delovanju v strankarski areni, ohranitve in nadaljnjega razvoja je stranka spremenila statut, prilagodila svoj program in dopolnila svoje ime v SKZ-LS. Prilagoditve so izražale strankino usmeritev v oblikovanje ljudske stranke in k delovanju, ki naj bi bilo bolj uravnoteženo med strankarsko in stanovsko usmeritvijo, ki je še vedno predstavljala temelj organizacije. Navedeno dejstvo se je odražalo tudi pri njenem delovanju, saj se je pri vzpostavljanju nove ureditve prizadevala za urejanje posameznih področij z vidika kmečkega stanu. V tem kontekstu je treba izpostaviti oblikovanje celovitega združnega sistema, s poudarkom na kmetijskem, KGZ in socialnem partnerstvu.

V začetku leta 1992 je stranka kot naslednji korak v procesu svojega preoblikovanja in razvoja predstavila program, s katerim je vsebinsko poglobila in nadgradila politični program iz leta 1990 ter razširila politični profil, saj je bila s strani svojih privrženecv kot nasprotnikov še vedno videna kot kmečka stranka in tako izključujoča ter nekompetentna. Preoblikovanje v desnosredinsko ljudsko usmerjeno stranko bo omogočilo zastopanje večjega števila interesov, ustvarilo pogoje za vstop večjega števila kompetentnih ljudi in posledično povečalo strankin vpliv in težo ter zagotovilo širšo volilno bazo. Hkrati s programskim je na njegovi osnovi potekal proces strankine reorganizacije, ki je predvidel oblikovanje različnih zvez, zasnovanih na stanovski, interesni, generacijski in drugi osnovi.

Stranka je kot svojo usmeritev določila oblikovanje pravne ter ekološko in socialno občutljive države, s tržnim gospodarstvom, priznavanjem pluralnosti zasebne lastnine in ob tem s posebnim poudarkom spoštovanjem človekovih pravic in človeškega dostojanstva. Kot pomembna socialna komponenta je bolj splošno še vedno poudarjeno zadružništvo. Poudarjena je bila tudi pomembnost obstoja kmetijskega zadružništva kot oblike vključevanja kmetov in omogočanja učinkovitega tržnega gospodarstva.

Osrednje vodilo oziroma usmeritev programa je predstavljala socialna nota, ki je prevladovala v vseh njegovih delih, s poudarkom na njegovem socialnem delu. V skladu s takšno usmeritvijo je bila socialna komponenta postavljena kot osrednje vodilo njenega delovanja v politiki, socialna politika pa videna kot osrednja državna politika, ki dopolnjuje druge politike oziroma resorje delovanja države in tako omogoča njihovo uravnoteženo delovanje in s tem ustvarja pogoje za življenje posameznikov, njihov osebni razvoj ter omogoča njihovo delovanje. V pristojnosti države je ustvarjanje pogojev, vsak posameznik pa je sam odgovoren za zagotavljanje svoje in socialne varnosti svoje družine v skladu s svojimi sposobnostmi, saj se materialna in duhovna realnost uravnovešata v posamezniku. To se dogaja v družini, prijateljskem krogu in drugih primarnih človekovih skupinah. Družina kot ena izmed primarnih skupin predstavlja temelj vsake družbe, njeno osnovno enoto, kjer se posameznik vrednostno oblikuje, uči medosebnih odnosov. Stanje družbe je posledično odvisno od stanja družinskega življenja oziroma družine. Slovenska družina pa je v krizi, predvsem v moralni, kar se odraža tudi v razmerah v družbi.

Navedena usmeritev o razmerju med državo in družbo je splošna, saj si stranka prizadeva za uveljavitev načela subsidiarnosti oziroma samouprave povsod, kjer bo takšen pristop omogočil izboljšanje razmer, povečanje učinkovitosti. Tako si prizadeva za uveljavitev decentralizacije pri odločanju v gospodarstvu in v njegovem razvoju, za uvedbo zborničnega sistema z raznolikimi stanovskimi ter gospodarskimi zbornicami ter za prenos nekaterih

funkcij z države na zbornice in kot obliko predstavljanja in usklajevanja interesov različnih slojev, socialnega partnerstva, socialnega dialoga. Kot tudi uveljavitev dvostopenjske lokalne samouprave z občinami kot temeljno samoupravno lokalno skupnostjo ter pokrajinami kot obliko povezovanja občin in dodatno zaščito pred grožnjami centralne oblasti.

Po volitvah leta 1992 se je v skladu z volilnim rezultatom in svojo politično držo kljub vstopu v vlado SKD in SDSS, s katerima je politično sodelovala, odločila za opozicijo in konstruktivno, državotvorno delovanje. Oblikovala je alternativni program vladnemu programu, v katerem se je osredotočila predvsem na privatizacijski proces in na usmeritve za zagotavljanje slovenske suverenosti v obliki sprememb zakona o državljanstvu ter vzdrževanju in urejanju odnosov s sosednjimi državami.

V okviru priprav na naslednje parlamentarne volitve je bila SLS zelo aktivna. Oblikovala je nov še nekoliko poglobljen ter na nekaterih področjih konkretiziran oziroma operacionaliziran program v luči slovenskega približevanja mednarodnim institucijam in povezavam ter tako večjim odpiranjem slovenskega prostora. Veliko pozornosti je poleg gospodarstva, ustvarjanja pogojev za njegovo delovanje, posvetila predvsem kulturi, izobraževanju in znanosti kot pomembnim elementom slovenskega napredka ter ohranjanju slovenske identitete. Idejno in politično sorodne stranke slovenske pomladi so se na volitvah skupno odrezale primerjalno bolje kot na prejšnjih, SLS je tako zaostala samo za LDS, ter so posledično pričakovale, da jim bo podeljena možnost za sestavo vlade. Mandat za sestavo te je pripadel najmočnejši stranki, po številnih težavah in zapletih pri njenem oblikovanju se je SLS odločila za sodelovanje pri upravljanju države. Sodelovanje je kljub veliki idejni različnosti predstavljalo v obstoječi politični konstelaciji edino možnost za uresničitev dela programa in tako nadaljevanje strankinega razvoja. Skupno z oblikovanjem enotne konservativne sredinske stranke z združitvijo z SKD je vstop v vlado predstavljal možnost za dosego zmage na naslednjih volitvah ter za izvedbo temeljitejših političnih sprememb. A po prihodu na oblast se je SLS v svojem delovanju osredotočila na reševanje predvsem težav stanovskega dela stranke Kmečke zveze. V tem kontekstu je ustanovitev KGZ predstavljala uresničitev enega izmed trajnih strankinih prizadevanj.

Ob strankini ustanovitvi leta 1988 je bila skupno z njo organizirano tudi delovanje kmečke mladine, v obliki ZSKM. Ta je aktivno sodelovala v procesu demokratizacije, po prvih demokratičnih volitvah pa se je s projektnim delom, ki je v prihodnje postal značilen način njenega delovanja, posvetila delovanju na podeželju, njegovemu oživljanju in oblikovanju oziroma ustvarjanju pogojev za ohranitev njegove poselitve ter izboljšavi kmetijskega šolstva.

Idejno in organizacijsko preoblikovanje stranke se je odrazilo tudi pri organiziranju in delovanju mladine. Leta 1992 se je na kongresu ZSKM ta preoblikovala v samostojno nepolitično organizacijo, zvezo celotne podeželske mladine oziroma v gibanje slovenske kmečke in podeželske mladine, ki je postalo tudi osnova njihovega prihodnjega delovanja. Nadaljevali so do takrat potekajoče dejavnosti, ki so bile usmerjene v oživljanje podeželja na številnih različnih področjih: družabnem, kulturnem, predvsem pa kmetijskem.

V obliki političnega podmladka stranke je bila v novi organizacijski strukturi oblikovana Mladinska zveza. Oblikovana je bila kot ena izmed generacijskih zvez z namenom povezovanja mladih, njihovega druženja in osveščanja ter skupnega opozarjanja in sodelovanja pri reševanju težav, ki pestijo mlade. Tudi za MZ je bilo značilno delovanje v obliki projektov, ki jih je odvisno od vrste projekta izvajala samostojno, v sodelovanju s stranko ali pa ji je samo svetovala. Dejavnosti zveze so potekale tudi na področju organizacije prostega časa mladine, z organiziranjem dejavnosti družabnega, kulturnega in športnega značaja.

V svojih usmeritvah je stranka mladino izpostavila kot pomembno za razvoj in ohranitev slovenske družbe. Zato je stranka poudarjala pomembnost ustvarjanja pogojev in razmer za njihov razvoj in napredek ter poudarjala pomembnost spodbujanja in omogočanja mladini aktivnega sodelovanja pri njihovem oblikovanju. Posebej je izpostavljala pomembnost ustrezno oblikovanega izobraževalnega sistema, katerega funkcija je poleg izobraževanja tudi vzgoja mladine ter hkrati vsem dostopnega. Z ustreznim, zadostnim številom študijskih mest ter s štipendijsko politiko, razreševanja problemov brezposelnosti mladih z njihovim prednostnim zaposlovanjem ter davčnimi spodbudami delodajalcev.

7. ZAKLJUČEK

Diplomska naloga se je osredotočila na primerjalno proučevanje oziroma analizo koncepta slovenske politične desnice v dveh obdobjih dvajsetega stoletja, in sicer v obdobju pred drugo svetovno vojno, med leti 1929 in 1941, ter desetletju ob koncu stoletja, ki sta s svojimi globokimi in obsežnimi spremembami omogočili uveljavljanje drugačnega, od do takrat obstoječega, pogleda na družbeno ureditev oziroma na vlogo države in družbe. Koncept sem analiziral na temelju vrednostnih usmeritev strankinega intelektualnega podmladka v prvem obdobju in stranke SLS v drugem. Analiza je potekala z dveh vidikov, in sicer z vidika upoštevanja in uveljavljanja korporativnih elementov ter z vidika vloge mladine pri vzpostavljanju nove ureditve.

Pri raziskovanju sem izhajal iz predpostavke, da bo novoustanovljena SKZ idejna naslednica predvojne Slovenske ljudske stranke, ki je v prvem obdobju zastopala ideje krščanske demokracije in si jih je med leti 1929–1941, v prvi fazi katoliške socialne akcije, versko-obnovitveni akciji, prizadevala uresničiti, in bo kot taka zastopala in uveljavljala enake ideje oziroma usmeritve.

Na temelju teoretičnih izhodišč naj bi bili v prvem obdobju njenega oblikovanja oziroma vzpostavitve, v t. i. genetski fazi, izpostavljeni korporativni elementi enako upoštevani ter naj bi si jih v njej prizadevala tudi intenzivno uresničiti. Prav tako naj bi stranka v svojih usmeritvah mladino oziroma mlado generacijo izpostavila kot nosilca nove ureditve ter bi se ji posledično v njih tudi posvetila. Takšna usmeritev bi se odrazila tudi v vlogi in dejavnosti njenega podmladka, z njegovim aktivnim izvajanjem, uresničevanjem strankinih idejnih usmeritev. Z njenim nadaljnjim razvojem, procesom institucionalizacije in prehodom v naslednjo razvojno fazo, fazo institucionalizacije, naj bi korporativni elementi postali manj upoštevani in uresničevani, mladini bi se stranka manj posvečala, njena vloga bi se tako zmanjšala. Zmanjšala bi se tudi intenzivnost dejavnosti strankinega podmladka. To bi se zgodilo kot posledica prevlade drugačnih strankinih potreb kot so prevladovale v prvem obdobju. Poleg do tedaj prevladujoče strankine potrebe, potrebe po uresnitvi njenih izvirmih ciljev, bi namreč v naslednjem obdobju v ospredje stopila drugačna potreba, in sicer potreba po njeni ohranitvi. S tem pa bi prišlo tudi do prilagoditve njene ideologije in na njej temelječih oziroma iz nje izhajajočih ciljev. Ideologija bi postala primerjalno z genetsko fazo veliko manj jasna, cilji implicitni in nasprotujoči si. Prilagoditve naj bi se odrazile tudi v njenem delovanju. Nastal naj bi trajen »prepad« med njenim delovanjem in izvirmimi cilji.

Stranka naj bi tako uresničevala izvirne cilje samo v primerih, ko njihovo uresničevanje ne bi ogrozalo obstoja same organizacije.

Izpostavljena pričakovanja pa se niso povsem uresničila. Med korporativni elementi, ki jih je stranka zastopala kot kmečka stranka, je socialno partnerstvo edino, ki je bilo z njenim preoblikovanjem v ljudsko stranko enako upoštevano, zaradi česar je tudi primerjalno z obdobjem 1929–1941 enako upoštevano. Zadruga in zbornica pa so postali manj upoštevani. Ker pa je strankino preoblikovanje pomenilo tudi oblikovanje splošnejših usmeritev utemeljenih na krščanskih vrednotah, tako npr. zavzemanje za decentralizacijo splošno, ki je izpostavila nov element lokalne samouprave, je upoštevane nekaterih elementov, ki so bili manj upoštevani-zbornica, primerljivo s tistim iz obdobja 1929–1941.

Obe ureditvi sta bili utemeljeni na načelu subsidiarnosti. V prvi se je to odražalo v zahtevi po omejitvi vloge države na opravljanje njenih izvornih funkcij, predvsem prisilnih, ter prenašanju in opravljanju drugih funkcij na družbo, na nižje skupnosti, občestva ter spoštovanju samouprave. Posebej je bilo izpostavljeno področje gospodarstva, na katerem naj država spodbuja oblikovanje poklicnih stanov, ter področje lokalne samouprave, kjer naj občinam omogoči široke pristojnosti, avtonomijo ter jih spodbuja pri njihovem uveljavljanju. Tudi pri ureditvi drugega dela drugega obdobja se je njena utemeljenost izražala podobno. Izražala se je v zahtevi po omejitvi vloge države na opravljanje njenih izvornih funkcij ter v posledični vseobsegajoči oziroma splošni decentralizaciji, splošnem prenašanju funkcij države na nižje ravni. Posebej sta bili tudi tu izpostavljeni področji gospodarstva in lokalne samouprave. Na prvem področju decentralizacija v odločanju in razvoju, deloma tudi z oblikovanjem stanovskih in gospodarskih zbornic in prenosom pristojnosti na njih. Na drugem področju pa je bila poudarjena vzpostavitev široke samouprave na občinskem nivoju in vzpostavitev regij. Na tej osnovi lahko tako ugotovim, da je bila lokalna samouprava enako upoštevana. Enako lahko ugotovim tudi za zbornice. Le-te bi lahko kot interesne povezave, združenja ki naj bi opravljal posamezne funkcije, izvajala del politike države povezane z gospodarsko panogo oziroma stanom, primerjalno gledano povezali s poklicnimi stanovi, ki bi povsem samostojno vodili, upravljali svoje stanovsko področje. Po njihovi značilnosti pospeševanja gospodarskih koristi članov je mogoče tudi zadruga primerjati s stanovi, katerih namen je bil tudi omogočiti svojim pripadnikom gospodarski razvoj. Primerjalno so tako zadruga manj upoštevane. Nasproten sklep pa velja za socialno partnerstvo, ki ima podobno funkcijo kot medstanovsko zastopstvo, saj se v obeh usklajujejo interesi in razmerja med posameznimi stanovi oziroma sloji.

Enako kot upoštevani tudi uveljavljeni korporativni elementi niso bili enotno. Socialno partnerstvo je bilo znotraj obdobja 1990–2000 enako uresničevano. Niti v njegovem prvem niti v drugem delu nisem zasledil strankine dejavnosti usmerjene v njegovo uveljavitev. Nasprotno si je stranka za oblikovanje zadrug v prvem delu obdobja intenzivno prizadevala, kar je razvidno iz njenega zavzemanja za sprejem zakona o zadrugah, v drugem pa se zadrugam v svojem delovanju ni posvečala, kar pomeni da so bile manj uveljavljene. Za oblikovanje zbornice si stranka v prvem delu obdobja ni prizadevala, v drugem delu pa si je za njeno oblikovanje prizadevala zelo intenzivno po vstopu v vlado leta 1997. S preoblikovanjem je bila kot izrazna oblika samouprave izpostavljena še lokalna samouprava, za uresničitev katere si je stranka prizadevala v obdobju 1992–1994, ko je bila v opoziciji in po vstopu v vlado. Izpostavljene so bile tudi zbornice, katerim pa se v svojem delovanju ni posvečala. Primerjave s prvim obdobjem pa ne morem izvesti, ker so bile podane usmeritve vizija za prihodnost in niso bile še uresničevane. Iz opredeljenega izhaja, da lahko prvo postavljeno delovno hipotezo potrdim samo deloma.

Drugo delovno hipotezo lahko tudi potrdim samo deloma, saj se vloga, ki jo je imela strankina mladina v prvem delu obdobja med 1990–2000, do leta 1992, v drugem delu obdobja, tudi po strankinem preoblikovanju, ko se je le-ta, zaradi pomembnosti mladine za bodoči razvoj države, osredotočila na celotno mladino in se ji tudi bolj intenzivno posvetila, ni spremenila. Strankin podmladek je še nadalje izvajal strankino politiko oziroma njene usmeritve na posameznih področjih, se pa je nekoliko bolj posvetil tudi vzgoji mladine, njenemu povezovanju, združevanju, torej gojenju načina življenja v skladu z njenimi vrednotami, preko kulturnih, športnih dejavnosti ter dejavnosti družabnega značaja. Izobraževalni sistem, ki ga je stranka izpostavila med različnimi mehanizmi za motiviranje mladine, pa naj bi nosil breme vzgoje mladine. Poleg izobraževanja naj bi le-ta mladino tudi vzgajal po temeljnih družbenih vrednotah, kar se je izrazilo v zavzemanju za uvedbo državljanske in domovinske vzgoje.

Tudi v obdobju 1929–1941, v katerem je bila mladina opredeljena kot nosilec nove ureditve, je imel izobraževalni sistem pomembno vlogo pri oblikovanju ustreznega vrednostnega sistema oziroma pri vzgoji mladine, a je bil zaradi njegove vse manjše ustreznosti, odsotnosti enotne krščanske podlage, ki se je izražala tudi pri delovanju profesorjev, večji poudarek dan strankinemu podmladku. Le-ta je enako vzgajal mladino v krščanskem duhu in gojil takšen način življenja ter z bojem proti idejnim nasprotnikom uresničeval strankine usmeritve.

8. BIBLIOGRAFIJA

- ABC korporativizma. *Straža v viharju* 28. 11. 1940, 41.
- Ahčin, Ivan; Godeša, Bojan in Ervin Dolenc, ur. (1999): *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina*. Ljubljana: Nova revija.
- Avsec, Franci (1991): Članstvo v zadrugi. *Slovenske brazde* 10. 10., 2.
- Avsec, Franci (1991): Načelo odprtega članstva (1). *Slovenske brazde* 17. 10., 2.
- Avsec, Franci (1991): Načelo odprtega članstva (2). *Slovenske brazde* 24. 10., 2.
- B. S. (1992): Iz korenin rastemo. *Slovenske brazde* 6. 2., 3.
- B. S (1992): Mladi prevzemajo pobudo za razvoj podeželja. *Slovenske brazde* 18. 6., 5.
- Benoit, Kenneth (2005): *Transitions overview*. Dostopno na www.tcd.ie/Political_Science/Staff/Kenneth.Benoit/transitions/ (10. november 2006).
- Binkoštni zbor stražarjev. *Straža v viharju* 23. 5. 1940, 136.
- But, Franc in Leo Frelj (1995): Stanje in razvojne možnosti združništva. *Slovenske brazde* 21. 12., 5.
- Čaka nas še ogromno dela. *Slovenske brazde* 25. 4. 1991, 7.
- Čeferin, Emil (1991): Značilnosti upravljanja zadrug po predlogu zakona o zadrugah. *Slovenske brazde* 31. 10., 2.
- Čeferin, Emil (1991): Občni zbor kot najvišji organ zadruga. *Slovenske brazde* 5. 12., 2.
- Država-organizem. *Straža v viharju* 10. 11. 1934, 5.

- Dr. Natlačen o pobijanju komunizma. *Straža v viharju* 15. 2. 1940, 81.
- European People` s Party (EPP) (2006): *By-laws of the International Non-Profit Association »European` s People Party«*. Rome: EPP. Dostopno na <http://www.epp.eu/subsubpagina.php?hoofdmenuID5=submenuID=38subsubmenuID=84> (21. februar 2007).
- Fakultetna specializacija kat. akademskih društev. *Straža v viharju* 21. 9. 1939, 6.
- Fakultetna specializacija kat. akademskih društev. *Straža v viharju* 28. 9. 1939, 11.
- Fakultetna specializacija kat. akademskih društev. *Straža v viharju* 5. 10. 1939, 14.
- Faletič, Mateja (1999): »Negovati držo povezovalnosti«. *Slovenske brazde* 16. 3., 7.
- Faletič, Mateja (1999): V SLS smo ljudje, ki želimo nekaj zgraditi!. *Slovenske brazde* 29. 4., 3.
- Fink Hafner, Danica (2001): *Politične stranke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Fink Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2005): *Ideološko-politične cepitve v slovenski strankarski areni po letu 1989*. Ljubljana: FDV.
- Gostiša, Leon (1991): Ne obupajte še so dekleta in fantje. *Slovenske brazde* 7. 3., 6.
- Grešovnik, Boža (1992): SLS naj bo prepoznavna po zvestobi tradicionalnim slovenskim vrednotam. *Slovenske brazde* 28. 5., 4.
- Grešovnik, Boža (1994): Slovenska ljudska stranka vstraja na samostojni poti - govor M. Podobnik. 1. 9., 34.
- Grešovnik, Boža in Anita Hribar (1995): SLS se zavzema za vrednote, na katerih temelji evropska krščanska civilizacija. *Slovenske brazde* 19. 1., 2.

- Grešovnik, Boža in Anita Hribar (1996): Ključ do uspešnega spopada z gospodarskim kriminalom je v celoviti reformi sodstva. *Slovenske brazde* 11. 1., 4.
- H. A. (1998): Kar je dobro za Slovenijo, je dobro tudi za Slovensko ljudsko stranko. *Slovenske brazde* 14. 5., 3.
- H. A. (1998): Več kot 16. 000 ljudi v Portorožu. *Slovenske brazde* 10. 9., 4.
- H. M. (1991): Zadrugištvo blaži socialne probleme. *Slovenske brazde* 19. 9., 2.
- Hegeduš, Boris (1991): Delavec in kmet sta organsko povezana. *Slovenske brazde* 29. 8., 3.
- Huntington, Samuel, P. (1991–2): How Countries Democratize. *Political Science Quarterly* 106 (4), 579–616. Dostopno na www.tcd.ie/Political_Science/Staff/Kenneth.Benoit/transitions/ (10. november 2006).
- Hribar, Anita (1999): Mladi želimo biti trdna opora stranki. *Slovenske brazde* 15. 4., 13.
- Hribar, Anita (1999): Stranka brez mladine je kot drevo brez korenin. *Slovenske brazde* 15. 4., 16.
- Individualizem, kolektivizem in katoliška socialna akcija. *Straža v viharju* 5. 11. 1936, 23.
- Jereb, Berta (1999): Ali SLS lahko še izboljšamo?. *Slovenske brazde* 22. 4., 7.
- Katoličani v novem času. *Straža v viharju* 20. 11. 1934, 9–10.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 4. 2. 1937, 66.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 11. 2. 1937, 70.

- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 18. 3. 1937, 82.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 25. 3. 1937, 86.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 8. 4. 1937, 90.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 15. 4. 1937, 95.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 22. 4. 1937, 98.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 29. 4. 1937, 102.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 6. 5. 1937, 106.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 13. 5. 1937, 110.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 20. 5. 1937, 115.
- Katoliška akcija. *Straža v viharju* 11. 11. 1937, 22.
- Kapitalizem in Cerkev. *Straža v viharju* 20. 12. 1934, 29.
- Katoličani, spoznajmo svoj čas. *Straža v viharju* 10. 2. 1935, 45.
- Kompare, Janez (1998): Ob bližajočem zaključku šolskega leta je prav, da pomislimo tudi na slovensko šolo. *Slovenske brazde* 11. 6., 5.
- Komunizem na naših srednjih šolah. *Straža v viharju* 1. 2. 1940, 73.
- Kuhar, Janez (1997): Poskušal bom najti najboljše in učinkovite poti sodelovanja z vsemi občinami. *Slovenske brazde* 3. 4., 4.
- Likovič, Angelica (1995): Kdo naj oblikuje vzgojne cilje. *Slovenske brazde* 19. 10, 8.

- Marolt, Janez et. al; Mihelač, Jaro ur. (1999): *Slovenci skozi čas: kronika slovenske zgodovine*. Ljubljana: Mihelač.
- Mladi s podeželja za življenje podeželja. *Slovenske brazde* 11. 6. 1992, 2.
- Mladinska zveza pri SLS Maribor. *Slovenske brazde* 17. 2. 1994, 4.
- Mladinska zveza za boljši jutri. *Slovenske brazde* 3. 2. 1994, 2.
- Nalak, O. (1991): Duhovnik je dolžan sodelovati pri socialnem in kulturnem utripu svojega okolja. *Slovenske brazde*, 11. 4. 1991, 6.
- Nabernik, Branko (1997): Opredelitev glede vstopa v koalicijo z LDS. *Slovenske brazde* 20. 2., 2.
- Občni zbor AK Straža. *Straža v viharju* 31. 5. 1939, 117.
- Od temeljev navzgor!. *Straža v viharju* 1. 3. 1935, 53.
- Okoliš, Janez (1992): (De)centralizacija. *Slovenske brazde* 24. 9., 2.
- Oman, Igor (1993): Projekt aktivno iskanje zaposlitve. *Slovenske brazde* 3. 2., 4.
- Oman, Igor (1993): Projekt Mladinske zveze pri SLS »Slovenec sem«. *Slovenske brazde* 3. 2., 4
- Oman, Ivan (1991): Oče domovine na tehtnici. *Slovenske brazde* 21. 3., 4.
- Oman, Ivan (1991): Kmečki stan je še vedno steber države. *Slovenske brazde* 22. 8., 8.
- Onim, ki nimajo časa. *Straža v viharju* 20. 11. 1934, 9.
- Panebianco, Angelo (1988), Silver, Marc (prev.): *Political parties: organisation and power*. New York etc.: Cambridge University Press.

- Peršuh, Suzana (1996): Srečanje mladih v Staršah. *Slovenske brazde* 8. 8., 3.
- Pismo mladim v zahodno Evropo. *Slovenske brazde* 1. 8. 1991, 8.
- Podobnik, Janez (1991): Pred taborom SKZ-LS. *Slovenske brazde*, 15. 8., 8.
- Podobnik, Janez (1991): O socialni politiki - uvod. *Slovenske brazde*, 22. 8., 8.
- Podobnik, Janez (1991): Vrednostna izhodišča socialne politike. *Slovenske brazde*, 12. 9., 2.
- Podobnik, Janez (1991): Temelji socialne države. *Slovenske brazde*, 19. 9., 2.
- Podobnik, Janez (1991). Potrebujemo dogovor o socialnem miru. *Slovenske brazde* 24. 10., 2.
- Podobnik, Janez (1991): Dileme SKZ-LS. *Slovenske brazde*, 3. 10., 3.
- Podobnik, Janez (1991): Izgrajujemo nov koncept socialnega varstva. *Slovenske brazde*, 10. 10., 2.
- Podobnik, Janez (1991): Okrepiti usmeritev v ljudsko stranko. *Slovenske brazde*, 10. 10., 3.
- Podobnik, Janez (1991): O povezavah z drugimi strankami. *Slovenske brazde*, 17. 10., 3.
- Podobnik, Janez (1991): Izkušnje utemeljujejo programsko širitev SKZ-LS. *Slovenske brazde* 31. 10., 3.
- Podobnik, Janez (1991): Pozitivni vidiki odločitve za ljudsko usmeritev. *Slovenske brazde* 5. 12., 3.
- Podobnik, Janez (1992): Družinska politika. *Slovenske brazde* 9. 1., 2.

- Podobnik, Janez (1992): Socialno partnerstvo. *Slovenske brazde* 16. 1., 2.
- Podobnik, Janez (1992): Čas je za Ljudsko stranko. *Slovenske brazde* 16. 1., 20.
- Podobnik, Janez (1992): Ali res potrebujemo dogovor o socialni stabilnosti?. *Slovenske brazde* 23. 1., 2.
- Podobnik, Janez (1992): Načela medčloveške solidarnosti. *Slovenske brazde* 6. 2., 2.
- Podobnik, Janez (1992): Izhodišča socialne politike v programu SLS. *Slovenske brazde* 20. 2., 2.
- Podobnik, Janez (1992): Janez Evangelist Krek - osebnost za današnji čas. *Slovenske brazde* 15. 10., 3.
- Podobnik, Janez (1992): Razširjeni volilni program Slovenske ljudske stranke - volitve 92'. *Slovenske brazde* 12. 11., 5.
- Podobnik, Janez (1992): Skrajšani volilni program SLS - volitve 92' (II. del). *Slovenske brazde* 12. 11., 16.
- Podobnik, Janez (1993): Alternativni program - protiutež vladnemu programu. *Slovenske brazde* 17. 6., 2.
- Podobnik, Janez (1996): Stalna usmeritev SLS je decentralizacija slovenske države in enakomerni razvoj vseh regij. *Slovenske brazde* 24. 10., 3.
- Podobnik, Janez (1997): Dan samostojnosti, dan ljubezni do domovine. *Slovenske brazde* 9. 1., 3.
- Podobnik, Marjan (1991): Denacionalizacija je večstransko pozitivno dejanje. *Slovenske brazde*, 29. 8., 2.

- Podobnik, Marjan (1993): Govor predsednika Slovenske ljudske stranke Marjana Podobnika. *Slovenske brazde* 1. 7., 2.
- Podobnik, Marjan, Janša, Janez, Peterle, Lojze (1997): Drnovškov predlog sporazuma o vladi narodne enotnosti ni sprejemljiv za stranke slovenske pomladi. *Slovenske brazde* 23. 1., 3.
- Program Slovenske ljudske stranke. *Slovenske brazde* 6. 2. 1992, 7–10.
- Prunk, Janko (1977): *Pot krščanskih socialistov v osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana : Cankarjeva založba.
- Prunk, Janko (1998): *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.
- Prunk, Janko in Cirila Toplak (2005): *Parlamentarna izkušnja Slovencev*. Ljubljana: FDV.
- Quadragesimo anno o sindikatih. *Straža v viharju* 14. 3. 1936, 97–98.
- Resnična lastovka slovenske pomladi. *Slovenske brazde* 15. 5. 1997, 2.
- Rijavec, Rosana (1993): Podeželska mladina živi(jo)!. *Slovenske brazde* 22. 4., 4.
- Rijavec, Rosana (1993): Odgovoren pristop do temeljnih dogajanj v slovenski državi - govor M. Podobnik. *Slovenske brazde* 1. 7., 2.
- Rijavec, Rosana (1994): Mladi so vedno bolj apatični. *Slovenske brazde* 17. 2., 4.
- Rizman, M. Rudolf (1999): Radical right politics in Slovenia. V Sabina P. Ramet (ur.): *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, 147-170. University Park : The Pennsylvania State University Press.

- Sever, Mjuša (1996): Popolnoma nepotrebno bi bilo, da Sloveniji ob z vojnim spopadom obvarovani in težko pridobljeni nacionalni in mednarodni suverenosti v tem stoletju spodrsne še tretjič. *Slovenske brazde* 21. 11., 3.
- Slov. Dijaška Zveza, njen program in cilj. *Straža v viharju* 9. 2. 1939, 71–72.
- Slovenska ljudska stranka (2002): Pregled zgodovine Slovenske ljudske stranke. Dostopno na <http://www.sls.si/documents/index.asp?IDD=49> (20. december 2006).
- SLS nadaljuje zmagovito pot, Marjan Podobnik ostaja predsednik. *Slovenske brazde* 24. 12. 1996, 2–5.
- Smrkolj, Ciril (1999): Ideja ki sta jo desetletja gojili SKZ in SLS, uresničena. *Slovenske brazde* 29. 4., 3.
- Sodobna katoliška mladina. *Straža v viharju* 20. 12. 1934, 29.
- Stanovska država brez maske. *Straža v viharju* 1. 1. 1934, 15.
- Stanovska ideja. *Straža v viharju* 20. 12. 1934, 28.
- Stanovska ideja in delavski stan. *Straža v viharju* 1. 2. 1935, 42.
- Stanovska ideja in organizacija stanov. *Straža v viharju* 20. 1. 1935, 38.
- Stanovska ideja in ureditev gospodarstva. *Straža v viharju* 10. 1. 1935, 35.
- Straža v viharju, 1. 11. 1934, 1.
- Strojín, Tone (1992): Slovenska ljudska stranka - tukaj in zdaj. *Slovenske brazde* 4. 6., 2.
- Svet Demosa podprl zahteve in predloge kmečke zveze. *Slovenske brazde* 16. 5. 1991, 4.
- Temelj je slovenstvo. *Slovenske brazde* 20. 12. 1990, 4.

- Toplak, Ludvik (1992): Program Gospodarske zveze pri SLS. *Slovenske brazde* 22. 4, 5.
- Vehovar, Urban (1994): Neokorporativizem na Slovenskem - Razcep in integracija (Slojevska struktura političnih strank). V Igor Lukšič (ur.): *Stranke in strankarstvo*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Vidovič-Miklavčič, Anka (1994): *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
- Zagožen, Franc (1990): Kako bomo glasovali smo že povedali. *Slovenske brazde* 20. 12., 2.
- Zagožen, Franc (1991): Zakon o zadrugah. *Slovenske brazde*, 7. 2., 11.
- Zagožen, Franc (1991): Vračanje zadružnega premoženja. *Slovenske brazde* 21. 12., 12.
- Zagožen, Franc (1998): Kar je dobro za Slovenijo, je dobro tudi za Slovensko ljudsko stranko. *Slovenske brazde*, 14. 5.
- Zagožen, Franc (1999): Zakon o Kmetijsko-gozdarski zbornici je končno izglasovan. *Slovenske brazde*, 27. 5., 19.
- Za jasno opredeljen program vlade. *Slovenske brazde* 23. 1. 1997, 2.
- Za krščansko demokracijo. *Straža v viharju* 1. 11. 1934, 3.
- Zaplotnik, Cveto (1990): Pred slovenski narod se prvič postavlja vprašanje, ali je za samostojno državo ali ne. *Slovenske brazde*, 20. 12., 9.
- Zaplotnik, Cveto (1991): Zadružništvo - temelji zadrug ter njihove naloge. *Slovenske brazde*, 10. 1., 6.

- Žena v družini in poklicu. *Straža v viharju* 10. 12. 1934, 21.
- Zevnik, Metka (1998): SLS in LDS dosegli sporazum glede šolstva. *Slovenske brazde*, 22. 1., 2.
- Zver, Milan (1996): *Sto let socialdemokracije*. Ljubljana : Veda.